

AZ ANGOL ÉS MAGYAR IGEIDŐK MORFOLÓGIAI ÉS
SZINTAKTIKAI STRUKTURÁI TRANSZFERJEINEK ÉS
INTERFERENCIÁINAK KONTRASZTIV VIZSGÁLATA

írta
BOGNÁR JÓZSEF

P é c s
1970

TARTALOMJEGYZÉK

Szemléltető ábrák jegyzéke	iii
Előszó	vi
Bevezetés	1
I. Kontrasztivitás	7
II. Kommunikáció:	19
- Az A—B modell működési elvének leírása	27
- Az A—B modell operatív leírása	30
III. A K4: a kommunikációs folyamat négy szintaktikai strukturája az angol nyelvben	40
IV. Cselekvésindukció	52
V. Explicit és implicit cselekvés-reláció rendszerek	66
VI. Az angol ige szemantikai értéke és szintaktikai strukturája:	73
- A cselekvés-relációkat hordozó ige-potenciálok	84
- A nem cselekvés-relációkat hordozó ige-potenciálok	99
VII. A segédigék	137
Jegyzet:	
- Bevezetés	153
- II. fejezet	153

-	- III. fejezet	158
	- IV. fejezet	159
	- VI. fejezet	160
	- VII. fejezet	162
	Irodalom	163

SZEMLELTETŐ ÁBRÁK JEGYZÉKE

Az információ áramlás szemléltető modellje	27
Az információ áralmáskör visszacsatolási mechanizmusának ábrája	39
A cselekvés-relációkat bemutató ábrák:	
1. ábra: az objektív idő	85
2. ábra: a cselekvéspotenciál aktualizálódása	86
3. ábra: a t_2 dinamikus pont intervallumot generáló tulajdonsága	87
4. ábra: a szubjektum mindenkori nézőpontja és viszonyító pontja: t_2	89
5. ábra: a t_2 és a t_1 pontok relációja	90
6. ábra: a t_2 és a t_3 pontok relációjában érvényesülő generatív elv	90
7. ábra: a t_2 dinamikus pont megközelíti és átfedi a t_3 pontot: $t_2 = t_3$	91
8. ábra: a t_2 pont áthalad a t_3 ponton, de a t_3 pont megőrzi statikus jellegét: $t_3 = t_1$	91
9. ábra: a t_3 pont nem őrzi meg statikus jellegét, hanem beleolvad a t_2 pont által generált intervallumba	92
10. ábra: a t_2 dinamikus pont és a vele kapcsolatban álló P intervallum	93

11. ábra: a konkrét indukciós helyzettől való elvonatkoztatás	94
12. ábra: a T halmaz részalmazainak grafikus bemutatása	95
13. ábra: a P/T/ függvény rendezési relációinak grafikus bemutatása	98
14. ábra: a cselekvés hatásiránya: d_1	104
15. ábra: a cselekvés hatásiránya: d_2	104
16. ábra: CÉLKÖZPONTUSÁG	107
17. ábra: IRÁNYKÜLÖNBESÉG	107
18. ábra: 'P intervallum'	110
19. ábra: 'T intervallum'	
20. ábra: szakaszos 'T intervallum'	116
21. ábra: a 'T intervallum' kontinuitása	116
22. ábra: a 'P intervallum' szakaszossága	117
23. ábra: a 'P intervallum' kontinuitása	118
24. ábra: a 'P/T/ potenciálok' összefoglaló bemutatása	119

Előszó

Közel egy évtizede, hogy megalakultak az első nyelvi tagozatos osztályok középiskoláinkban. A kezdet kezdetén még a szakemberek közül is sokan azt hitték, hogy ennek az osztálytípusnak az lesz elsőrendű feladata, hogy előképzésben részesítse azokat a tanulókat, akik az idegen nyelvet az egyetemeken szakmai szinten kívánják majd művelni. Még fél év sem telt el, s azok, akik nyitott szemmel figyelték a kezdeményezés alakulását, rájöttek, hogy másról van szó. Arról, hogy ezekbe az osztályokba azok a tanulók kerültek elsősorban, akik felismerve a nyelvtanulás lehetőségét, a természettudományok különböző területein kívánnak majd szakmát tanulni.

Sokan azok közül a tanárok közül, akik abba a szerencsés helyzetbe kerültek, hogy ilyen osztályokban taníthattak, kezdték szerencsétlennek érezni magukat. Rövidesen kiderült, hogy heti hat óra nem 3 + 3 számszerű összege, hanem lényesen több; valami minőségi különbségben megnyilvánuló többlet, amely olyan feladat elé állítja őket, amelynek elvégzéséhez az egyetemi diploma önmagában kevés, és amelyek elvégzéséhez ugyyszólván semmiféle eszköz nem áll rendelkezésükre. Rájöttek, hogy a tankönyv inkább csak akadály, mint segítség. Soha nem látott erjedés kezdődött az idegen nyelv tanítás minden területén.

A lehetőségek adottak voltak, csak felismerésükre volt némi időre szükség. Adottak voltak azok a tehetséges tanulók, akiknek határozott céljuk volt az idegen nyelv elsajátítása. Adottak voltak a modern nyelvészeti, informáci elméleti, kibernetikai gondolkodásmód és eredményeik az anyag kiválasztására és elrendezésére; valamint a modern fiziológiai és pszichológiai gondolkodásmód és eredményeik a tanulóközösség megszervezésére egy újfajta magasan motivált kooperatív munkamorál érdekében.

Fel kellett hagyni azzal az idealisztikus elképzeléssel, hogy a tanár meg tudja tanítani tanítványait a nyelvre; és el kellett fogadni azt a sokak számára riasztó alapállást, hogy a tanár nem megtanítja a tanítványait, hanem munkájukat úgy szervezi meg, hogy azoknak lehetőségük legyen a nyelv megtanulására.

Tanítványaim ebben az újfajta légkörben valósággal megtámasztottak, és kooperatív munkánk eredményeként módomban állt gyorsan szelektálni a jó és rossz között egy újfajta tanári magatartás kimunkálása és a tanulási folyamat helyes megszervezése érdekében. Nem egyszer tanítványaim ötletei segítettek át a nehézségeken. A bevált dolgok kezdtek rutin fogássá válni, és korábban szétszórtnak látszó jelenségek kezdtek olyan sajátos formát ölteni, amely aztán bizonyos következtetések levonását tette lehetővé.

Egyik ilyen következtetésem: nyelvtanulás csak is stimulus-gazdag környezetben, a visszacsatolás

szüntelen ellenőrzése alatt történhet.

Ez a megállapítás azonban igen határozott követelményeket támaszt mind az anyag megszervezésével, mind a tanulási folyamat megszervezésével szemben.

Dolgozatom célja, hogy a figyelmet egy olyan problémára irányítsa, amely általában nagy nehézséget jelent a tantermi gyakorlatban. A probléma sajátos megközelítése és feldolgozása, remélem, segítséget nyújt majd tanulóknak, tanároknak egyaránt.

Azért választottam témaként az angol igeidőket, mert úgy vélem, ennek a problémának a feltárása visz bennünket legközelebb az angol nyelvi mentalitás lényegéhez, amely ismerete nélkül nincs nyelvtanulás.

Azért választottam a probléma vizsgálatához a kontrasztív megközelítési módot, mert, egyrészt, úgy érzéleltem, semmi sem hívja fel magára a figyelmet olyan intenzitással - és ez már önmagában is óriási motivációs energiahordozó -, mint a különbségek, másrészt, mert meggyőződésem, hogy az angol nyelvi mentalitáshoz vezető kapu kulcsát az interferenciák feltárása adja. Nem titkolt szándékom, hogy egy másik céloom, hogy a kontrasztivitásnak a nyelvtanításban megmutatkozó jelentőségére még inkább ráirányítsam a figyelmet. Természetesen ezzel nem azt akarom mondani, hogy a kontrasztív vizsgálati mód szemlélete és eredményei csak a nyelvtanításban hasznosíthatók. Feltehetően használhatják fordítók és tolmácsok egyaránt. Meggyőződésem azonban, hogy az idegen nyelvtan-

nitás mellett az anyanyelvtanítását látja majd legnagyobb hasznát azoknak az eredményeknek, amelyeket a kontrasztív vizsgálati mód nyelvünknek a különböző nyelvekkel való összevetése eredményeként a kezünkbe ad. Elképzelhetőnek tartom, hogy a nyelvi tagozatos osztályokban nem általános magyar grammatikát, hanem az adott két nyelv kontrasztív grammatikájából származó, megfelelően alkalmazott anyanyelvi grammatikát fogunk tanítani.

Mikor a dolgozat körvonalai bontakozni kezdtek - és itt szeretnék köszönetet mondani Temesi Mihálynak, aki nagy türelemmel segített az alapgondolat megérlelésében és kimunkálásban azzal, hogy sok lényeges szempontra felhívta a figyelmemet, és kérdéseivel tévedéseim felismerésére készítetett -, úgy gondoltam, hogy a téma és az anyag egy bölcsész doktori dolgozathoz lesz csak elegendő. A kidolgozás során azonban az anyag egyre bővült, újabb és újabb problémák jelentek meg. Barátaimmal való beszélgetés során felvetődött az a gondolat, hogy a téma jellege és az anyag terjedelme esetleg kielégítik egy kandidátusi dolgozat igényeit is. Mikor ezzel az ötlettel felkerestem Halász Előd professzor urat, aki figyelemmel kísérte munkám alakulását, annak a véleményének adott kifejezést, hogy ő is lehetőnek tartja ezt a megoldást. Akkor úgy döntöttünk, hogy a meglévő anyag idevonatkozó részét áttekinthető egészsze szer-

vezem. Így állt elő az a helyzet, hogy a dolgozat első része - a jelen bölcsész doktori dolgozat - foglalja magába a célnyelvvel kapcsolatos anyagot, amely mintegy megteremti az összehasonlítás alapját. A második kötetre vár az a feladat, hogy tartalmazza az első kötet anyanyelvi paraleljeit, és hogy elvégezze az összehasonlítást a paralel segítségével: a tranzszferek kimutatását és az interferenciák feloldását.

Mint minden ilyen munkában szokás, hivatkozom más szerzőkre, Nem kétséges azonban, jó néhány szerzőre, akiknek gondolatai esetleg felismerhetők vagy megegyeznek az enyémmel, nem hivatkozom. Ezt nem azért teszem, mert el akarom őket hallgatni, hanem azért, mert egyrészt jól ismert dolog, hogy könnyebb valamit újból kitalálni, mint utánanézni, megjelent-e már az irodalomban, másrészt azért, mert gondolataik egybeesnek az idézett szerzőkével.

Köszönet Dobay József igazgatónak, aki lehetőséget teremtett kísérleteim elvégzésére, valamint Dr. Bécsy Tamásnak, akivel folytatott vitáink nagy segítséget nyújtottak számos kérdés tisztázásában.

Köszönet hivatali előljáróimnak, kollégáimnak, akik nagy türelemmel viselték "különös pedagógiai magatartásomat", amely nélkül azonban ez a dolgozat soha nem születhetett volna meg.

Bevezetés

1.

Ha X nyelvet az A, B, C, \dots, N elemek halmazának¹ tekintjük, akkor nemcsak azzal kell számolnunk, hogy azt A, B, C, \dots, N elemek alkotják, hanem azzal is, hogy az elemek között sajátos kapcsolatok léteznek.

Ha feltételezzük, hogy az angol nyelv E halmaz elemeinek rendszere, azaz A, B, C, \dots, N elemek kivétel nélkül rendelkeznek az E halmaz egészére jellemző sajátosságokkal, akkor azzal is számolnunk kell, hogy az elemek közötti kapcsolatokat is az E halmaz egészére kiterjedő belső funkcionális törvények határozzák meg. Az elemek és a köztük lévő kapcsolatok sajátosságai az E halmaz rendszerét, szemléletmódját, mentalitását tükrözik.

Az E halmaz elemeit, az elemek közötti rendezési relációkat tekintsük különálló, független, zárt szintnek, - E szintnek.

Ha feltételezzük, hogy a magyar nyelv H halmaz elemeinek rendszere A, B, C, \dots, N elemet foglal magában, akkor ezt úgy kell tekintenünk, hogy az előbb elmondottak a H halmazra vonatkoztatva is érvényesek.

1/ J.Katz és J.Fodor: Mi a baj a nyelvfilozófiával?
Magyar Filozófiai Szemle. 1967/4, 677.o.

A H halmaz elemei és az őket zárt rendszerre foglaló rendezési relációk önálló és semmilyen más rendszertől nem függő szintet alkotnak - H szintet.

A két nyelv egymástól nem függő, különálló, zárt szintként határolódik el²:

E: A, B, C, ..., N

H: A, B, C, ..., N

Vizsgálhatjuk az E vagy H halmaz elemeit és a rájuk disztinktive érvényes törvényeket. Ha az elemeket vizsgáljuk és írjuk le, egyik vagy másik halmaz funkcionális és szerkezeti tényeit rögzítjük. Ha egyik vagy másik halmaz elemei közötti rendezési relációkat rögzítjük, akkor egy vagy másik halmaz nyelvhasználati törvényeinek leírása az eredmény.

Ha vizsgálatunk célja nem a nyelv explikatív modelljeinek feltárása, hanem az, hogy a nyelvi halmaz elemei milyen módon képesek a rendszeren belül funkcióik ellátására, csakis a nyelv operatív modelljeinek leírásával lehetünk elégedettek.

2.

Tervezett dolgozatom jellegénél fogva a kontrasztív grammatika körébe tartozik /L: Kontrasztivitás 7-18.o./.

2/ Mihályi József: A magyar mondatmodellek kérdéséhez, A Magyar nyelv története és rendszere, Nyelvtud. Értekezések 58. 506.o.

Ez egyben meghatározza sajátos célját és feladatát is.

Célja a kiválasztott területen annak megvizsgálása, hogy a két nyelvi szint között milyen transzfer lehetőségek nyílnak, és milyen lehetőségek kínálóznak a két szint között mutatkozó interferenciák áthidalására.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a két nyelvi szint közötti transzfer lehetőségek igen kis számuak, és rendszerint akkor is interferenciával kell számolnunk, ha látszólag transzfer lehetőséggel állunk szemben.

Felvetődik a kérdés, melyik az angol nyelvnek az a területe, amelyen a legkevesebb transzfer lehetőséggel számolhatunk³. Ez ugyanis egyben azt is jelenti, hogy ez az az anyagrész, amely a legtöbb interferenciát, azaz a legtöbb nehézséget rejtegeti magában az angolul tanulók számára. Ennek eldöntésében a gyakorlat bizonyul a legjobb tanácsadónak. A tanulás folyamatában felmerülő hibák, illetve az el nem követett hibák jelzik csalhatatlanul a két nyelvi szint közötti interferenciákat és transzfer lehetőségeket.

A transzfer lehetőségek viszonylag kevesebb problémát jelentenek. A tanulók ugyanis természetes könnyedséggel kapcsolják a két nyelvi szintet. A transzfer lehetőségek tisztázásával éppen ezért ráérünk foglalkozni a nyelvtanulásnak egy későbbi időszakában is, amikor már mindenképpen különös gondot kell fordítanunk a nyelvi tudatosításra.

3/ Lásd a Jegyzetet.

Marad tehát annak megoldása, hogyan tudjuk áthidalni a két nyelvi szint közötti interferencia okozta nehézségeket.

Ennek megoldásában nyújt jelentős segítséget a hibaanalízis. A nehézség feltárásában azonban nem maga a hiba, hanem a hiba természete jön segítségünkre. Mondhatjuk azt is, hogy a hibaanalízis az a diagnosztikai eszköz, amely segít a hiba természetének megítélésében, és egyidejűleg a hiba megszüntetését, és kiküszöbölését is jelentheti.

A hibaanalízis szerint a legsúlyosabb problémát azoknak a nehézségeknek a feloldása jelenti, amelyek azokból a nyelvi tényekből származnak, amelyek:

a/ a célnyelvben megvannak, de az anyanyelvből hiányoznak;

b/ amelyek fogalmi, logikai összefüggések formájában mindkét nyelvben léteznek, kifejezésmódjuk azonban teljes- vagy nagymértékű eltérést mutat.

Mindezekre a nyelvi tényekre leginkább az jellemző, hogy ezek a nyelvi tények hordozzák egy-egy nyelvi szint szemlélet- és gondolkodásmódját, mentalitásának legalapvetőbb meghatározó vonásait. Rendszerint nem is maguk a nyelvi jelenségek, hanem a velük kifejezett, de egyben a sajátos gondolkodásmódot is implicite hordozó tudattartam, megközelítési mód okoznak rendkívüli nehézséget.

A/ Hogy közelítjük meg a nyelv kommunikatív funkcióját? /L.: Kommunikáció, 19-40.1./

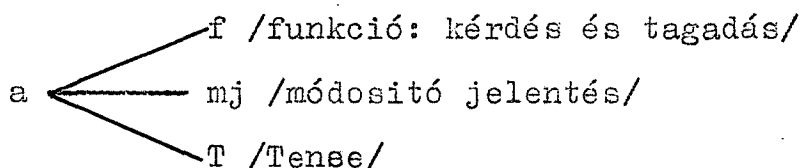
B/ Mit tekintünk 'cselekvés'-nek? /L.: Cselekvésindukció, 51-65.1./

A témával kapcsolatban megvizsgáljuk az alábbi kérdéseket:

1. A nyelv szintaktikai strukturáltsága /L: A K4: kommunikációs folyamat négy szintaktikai strukturája az angol nyelvben 40-51.o./. Ezek a szintaktikai strukturák a legalapvetőbb strukturális oppozícióként⁴ jelentkeznek az angol nyelvben.

Ehhez a kérdéshez tartozik a segédige problematikája, amelynek egyik leglényegesebb funkciója a fent említett strukturális oppozíció motiválása:

Az 'a' segédige szerkesztettségének potenciális hármassága /L.: 137-40.1./:

2. A Tense System /Igeidőrendszer/.

Az angolban a cselekvés-relációk egyrészt morfológiai indikátorokon keresztül jutnak kifejezésre, másrészt kontextuálisan. A cselekvés-relációk és cselekvés-korrelációk morfológiai indikálása nagyfokú redundanciát mutat.

A magyarban a cselekvés-relációk - a kisszámu morfológiai indikátor mellett - főleg kontextuálisan, idő-

4/ F. de Saussure: Bevezetés az általános nyelvészetbe, Gondolat, 1967. 155.1.

határozók segítségével jutnak kifejezésre. Nagy jelentősége van ugyanakkor a "beleértés"-nek /L.: Explicit és implicit cselekvés-relációrendszerek/.

A magyarban használatos igeidők - akár jelöltek, akár beleértettek⁵ - legtöbb esetben kevés irányítást adnak a megfelelő 'Tense' kiválasztására. Ez a magyarázata annak is, hogy az 'igeidő - Tense' oppozíció szolgáltatja a legbonyolultabb interferencia lehetőségeket /L: 71-2.o./.

3. A Passive Voice /szenvedő igealak/.

Az angolban rendkívül fejlett a passzív szemlélet; ennek megfelelően fejlett a passzív szemlélet morfológiai indikálása is.

A magyarban a passzív igealak problematikája ellentmondásos⁶. A passzív szemlélet - bár nem olyan fejlett, mint az angolban - annak ellenére megmaradt, hogy a passzív szemlélet morfológiai indikátorai nagymértékben kipusztultak.

Helytelen megállapítás azonban az, hogy a magyarban nincs passzívum. Passzív szemlélet van, csupán a passzív morfológiai indikátorok hiányoznak.

Az angolban a Passive Voice-ra jellemző:

- a/ a jelentésazonosság,
- b/ az iránykülönbség,
- c/ célközpontuság.

5/ A mai magyar nyelv rendszere I. Akadémia, 1961. 491.o.
Tompá József: Az igeidők

6/ Lásd a Jegyzetet.

A magyarban a szenvedő szemlélet kifejezésének eszközei:

a/ a többes sz. 3. szem. igei szem.rag + /-t/ - tárgyrag,

b/ többes sz. 1. szem. igei szem.rag + /-t/,

c/ főnévi igenév + /kell, szabad, lehet, stb.-vel szerkesztve/ + /-t/,

d/ a létige + /-va, -ve/ - amennyiben állapothatározói viszonyt fejez ki/,

e/ körülírással: a 'kerül, talál, nyer, stb.' igék segítségével,

f/ a ható ige jelen idejű melléknévi igenév alakja + /-t/,

g/ egyéb módon.

4. Continuous /folyamatos/ - Non-continuous
o p p o z i c i ó.

I. Kontrasztivitás¹

Különbséget kell tennünk a nyelv^ről és a nyelv^t tanulás között. A különbség tisztázása meghatározza a feladat természetét is. Ez pedig a tanításra szánt anyag megválasztásában, elrendezésében és az alkalmazott módszerben jut kifejezésre. Az anyag megválasztása és elren-

1/ Gleason, H.A.: Introduction to Descriptive Linguistics, New York, 1965, pp. 207-8.

dezése, valamint az alkalmazott módszer tehát a különbség lényege. Ezeknek együttes hatására alakul ki egy sajátos megközelítési mód, amely szinte természetszerűen kialakítja a tanulóknál is a megfelelő szemléletmódot, amely eredményében a nyelv mentalitását is magában hordozza. A '-ről' megközelítési mód magában hordozza az elméleti jelleget -, ami rendszerint nem más mint grammatizálása. A '-t' megközelítési mód a 'generatív' elv-re²épül, és kialakítja az idegen nyelvi generáló készséget, ami azt jelenti, hogy a tanuló adott szituációban olyan mondatok létrehozására is képes, amelyeket korábban még nem hallott, és maga sem hozott létre.

Mikor mondhatjuk, hogy helyes az anyag megválasztása és elrendezése az idegen nyelv tanításához?

Az anyag megválasztását a nyelvtanítás célja határozza meg.

Az anyag elrendezésekor figyelembe kell venni, az életkori sajátosságokat, didaktikai feladatokat és a műveltségi szintet.

Van azonban még egy szempont, amely döntően érvényesül minden életkorban és minden műveltségi szinten:

az anyanyelvi és az idegen nyelvi szemléletmód, mentalitás különbözősége.

Az anyanyelvi mentalitás ugyanis nem a tanuló veleszületett képessége, hanem olyan felvett képesség,

2/ Chomsky, N.: Aspects of the Theory of Syntax, The M.I.T. Press, 1965, 140.o.

amelyet az adott nyelv mentalitása társadalmilag szituált stimulus-gazdag környezetben rákényszerített, kiépített benne a nyelv elsajátítása közben. Az anyanyelvi mentalitás a műveltségi szintre való tekintet nélkül közösnek nevezhető minden azonos nyelvet beszélő esetében. A legegyszerűbb közlésre és a legbonyolultabbra egyaránt jellemző, hogy valamennyire érvényesek az adott nyelv szintaktikai és szemantikai törvényei és a nyelvszokások, és hogy azok minden esetben bizonyos szituáltságban és kontextuáltságban realizálódnak.

Ha adott esetben valakinek műveltségi okokból nehézséget okoz egy bizonyos közlés megértése, nem arról van szó, hogy nem ismeri saját anyanyelvét, hanem arról, hogy az adott szintaktikai strukturák olyan szemantikai értékeket hordoznak, amelyek kölcsönhatásban olyan tartalmi összefüggéseket juttatnak kifejezésre, amelyek meghaladják az ismeretszintjét.

Természetes következtetésként jutunk arra a megállapításra, hogy egy idegen nyelv tanításához használt anyag elrendezésében érvényesíteni kell a mentalitást tükröző felépítést. Egy ilyen elrendezés kimutatja, nemcsak a két nyelv között különbséget, hanem differenciáltan rámutat az anyanyelv belső, rejtettebb összefüggéseire is. Valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy idegen nyelv elsajátítása során fokozatosan nő az anyanyelvi tudatosodás is. Ennek elsősorban nem

az az oka, hogy több gondot fordítunk anyanyelvünk művelésére. Feltehetően az a magyarázata, hogy bizonyos különbségek felismerése magával hozza az azonosságok evidenciáját is.

Ez a megállapítás bizonyos következtetések levonását teszi lehetővé:

a/ Ha megfordítjuk a folyamatot, és elősegítjük az anyanyelvi tudatosodást, valószínű, egyidejűleg elősegítjük a tanulóban a differenciáló képesség kialakulását. Ez a képesség pedig megkönnyíti számára a két nyelv között különbségek és azonosságok szelektálását.

b/ Mindazok a nyelvi jelenségek, amelyek nem találhatók meg az anyanyelv tartományában, csak az idegen nyelvre jellemzők. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az anyanyelv az ilyen jelenségek által képviselt tartalmat nem képes kifejezni. Ki tudja fejezni, csak más módon.

c/ A két nyelv közötti különbségek feltárásával olyan tájékozódási rendszerhez juttatjuk a tanulókat, amely megóvja őket attól, hogy bennük kialakulhasson egyféle ösztönös nyelvi magatartás, amely rendszerint a következőkben nyilvánul meg:

1. Saját anyanyelvük szintaktikai strukturáival azonosítják az idegen nyelv szintaktikai strukturáit.

2. Anyanyelvi elemek szemantikai értékével azonosítják az idegen nyelv elemeinek szemantikai értékét; ami abból a téves feltevésből származik, hogy az anyanyelvi és az idegen nyelvi elemek szemantikai mezői között teljes megfelelés létezik.

3. A szituáltság és a kontextus anyanyelvi vonatkozásaival azonosítják az idegen nyelv szituációs és kontextuális referenciáit.³

4. Az 1., 2. és 3. megállapítások lehetőségeit különböző szintű konfuzussá keverik, amelynek az lehet a valószínű magyarázata, hogy minden idegen nyelvi elemet, összefüggést csak saját anyanyelvük szemléletmódján, nyelvszokásain keresztül tudnak megítélni.

Pszichológiailag ez a magatartás teljesen érthető.

Vegyünk néhány példát a fenti lehetőségek illusztrálására:

a/ He not know to put on the boot because
he has big leg.

A két nyelv szintaktikai strukturáinak azonosítása jól érzékelhető a 'not know to put on'-ban, amely azonban ezen kívül az angol nyelvi mentalitás ismeretének egyéb hiányosságait is hordozza. Így például a szintaktikai strukturák és a szemantikai értékek

3/ M.A.K. Halliday, A. McIntosh and P. Strevens:
The Linguistic Science and Language Teaching, Longmans, 1964, pp. 4-10.

rendkívül bonyolult keveredése mutatkozik. A példa azonosít még a magyar nyelvi mentalitásnak megfelelően angol és magyar szemantikai értékeket, és a szemantikai értékek alkalmazása is ennek megfelelő. Igen kicsi a valószínűsége annak, hogy egy angol egyáltalán csak meg is sejti, mit akar ez a 'mondat' közölni. Számára ugyanis az alábbi módon szerkesztett mondat fejezné ki a fenti 'mondat' közlését:

b/ He cannot put on this pair of boots
because his feet are too big.

Az alábbi mondat inkább csak mosolyra készítet:

c/ I saw the porks coming.

Ebben az esetben a 'porks' inadekvát szemantikai értéke okoz zavart a mondatban. A mondat megértésében azonban nem áll be jelentős zavar, mert az adekvát nyelvi elemet a kontextus egyértelműen feltételezi.

Az alábbi példa más jellegű problémára hívja fel a figyelmet:

d/ A: ' See you later.'

B: 'When?'

Ebben az esetben nem a mondat egy vagy több elemének inadekvát szemantikai értéke, hanem az egész közlés jelentése és az adott szituáció - amely nyilvánvalóan bucsuzkodás - kerülnek összeütközésbe. Feltehető, hogy B ismeri az elemek szemantikai értékét külön-külön, de nincs tisztában azzal, hogy az elemek együttes szemantikai értéke az adott szituációban idiomatikusan realizálódik.

Rendkívül árulkodó példa az alábbi, amely azonban természetében eltér az előbbiektől:

e/ I have seen this film yesterday.

Ez a példa nemcsak abban tér el az előbbiektől, hogy más természetű, hanem abban is, hogy bennünket elsősorban ez a típusú probléma érdekel.

Ez a mondat kielégít egy bizonyos szintaktikai strukturát, és mégsem mondhatjuk, hogy értelmes; valami ugyanis zavarja a megértést. Ha elfogadjuk, hogy a megértés és a jelentés egymást feltételezik /L: Kommunikáció 19-40.o./, azt kell megállapítani, hogy ennek a mondatnak nincs jelentése, azaz bizonyos zavaró körülmény miatt nem egyértelmű, amit esetleg 'beleértethetnénk'; holott a mondatot alkotó elemek különálló szemantikai vizsgálata azt eredményezi, hogy a többi-től elszakítva, minden elemnek van jelentése. A mondat

egészének jelentését azonban nem elégíti ki a fenti megállapítás. Felvetődik tehát az egész és a részek összessége összefüggésének problémája. Ha a zavar okát keressük, arra jövünk rá, hogy bizonyos szemantikai értékek feltételezik, mások kizárják egymást. Ebben az esetben is a zavar valószínű forrása a 'feltételezés' és a 'kizárás' határán található.

Ennek megfelelően, a határon vágjuk ketté a mondatot:

f/ I have seen this film

g/ yesterday

A zavar oka azonnal nyilvánvalóvá válik.

A 'yesterday' szemantikai értéke olyan cselekvés-re-lációt hordoz, amelyet a 'have seen' morfológiai struktúra nem feltételez, sőt nem enged meg.

Ez a megállapítás azonban még nem tisztázza végképpen a helyzetet. A 'have seen' morfológiai struktúra ugyanis bizonyos cselekvés-reláció kifejezésén túl - és ugyanakkor belül - egyéb szemantikai értéket is magában foglal. Történetesen egy cselekvését, amelynek a 'have seen' morfológiai struktúra - bizonyos cselekvés-relációknak megfelelően - csak egyik determinált, aktualizált variánsa. Pontosabban, a cse-

lekvés szemantikai értéke a 'have seen' morfológiai strukturában bizonyos meghatározott cselekvés-relációknak megfelelően módosul. Ez egyben azt is jelenti, hogy a cselekvés-relációkban beálló változások természetesen magukkal hozzák a morfológiai változásokat is, amennyiben a változás mértéke szétfeszíti az adott morfológiai struktúra szintjét.

Mivel azonban a 'yesterday' szemantikai értékének hatására szembenállás engedhető meg az adott morfológiai struktúra és a cselekvés szemantikai értéke között, a kérdés így is felvethető:

Az adott mondat esetében melyik cselekvés-reláció érvényesítése mellett foglalnánk állást?

Ugyanis a 'have seen' morfológiai struktúra is, meg a 'yesterday' szemantikai értéke is cselekvés-relációkat hordoznak, mégpedig egymást kizáró cselekvés-relációkat.

Annak eldöntése, hogy a beszélő melyik cselekvés-relációt akarja kifejezni, nem a mi feladatunk; és nem is áll módunkban, hogy ebben a kérdésben döntünk. Mivel azonban alternatív helyzettel állunk szemben, mégpedig olyan különös módon, hogy egy adott cselekvés szemantikai értéke két egymást kizáró cselekvés-relációban realizálódhat, vizsgáljuk meg a realizálódás lehetőségeit olyan szempontból, hogy alakul a morfológiai struktúra a cselekvés szemantikai értékének megfelelően.

Az egyik esetben adottnak vesszük a 'have seen' morfológiai struktura által kifejezett cselekvés-relációt, és ezzel abba a helyzetbe kerültünk, hogy kénytelenek vagyunk elvetni a 'yesterday' szemantikai értéke által képviselt cselekvés-relációt:

h/ I have seen this film.

Ha azonban valami olyan szót akarunk esetleg használni a h/ példában, amely szemantikai értéke bizonyos esetben és értelemben módosítja h/ példa cselekvés-relációját, csakis olyan szavakat használhatunk, amelyet az adott morfológiai struktura - 'have seen' - által képviselt cselekvés-reláció feltételez, megenged, mint például: 'recently, this week, this month, this year, stb.'.

A másik esetben eltekintünk a cselekvés-relációt meghatározó, adott morfológiai strukturától, és a 'yesterday' szemantikai értéke által képviselt cselekvés-relációnak megfelelően alakítjuk át a cselekvés szemantikai értékét magában foglaló morfológiai strukturát:

i/ I saw this film yesterday.

Ez és hasonló nyelvi tények arra hívják fel a figyelmet, hogy bizonyos nyelvi tények olyan belső tulajdonságokkal rendelkeznek, amelyek csak bizonyos

értelemben meghatározott körülmények között tudnak érvényesülni, azaz amelyek érvényesüléséhez az adekvát szintaktikai strukturák relevanciája szükséges, de nem elegendő. Ez azt jelenti, hogy egy adott szemantikai érték csak bizonyos szintaktikai strukturán belül képes érvényesülni, amely azonban ezen kívül még feltételezi az adekvát szituáltság és kontextus meglétét.⁴

A nyelvi tényeknek ez a sajátos tulajdonsága rendkívül komplex módon jelentkezik az ige esetében, amelynek szemantikai értéke sokféle motiváló hatásnak van kitéve.

Más megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy az ige szemantikai értékészlete rendkívül komplex értelmezési tartománynak van hozzárendelve.

A h/ és i/ példák még arra is felhívják a figyelmet, hogy a cselekvés-relációt kifejező morfológiai strukturák redundans magatartást tanúsítanak. A nyelvi tények redundans magatartása azonban jellemző nemcsak a cselekvés-relációk vonatkozásában, hanem más szempontokból is.

A fenti példák és a velük kapcsolatos észrevételek és megjegyzések csupán a figyelmet kívánják a tulajdonképpeni problémára irányítani, valamint hangot kívánnak adni egy olyan próbálkozásnak, amelynek célja a kontrasztivitás problémájának ilyen vonatkozású tisztázása.

4/ R. Brain: The Neurology of Language, (Brain, 1961, 84, p. 145)

A vázolt probléma részletes elemzésére a további fejezetekben kerül majd sor.

Az eddigi példák elsősorban arra hívják fel figyelmünket, hogy a két nyelv kontrasztív vizsgálatakor az azonosság és a különbség határainak elmosódása jelentkezik alapvető problémaként. Az egyszerűség kedvéért nevezzük az azonosságokat 'transzfer'-nek, a különbségeket 'interferencia'-nak.

A vizsgálódás további menetében a probléma felvetése során is alkalmazott módszert fogjuk alkalmazni: felhívjuk a figyelmet a transzferekre, és ki- mutatjuk az interferenciákat; valamint javaslatot teszünk arra vonatkozóan, milyen megoldási lehetőségeket találunk elfogadhatónak a két nyelvi közötti interferenciák feloldására.

Ez egyben annak a véleménynek is kifejezése, hogy az interferenciák feloldása tulajdonképpen olyan átmenetek kimunkálása, amelyek két egymástól differenciáltan elhatárolt nyelv morfológiai és szintaktikai struktúra rendszeréből integrált, azonos gondolattartamhoz vezetnek.

II. Kommunikáció

Minden nyelvi jelenség vizsgálatát és megértését nagymértékben elősegíti, ha abból a felfogásból indulunk ki, hogy a nyelv elsőrendű funkciója a kommunikáció. A kommunikáció legegyszerűbb értelmezése: információ áramlás.¹ Ez az értelmezés képletesen elősegíti a lényeg megragadását, és egyben meghatározza vizsgálatunk természetét is.

Maga az 'áramlás' szó arra hívja fel a figyelmet, hogy mozgásról, dinamikus jelenségek és folyamatok vizsgálatáról van szó. Mivel azonban ezek a mozgások, dinamikus folyamatok a nyelven belül zajlanak le - de nem függetlenül az embert is magában foglaló és vele különböző kölcsönösségi relációkban lévő külső környezettől -, vizsgálatunk során különös gondot kell fordítanunk arra, hogy észrevételeink rögzítésekor a folyamatok dinamizmusa előtérben maradjon. Az információ áramlással kapcsolatban több kérdés is felvetődik:

¹ a/ Katz, J.J.: The Philosophy of Language, New York, M.I.T. Press, 1966, p. 98.

b/ Thorndike, E.L.: Man and his Work, Cambridge, Mass., 1943, p. 60.

Honnan hova áramlik az információ?

Hogyan áramlik az információ?

Mielőtt azonban a kommunikációs folyamat elvi modelljének vizsgálatába kezdenénk, szükséges néhány szót szólni a kommunikáció lényegéről. Természetesen nem feladatunk a kommunikáció fogalmának definiálása, éppen ezért csak annyiban foglalkozunk vele, amennyiben ez vizsgálódásunkhoz szükséges.

A kommunikáció kialakulása valószínűleg oda vezethető vissza, hogy az embert - állandó kapcsolatban a környezetével - a környezet ingerei arra készítetik, hogy környezetének megismerésére² törekedjék. Pontosabban ez azt jelenti, hogy az emberben jelentkezik a környezet megismerésének szükséglete.

Ehhez azonban feltételeznünk kell, hogy az ember rendelkezik egy olyan adottsággal, képességgel, hogy a környezetéből érkező ingereket felfogja és feldolgozza³, valamint hogy a feldolgozás eredményeként differenciáltan reagáljon⁴ rájuk. Ez tehát azt jelenti, hogy az ember rendelkezik egy olyan belső tulajdonsággal, hogy felfogja a kívülről hozzá érkező ingereket, és ez a képesség lehetővé teszi számára a környezethez való alkalmazkodást, a kör-

2/ Békési Imre: A nyelv létezésének kérdéséről, Magyar Filozófiai Szemle, 1965/5, 845.o.

3/ Ákos Károly: Idegrendszerünk, Gondolat, 1963, 17.o.

4/ a/ Rethlingshafer, D.: Motivation as Related to personality, New York, 1963, p. 276.

b/ Hebb, D.O.: The Organization of Behavior, New York, 1949, p. 5.

nyezet megismerését.⁵

A környezet megismerésének szükségessége párosul az ember megismerésre való képességével, és megteremtik a kommunikáció motivációs bázisát. Ez a motivációs bázis szolgáltatja a kommunikációs folyamat működéséhez szükséges energiát is. Ez azt jelenti, hogy a környezet megismerésének szükséglete létre hozza a kommunikáció szükségletét. Ez a jelenleg egybeesik azzal a fejlődési tényezővel, hogy a környezethez való alkalmazkodás⁶, a környezet megismerésének és átalakításának szükséglete - a munka - kommunális életmódra készíteti az embert.

A kommunikáció tehát a társadalmi együttélésből fakadó állandó szükséglet, és mint ilyen, állandó velejárója a társadalmi tudatnak⁷, az egyéni és társadalmi tudat szüntelen alakulásának, fejlődésének. Ez pedig azt jelenti, hogy a társadalmi tudat paramétereiként kell vele számolnunk.

Más megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy olyan információ halmazzal kell számolnunk, amelynek potenciálisan⁸ minden eleme létezik a társadalmi információ

5/ Young, P.T.: Motivation and Emotion: A Survey of the Determinants of Human and Animal Activity, New York, 1961, p. 61.

6/ Carroll, J.B.: Language and Thought, Englewood Cliffs, 1964, p. 36.

7/ a/ Rubintsein, Sz.L.: Az általános pszichológia alapjai. Akadémia Kiadó, 1967, 641-43.o.

b/ Abercrombie, D.: Problems and Principles, Longmans, 1957. pp. 11-12.

8/ a/ Lásd a Jegyzetet.

b/ Antal László: A formális nyelvi elemzés, Gondolat, 1964, 16-17.o.

halmazban. A társadalmi információ halmaz minden eleme létezik azonban aktuálisan is: A, B, C, ... részhal-
mazok formájában. A, B, C, ... részhalmozok minden eleme
eleme a társadalmi információ halmaznak. A társadal-
mi információ halmaz azonban rendelkezik olyan elemek-
kel, amelyek nem elemei sem A-nak, sem B-nek, sem C-
nek. Ez azt jelenti, hogy A, B, C, ... rendelkeznek
aktuális részhalmazzal - amit tekinthetünk 'hiátusnak'
is. A valódi helyzet az, hogy a potenciális társadalmi
információ halmaz minden eleme elemévé válhat bármely
- A, B, C, ..., N - részhalmaznak. Az 'elemévé válás'
nem más mint információ áramlás, amely a nyelv kü-
lönböző szintű szintaktikai strukturáin keresztül
történik.

Pontosabban: az A-ból vagy B-ből hiányzó, de
a társadalmi információ halmazban meglévő infor-
máció elemeket úgy tekinthetjük, mint A vagy B in-
formáció hiátusát. A, B, C, ... esetében kétféle in-
formáció halmazzal kell számolnunk:

a/ aktuális - a bennük konkrétan meglévő;

b/ potenciális - a belőlük hiányzó, de a tár-
sadalmi információ halmazban meglévő.

Elvileg ez a 'van - nincs' állapot érvényes
a társadalmi információ halmaz minden A, B, C, ...
részhalmazára, mert a társadalmi információ halmaz
nagyobb, mint A, B, C, ... külön-külön. Könnyen be-

látható, hogy az egyéni - aktuális - A vagy B vagy C információ halmaz mindig kisebb, mint a társadalmi - potenciális - információ halmaz. Ez a megállapítás azonban azt a következtetést is magában hordozza, hogy A, B, C, ... információ részhalmazok állandó jelleggel információ hiátusban 'szenvednek', még akkor is, ha ez nem nyilvánvaló. A 'nem nyilvánvaló' ebben az esetben a potenciálisra utal az aktuálissal szemben. Az információ hiátus evidenciáját az időről-időre jelentkező, a szükséglet nyomása alatt meginduló információ áramlás bizonyítja. Az információ áramlásnak ez a specifikus funkciója - a hiátustöltés - analóg az élő szervezetek homeosztatiszta strukturáltságából származó mozgástörvényeivel; belső - fiziológias -, és külső - adaptív - viselkedésével.

Mielőtt azonban rátérnénk az információ áramlás mechanizmusának vizsgálatára, szükséges megjegyezni, hogy az aktuális és potenciális halmazok ily módon való szembeállítása nem az ellentétek különbségét, hanem azok 'kölcsonfeltételezését' célozza. Különös-képpen szükséges az aktuális és potenciális dialektikus egységére felhívni a figyelmet. Ezt az egységet a megismerés szüntelenül ujratermelődő szükségletének nyomása következtében kialakuló információ áramlás biztosítja. Erre egy analóg jelenség hívja fel a figyelmet.

A fizikai anyagmozgás strukturáin belül sajátos kötési energiák⁹ érvényesülnek. Hasonló módon beszélhetünk egy adott struktúra szinten belüli kötési energiáról, valamint különböző szintű strukturák közötti kötési energiáról.

Az ilyen értelemben vett kötési energia nem más mint az az erő, amely egy bizonyos szituáció által motivált különböző szemantikai értékeket adekvát kontextuson belül, egy adott strukturában integrál. Ez azt jelenti, hogy egy adott strukturán belül a kötési energia integráló hatására kontextuálisan meghatározott szemantikai erőter alakul ki, amely erőterben az egyes szemantikai értékek csak egy meghatározott módon helyezkezhetnek el a szintaktikai strukturában.

Ez a magyarázata annak, hogy a szituáció alakulása következtében létrejövő információ áramlás a szemantikai értékeknek adekvát áramlását eredményezi, amely áramlás csakis az egymásba átalakuló strukturák szemantikai és szintaktikai erőterben történhet meg.

Az A, B, C, ... részhalmazok, amennyiben azonosítjuk őket egy-egy személlyel, egymáshoz viszonyítva, maguk is tekinthetők környezetbeli objektumoknak.

9/ Erdey-Gruz Tibor: Filozófiai tallózás a természettudományokban, Kossuth, 1981-2.o.

egy ilyen megfontolás szempontjából jelentős objektumok, ugyanis az információ áramlás közöttük zajlik le. Az A, B, C, ... részhalmazokban beálló hiátusok az A, B, C, ... személyek tudatában beálló hiátusokkal azonosíthatók valójában. Amikor tudatról van szó, feltétlenül társadalmi tudatra kell gondolnunk. Ami egyben azt is jelenti, hogy információ áramlás csak társadalmi körülmények között lehetséges. Az egyedek közötti információ áramlást tehát a társadalmi lét homeosztatisz jellege facilitálja, amelyre jellemző az egyedeknek a társadalomban való elhelyezkedésével, beilleszkedésével kapcsolatos társadalmi mozgása, amelyből az áramláshoz szükséges energia generálódik.

Az információ áramlás mozgásformáit az információ hiátus és a hiátus feltöltése közötti átmenetek lehetőségei határozzák meg. Az átmeneti lehetőségek határait az információ áramlás sajátos mozgástörvényeinek működése következtében kialakult struktúra szintek jelölik meg. Az egyes struktúra szinteken belüli egyszerűbb struktúrák belső mozgása azokat a minőségi különbségeket hordozzák, amelyek konkrétan a fonológiai, szemantikai és szintaktikai komponensekben jutnak kifejezésre. Ezeknek a komponenseknek az értékeit nagymértékben motiválják a konkrét helyzet és a helyzetben kialakuló vagy kialakult

kontextus¹⁰.

A hiátus és a feltöltés közötti dialektikus összefüggésben kétségtelenül felismerhető az élő szervezetre jellemző homeosztázis törvényének érvényesülése.

A modell ábrája jól érzékelteti a kommunikációs folyamat - információ áramlás - visszacsatolásra¹¹ épülő, zártkörű rendszerét. Szükséges még megjegyezni, hogy a modell arra feltételezésre épül, hogy direkt kommunikatív kapcsolat mindig csak két fél - beszélő és hallgató - között lehetséges.¹² Ez a megszorítás abban az esetben is érvényes, ha történetesen a kommunikatív folyamatban ténylegesen többen is részt vesznek. Direkt kapcsolat csak két fél között van; a többi résztvevő csak indirekt vesz részt, azaz figyelemmel kíséri az információ áramlás menetét, és így bármikor bármelyik bekapcsolódhat direkt módon is.

A fenti tényezők figyelembevételével lehetséges az alábbi modell megszerkesztése. A modell természete-

10/ a/ M.A.K. Halliday, A. McIntosh and P. Strevens: The Linguistic Sciences and Language Teaching, Longmans, 1964, pp. 12-13.

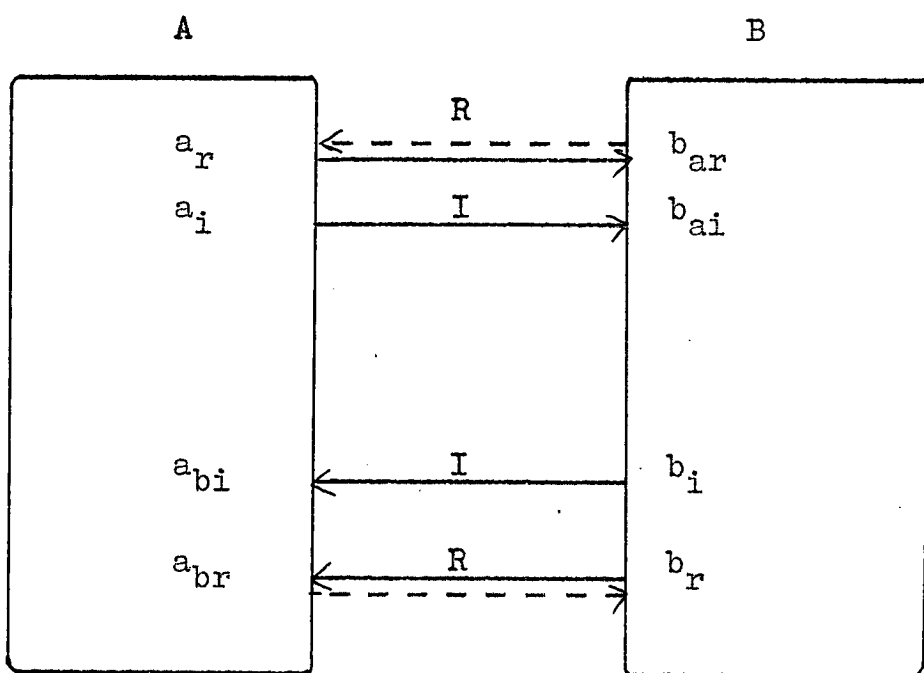
b/ J.Katz és J.Fodor: Mi a baj a nyelvfilozófiával? Magyar Filozófiai Szemle, 1967/4. 682-3.o.

11/ Neuman János: A számológép és az agy, Gondolat, 1964, 19-20.o.

12/ L.Bloomfield: Language, London, 1965, p. 139

tesen nem tart igényt az ujszerűségre, inkább csak arra, hogy a dolgozat sajátos megközelítési módjának interpretálásában segítséget nyújtson.

Az információ áramlás szemléltető modellje:

Az A—B modell működési elvének leírása

1. Az A és B egyaránt képesek információ kibocsájtására, leadására: / a_r , b_r ; olvasd: 'a' lead, 'b' lead/.

2. Az A és B egyaránt képesek információ befogadására, vételére: / a_{br} , b_{ar} ; olvasd: 'a' veszi 'b' adását, 'b' veszi 'a' adását/.

3. A és B - azon kívül, hogy képesek információ leadására és vételére - képesek az információ feldolgozására - 'megértésére' - is.

4. A és B kapcsolatára jellemző a kölcsönfeltételezés. Ez azt jelenti, hogy bármelyik leadásának feltétele az, hogy a másik veszi az 'R adást', azaz képes felfogni, 'megérteni'. Más fogalmazásban: az információ áramlás feltételezi az adás és vétel egyensúlyát.

Az 'adást' azért jelöljük 'R'-rel, mert eleve feltételezzük, hogy mindenféle közlés potenciálisan magában foglal valami indítékot. Az indítékot az általánosítás kedvéért tekintjük stimulusnak - I ingernek. Ennek a feltevésnek az elfogadásával egy olyan általánosításhoz jutunk, amely lehetővé tesz további feltevéseket, azaz következtéseket.

Minden szükséglet hiátus.

Minden hiátus indíték - inger.

Minden inger direkt vagy indirekt módon kiváltja 'R'-t /reakció, válasz/, az adást.

Anélkül, hogy itt most a direkt és indirekt inger mélyebb vizsgálatába kezdenénk, utalunk arra, hogy direkt ingernek tekintjük a kérdést, amely természeténél fogva rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, hogy R adást, választ - közlés - váltson ki.¹³

13/ Lásd a Jegyzetet.

5. A-ra és B-re jellemző, hogy képesek ingert kibocsájtani magukból: $/a_i, b_i$; olvasd: 'a' ingert bocsájt ki, 'b' ingert bocsájt ki/.

6. A-ra és B-re jellemző, hogy ingerelhetők: $/a_{bi}, b_{ai}$; olvasd: 'a'-t éri 'b' ingere, 'b'-t éri 'a' ingere/.

7. A-ra és B-re jellemző, hogy képesek a felfogott ingert feldolgozni, megérteni, és arra R választ adni.

Szükséges ismét felhívni a figyelmet arra, hogy A, B, C, ... kisebbek, mint a társadalmi információ halmaz, és nagy a valószínűsége annak, hogy A, B, C, ... közötti relációkban is érvényesül a 'kisebb mint', 'nagyobb mint'elve.

Ez azt jelenti, hogy nem beszélhetünk információ áramlásról abban az esetben, ha A egyenlő B-vel. Ugyanis ebben az esetben egyik sincs olyan helyzetben, hogy ki tudná elégíteni a másik szükségletét - fel tudná tölteni a hiátust, hiszen azonos információkkal rendelkeznek.

8. A-ra és B-re jellemző, hogy állandó információ hiátusban vannak. A hiátus megszüntetésének igényét I inger kibocsájtásával tudják kifejezésre juttatni. I inger kibocsájtása potenciális képességük. Ez a képességük akkor aktualizálódik, ha például információ hiátus feltöltése jön létre A és B között.

Az A——B modell működésének operatív leírása

1. Az a_r csatorna rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, hogy az információ áramlásban, a kommunikációs folyamatban 'S' /statement/ strukturáju¹⁴ közléseket képes továbbítani /Az 'S' strukturát I: 'A K4: kommunikációs folyamat négy szintaktikai strukturája az angol nyelvben' című fejezetben/.

2. A b_r csatorna is rendelkezik az 1. pontban leírt tulajdonsággal.

3. Információ továbbítás szempontjából tehát az a_r és b_r csatornák egyenlők, mert rendelkeznek azzal a tulajdonsággal, hogy 'S' strukturáju közléseket képesek továbbítani.

Az A——B rendszer működését akkor tekinthetjük zavartalannak, ha egyik lead, a másik felvesz. A vétel egy korábbi megállapodásunk értelmében azt jelenti, hogy a vevő fel tudja dolgozni az adást, azaz 'megérti'.

Más megfogalmazásban: a vétel megértése visszaigazolása az adás felfogásának; tehát működik a visszacsatolás elve.

14/ Az "'S' strukturáju" megszorítás csak az angol nyelvre vonatkozik.

A közlés a következőképpen történik:

$a_r \rightarrow b_{ar}$ /olvasd: 'a' lead és 'b' veszi 'a'
adását/;

$b_r \rightarrow a_{br}$ /olvasd: 'b' lead és 'a' veszi 'b'
adását/.

4. Az a_i és a b_i csatornák rendelkeznek egy olyan közös tulajdonsággal, hogy 'Q' /question/ strukturájú¹⁵ I inger képes kibocsájtani /A 'Q' strukturát L: 'A K4: kommunikációs folyamat négy szintaktikai strukturája az angol nyelvben' című fejezetben/.

Az információ áramlás során két esetben fordul elő, hogy szükségessé válik 'Q' strukturájú I inger kibocsájtása.

Először, akkor fordul elő ilyen eset, amikor tegyük fel, A adott helyzetében információ hiátus lép fel. Ez azt jelenti, hogy olyan információkra van szüksége, amelyekkel nem rendelkezik. Egy ilyen esetben 'Q' strukturájú I ingeret bocsájt ki magából, amelyet egy másikra - ..., B, C, ... -, bármelyikre irányít. Természetesen arra irányítja, amelyikről

15/ A "'Q' strukturájú" megszorítás csak az angol nyelvre vonatkozik.

feltételezhető, hogy rendelkezik a szükséges információval, és hogy képes arra, hogy 'R' választ küldjön. Ha a visszaküldött válasz A-t kielégíti, akkor megszűnik az információ hiátusa, és nem fog több I ingert kibocsájtani. Ha azonban az I ingerre érkező válasz nem tölti fel információ hiátusát, további I ingereket - kérdéseket - fog kibocsájtani. Mindaddig újabb és újabb I ingereket bocsájt ki, míg a hiátus-töltés meg nem történik. Szükség esetén újabb és újabb információ forrásokat keres - ..., C, ..., K, M, ... -, amelyekből a hiátustöltés remélhető.

Másodszor, olyan esetben fordul elő, amikor a már meglévő kommunikációs folyamatban zavar keletkezik.

Ez azt jelenti, hogy a vevő nem képes a beérkező információk feldolgozására, 'megértésére'. Ebben az esetben a zavar elhárítása érdekében a vevő 'Q' strukturáju I ingert küld az adónak. Az ily módon kibocsájtott inger jelzi a zavar - az információ hiátus - beálltát, sőt arra is képes, hogy specifikusan meghatározza a hiátus természetét.

A zavar specifikus meghatározásában szerepe van a kétféle kérdésnek: eldöntendő, kiegészítendő; valamint kiegészítendő kérdések esetén a kérdőnévmások

szemantikai értékének, amely pontosan rámutat a zavar lényegére, a közlés hiányosságaira.

Az első esetben tehát a 'Q' strukturáju inger kezdeményező, indító szerepet tölt be. Ez azt jelenti, hogy az információ áramlás - kommunikációs folyamat - csak potenciálisan létezik. A kezdeményező, indító szerep tehát nem más, mint a potenciális kommunikációs folyamat aktualizálása. Az aktualizált kommunikációs folyamat 'S' strukturáju közlésekben realizálódik.

A második esetben pedig arról van szó, hogy egy aktuális kommunikációs folyamatban zavar keletkezik, tehát ténylegesen a kommunikációs folyamat elveszíti aktualitását, és áttevődik potenciális szintre.

A 'Q' strukturáju inger által kiváltott 'S' strukturáju 'R' közlés megszünteti a zavart, azaz feltölti a hiátust. Más megfogalmazásban: a potenciális szintre áttevődött kommunikációs folyamat re-aktualizálódik.

Lényegében mindkét esetben arról van szó, hogy a potenciális szinten lévő információ áramlás aktualizálódik egy 'Q' strukturáju inger hatására.

Vizsgáljuk meg egy valóságos helyzetet, amely bemutatja a 'Q' strukturáju inger fent említett ket-tósságét.

Késő este egy külvárosi buszmegállónál néhányan várakoznak. Az egyik időről-időre órájára pillant. A türelmetlenség feltűnő nyomai láthatók rajta. Egyszer csak odalép egy másik várakozóhoz, és megkérdezi:

A: Ma még jön busz, kérem?

B: Jön.

A fenti párbeszéd rövidsége ellenére frappánsan érzékelteti, hogy aktiválta A-t információ hiátusa. A válasz egyelőre megnyugtatta. Amint azonban felalá sétál, észreveszi, hogy több busznak is van ott megállója. Ennek hatására A azonnal kibillen előbbi információ egyensúlyából. Ha ugyanis több busz is jár azon a vonalon, melyikre mondta B, hogy jön? Az új helyzetből keletkezett információ hiátus ismét aktiválja A-t, amit kérdés formájában juttat kifejezésre:

A: Harmincas is jön még, nem tudja?

B: Nem tudom.

Ebben az esetben A már nemcsak általában busz iránt érdeklődik, hanem pontosan meghatározza, melyik buszra vonatkozó információt vár B-től. Saját

információ hiátusának megfelelően finomítja kérdésével B által adható választ.

Ez a helyzet magyarázza annak szükségességét is, hogy azonosítjuk a kérdést a stimulussal, valamint mutat rá arra, hogy a kérdés két legalapvetőbb funkciója a kommunikációs folyamatban az, hogy:

a/ jelzi a körülmények nyomására kialakult vagy kialakuló információ szükségletet, hiátust, miközben specifikusan meghatározza a hiátus természetét is;

b/ jelzi a folyamatban lévő információ áramlásban jelentkező zavart.

Igy már könnyen belátható, hogy a kérdésnek a stimulussal való azonosítása a jelenségek analóg összefüggéséből természetszerűen adódik, ugyanis a kérdés mindenképpen stimulus, azaz inger-funkciót tölt be. Mint stimulus értékű kommunikatív funkció, rendelkezik a fiziológiából és pszichológiából jól ismert stimulus tulajdonságaival, amelyek közül kettőre feltétlenül szükséges felhívni a figyelmet: a/ motiválja, b/ finomítja az ingerre adandó reakciót, a választ.

Visszatérve A előbbi helyzetére:

B ugyan adott választ, de a kérdés szempontjából értéktelen választ; A információ hiátusa ugyan-

is továbbra is feltöltetlen maradt.

Éppen ezért igen nagy a valószínűsége annak, hogy A valaki máshoz fordul, akitől esetleg kielégítő választ remélhet.

A: Nem tudja, kérem, jön ma még harmincas?

C: Igen.

A: Mikor?

C: Tíz perc múlva.

A: Köszönöm.

A fenti párbeszéd tulajdonképpen meg is határozza a kérdés két alapvető kategóriáját: a/ eldöntendő, amelyet igen-nem válasz elégít ki; b/ kiegészítendő, amelyre adandó választ a kérdés igen pontosan meghatároz. A stimulus jellege visszavezethető az információ hiátus természetére.

A fenti helyzet azt is mutatja, hogy a 'vevő' mindaddig újabb és újabb stimulusokat bocsájt ki, míg a hiátus feltöltéséhez szükséges információ hiányzik.

A 'vevő' kifejezés magyarázatra szorul olyan értelemben, hogy bár A bocsájt ki magából először ingert, mégis A számít vevőnek. Ez azért van így, mert nem az inger kibocsájtása az elsődleges, hanem az információ továbbítása. Korábban már említés történt arról, hogy a kérdésnek az információ áramlásban csak motiváló és módosító - finomító - szerepe van. Tehát minden esetben az számít vevőnek, aki-

hez az információk beérkeznek. Ez abban az esetben is így van, ha a vevő a kezdeményező, ha a kommunikáció folyamatának a vevő az elindítója, a kezdeményezője.

A 'vevő' tehát újabb és újabb stimulusokat - kérdéseket - bocsájt ki mindaddig, míg információ hiátusa fel nem töltődik. Ennek érdekében - ha szükséges - információ közlésére is hajlandó, mint ahogy a fenti helyzet rekonstrukciója is mutatja.

1. A: Nem tudja, kérem, jön még ma harmincas?
2. C: Igen.
3. A: Mikor?
4. C: Mennyi idő van?
5. A: /az órájára néz/ Tizenegy-huszonöt.
6. C: Akkor tíz perc múlva.

Vizsgáljuk meg ezt a helyzetet.

1. A és C között potenciálisan létezik az információ áramlás lehetősége. Mind a ketten rendelkeznek információkkal és információ hiátussal is. A kérdés /stimulus/ elhangzása aktualizálja a potenciális lehetőséget. A kibocsájtott stimulus jelzi az információ hiátust, és meghatározza annak természetét is.

2. C felfogja A ingerét, feldolgozza - 'megérti' -, az inger jelzéseinek megfelelően reagál, válaszol.

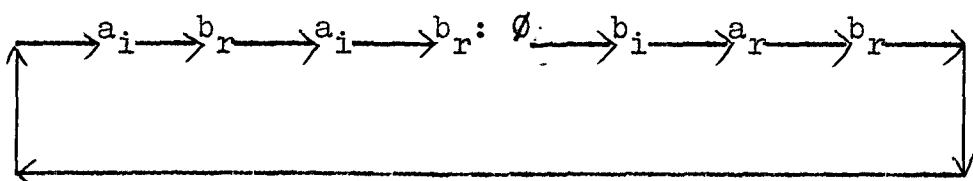
3. Ugy látszik azonban, A-t bár megnyugtatja, de nem elégíti ki a kapott válasz - C közlése -, ezért pontosabban megfogalmazott ingert küld C-nek. Ily módon arra késztet, hogy ennek megfelelően reagáljon - adjon választ.

4. C nem tud megfelelő választ adni, mert kiderül, hogy A kérdését kielégítő válasz C számára információ hiátusként jelentkezik. Tehát az A által jelzett hiátust csak abban az esetben tudja kielégítően feltölteni, ha előbb feltölti saját hiátusát. Ennek érdekében most C bocsájt ki ingert, hogy az így beszerzett információ segítségével megfelelő választ tudjon adni A-nak.

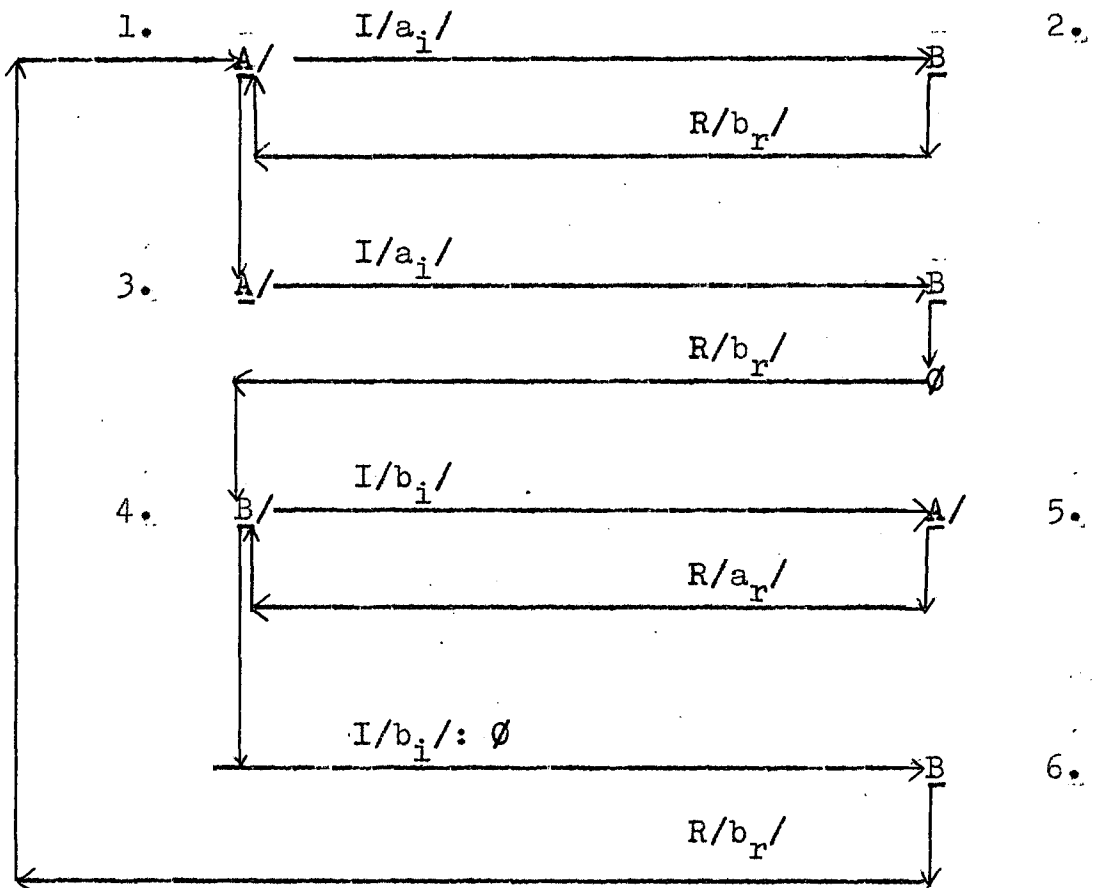
5. A realizálja a helyzetet, és a vevő szerepéből gyorsan átvált az adó szerepére. Ugyanis csak ezen az uton remélheti, hogy hozzájut a szükséges információhoz.

6. C válasza feltölti A információ hiátusát. Mondhatjuk, hogy A információ halmaza egyensúlyba került. Mondhatjuk azt is, hogy mindaddig egyensúlyban is marad, míg az adott körülmények meg nem változnak, és ennek következtében nem támad új információ szükséglete.

A fenti helyzetet rögzíti az információ-áramlaskör formulája:

és szemléletesen érzékelteti annak visszacsatolási mechanizmusát is az operatív grafikus ábrázolása:

A formula igaz, ha elfogadjuk, hogy:

a/ az információ hiátus olyan szükséglet, amely motivációs energiát képes indukálni, amely elegendő az információ hiátus meglétének jelzésére, és természetének specifikálására;

b/ az így keletkezett és kibocsájtott I inger keresi azt az A, B, C, ... információ részhalmazt, amely az I inger hatására képes egy 'R' válasz

továbbítására;

c/ az I inger olyan 'Q' strukturával rendelkező kérdés, amely rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, hogy motiváljon - kezdeményezzen - egy 'S' strukturából álló információ áramlást, valamint hogy az információ áramlásban jelentkező zavart jelezze, és specifikálja, hogy ily módon a zavart eltávolítsa, amely egyben az információ áramlás reaktualizálását is jelenti;

d/ az 'R' válasz olyan 'S' strukturával rendelkező közlés, amelyet az információ áramlás, a kommunikációs folyamat alapegységének tekinthetünk, amely rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, hogy minden 'S'-t követhet egy másik;

e/ amennyiben az I ingerre érkező 'R' válasz kielégíti a szükségletet, feltölti a hiátust, nem indukálódik további I ingerek előállításához szükséges energia, mert az információ egyensúly helyreálltával, a hiátusban kifejezésre jutó információ szükséglet, a kommunikáció energia bázisa nullára redulálódik.

III. A K4: kommunikációs folyamat négy szintaktikai strukturája¹ az angol nyelvben

A K4 esetében arról van szó, hogy a négy po-

1/ Gleason, H.A. Introduction to Descriptive Linguistics, New York, 1965, pp. 207-8.

tenciálisan létező szintaktikai struktúra ugyanannak a törvényszerűségnek a hatása alatt alakul ki és kerül egymással sajátos transzformációs korrelációba. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ezek a szintaktikai struktúrák nem rendelkeznek valami sajátos belső strukturális integritással. Sőt, hangsúlyozni kell az egyes struktúrák integrált zártságát. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy nem a struktúrákon belüli szintaktikai szabályok rendelik a K_4 szintaktikai struktúráit potenciálisan transzformációs korrelációba, hanem a kommunikációs folyamaton belül érvényesülő információ hiátus és hiátustöltés közötti nyomás egyenlítésből származó homeosztatis ingadozások². Ezek az ingadozások az információ áramlás szükségleteinek megfelelően jönnek létre, alakulnak át, és egyenlítődnek ki.

Arra már korábban is felhívtuk a figyelmet, hogy az információ szükségletek az A, B, C, ... információ részhalmazok szituáltságából generálódnak, azaz szituáltságuk változásának megfelelően módosulnak /L: 34-9.o./.

A szituációk állapotára a szüntelen átalakulás jellemző. Ezzel magyarázható az információ szükségletek szüntelen változása is.

Az információ szükségletek tartalmi megragadása a kommunikáció feladata. A tartalom programozása,

2/ Rovenszkij - Ujemov - Ujemova: A gép és gondolkodás, Kossuth, 1964, 92.o.

kifejezésre juttatása a kommunikáció eszközeinek funkciója. A kommunikáció különböző módjai különböző eszközöket alakítanak ki, amelyek a szüntelen használat során csiszolódnak, tökéletesednek a kommunikatív funkció egyre pontosabb, célszerűbb és differenciáltabb ellátása érdekében.

Az eszközök funkcióik ellátása során bizonyos egymásmellettségben fordulnak elő. Ismételt, és csak egy bizonyos egymásmellettségben való megjelenésük analóg jelenség a fiziológiában és a pszichológiában ismert bevéséssel - reinforcement. Az újból és újból való 'bevésés' eredményeként sztereotípiák alakulnak ki, amelyek állandósulása következtében összefüggések formájában elemi strukturák jönnek létre. Az elemi strukturák pedig az előbb említett módon magasabb szintű strukturákká szerveződnek.³

Felvethetjük azt a kérdést a rész-egész összefüggésének dialektikája szempontjából is. A kérdésnek egy ilyen szempontból való felvetése arra a jelenségre mutat rá, hogy minden struktúra egy bizonyos szintű mozgásformának adekvát megfelelője. Ami pontosabban azt jelenti, hogy a jelenségeknek egyféle relációja, mozgásai, egy bizonyos strukturában jut kifejezésre. Bizonyos mozgásformák egy sajátos struk-

3/ Rovenszkij - Ujemov - Ujemova: A gép és a gondolkodás, Kossuth, 1964. 68.o.

turán belül a jelenségek közötti relációk a struktúra által meghatározott módon alakulnak.⁴ Ezek az alakulások természetesen úgy tekinthetők, mint egy magasabb szintű mozgásforma részei, részmozgásai, egy magasabb szintű mozgásforma folyamatának meghatározott szakaszai.

Ezek a szakaszok a leírásukkor alkalmazott formulák miatt merevnek, izoláltnak tűnnek. Valójában azonban szó sincs merevségről, izoláltságról. Csupán arról, hogy a jelenségeket és összefüggéseiket rögzítenünk kell, hogy meg tudjuk állapítani a tényeket, hogy meg tudjuk vizsgálni összefüggéseiket, az összefüggések természetét, valamint azt, hogy mennyiségi vagy minőségi tulajdonságokkal állunk-e szemben. Mindezt annak érdekében tesszük, hogy a lényeg megragadásához szükséges általánosításokhoz juthassunk.

A fenti megfontolások alapján vizsgáljuk meg az angol szintaktikai strukturáknak az információ áramlásban betöltött szerepét.

A szintaktikai strukturák vizsgálata természetesen az I inger és az R válasz reláció alapján történik, amely a nyelvben megfelel a 'kérdés-közlés' relációnak, azaz a már korábban ismertetett 'szituáció—szükséglet—hiátus—hiátustöltés—egyensúly' szekvencia homeosztatikus ingadozásának.

4/ Müller Antal: Anyag, struktúra, kölcsönhatási szintek, Magyar Filozófiai Szemle, 1969/2, 242-3.o.

$$\begin{array}{l} K4 = \begin{array}{|l} Q = a + x + v + o \\ -Q = /-a/ + x + v + o \\ \hline S = x + /a+v/ + o \\ -S = x + /-a+v/ + o \end{array} \end{array}$$

amelyben:

K: kommunikáció;

K4 : a kommunikáció négy szintaktikai strukturája a 'kérdés-közlés' oppozíció szempontjából;

Q : /question/, kérdés, "Q' strukturája I inger";

-Q: /negative question/, a 'Q' tagadása;

S: /statement/, "S' strukturája közlés";

-S: /negative statement/, az 'S' tagadása;

x: a mondat alanyának funkciója⁵;

+: a K4 strukturák elemei közötti egymásutánosság;

a: /auxiliary/, segédige;

-a: az 'a' tagadása;

v: /verb: 'plain infinitive'/, az ige szintaktikai funkciója;

o: /object/, a mondat tárgyának funkciója⁶.

5/ és 6/ Lásd a Jegyzetet.

A K4 formula arra hívja fel a figyelmet, hogy az 'a' és 'v' elemek egy adott szintaktikai struktúrán belül is szorosabban kapcsolódnak egymáshoz, mint a többi elemekhez. Valamint külön figyelmet érdemel 'a' segédige, amely a K4 szintaktikai strukturákban a dinamikus elem szerepét tölti be. Ez a dinamizmus alkalmassá teszi arra, hogy az információ áramlásban lejátszódó 'hiátus - hiátustöltés' váltakozásának megfelelően létrehozza a tartalomnak megfelelő szintaktikai strukturákat, lehetővé teszi kialakulásukat.

Ez a megállapítás azonban további feltevéseket is megenged.

Megengedi azt a feltevést, hogy 'a' segédige a K4 valamennyi szintaktikai strukturájának minden esetben eleme. Ez a feltevés pedig lehetővé teszi azt a következtetést, hogy a K4 szintaktikai strukturák között sajátos korrelatív kapcsolat van. Ez azt jelenti, hogy a A, B, C, ... információ részhalmazok között kialakuló információ áramlás szükségleteinek megfelelően a K4 szintaktikai strukturák közül az a struktúra aktualizálódik, amelyik az adott esetben a kommunikatív funkciót a legjobban be tudja tölteni. Ily módon a K4 szintaktikai strukturákon mint előre elkészített áramkörökön átáramlik a kommunikációs folyamat energiahordozója: a tartalom.

Egy adott szintaktikai struktúra aktualizálódása azt jelenti, hogy az információ áramlásban bekövetkező változás természetének megfelelően váltás történik a szintaktikai struktúrák között. A váltás a K4 korrelációknak megfelelően az egyes szintaktikai struktúrák közötti transzformálódásban jut kifejezésre.⁷

A tartalmat szemantikai töltésű elemek hordozzák. Ezek az elemek átáramlanak a K4 szintaktikai struktúrák áramköreire.

Egy adott szintaktikai struktúrában azonban az egyes elemek szemantikai töltései is kölcsönhatásban állnak egymással. Mondhatjuk, szemantikai értelemben feszültség keletkezik az elemek között. A kölcsönhatás eredményeként minden elem szemantikai töltésében - a szintaktikai erőter hatására - ingadozás keletkezik, és az ingadozás eredményeként minden elem szemantikai töltése úgy rendeződik át, hogy az átrendeződéssel a lehető legoptimálisabban tudjon alkalmazkodni az adott szintaktikai struktúrán belül a szintaktikai és szemantikai körülményekhez. Ez tehát azt jelenti, hogy egyetlen új elem is új kontextuális töltést hozhat létre a szintaktikai struktúrán belül. Amikor egy ilyen szintaktikai struktúrán belül a kontextuális töltés feszültsége megváltozik és hatására a többi elemek

7/ Chomsky, N.: Aspects of the Theory of Syntax, The MIT Press, 1965, pp. 132-9.

szemantikai töltése is megváltozik, átrendeződik, olyan strukturán belüli kiegyenlítődés jön létre, amely a nyelvi elemek szintaktikai strukturán belüli homeosztatis magatartására enged következtetni. Tehát egy adott szintaktikai strukturán belül a szintaktikai erőter kontextuális feszültsége határozza meg, hogy az egyes elemek jelentései vagy jelentésárnyalatai közül melyik aktualizálódhat. Egy adott szintaktikai strukturán belül kialakult 'összjelentés' mindig több - minőségileg eltér -, mint a benne szereplő elemek jelentéseinek összessége.

Valószínűleg ezzel magyarázható az a jelenség is, hogy bizonyos nyelvi elemek kollokatív és szinonim csoportokba rendeződnek, és hogy idiomatikus kifejezések alakulnak ki.

Tekintsük tehát előbbi feltevésünket igaznak, és vizsgáljuk meg, hogy feltevésünk helytálló-e a valóságban is.

Empirikus okok miatt fordítsuk meg a sorrendet, és induljunk ki a szintaktikai strukturáknak egy

$$S \longrightarrow /-S/ \longrightarrow Q \longrightarrow /-Q/$$

sorrendü vizsgálatából. Ha ugyanis ebben a sorrendben vizsgáljuk meg a szintaktikai strukturák egymáshoz való viszonyát, azonnal a vizsgálat kezdetén felmerül egy olyan látszólagos ellentmondás, amely-

nek tisztázása segítségünkre lesz a tényleges összefüggések feltárásában.

Összegezzük, milyen megfontolásokra épül feltevésünk:

A szituáció által létre hozott szükséglet megteremti a kommunikáció szükségletét. A kommunikáció szükséglete állandó jellemzője A, B, C, ... információ részhalmozoknak, amelyek részhalmozai és adott közösség társadalmi információ halmazának. A társadalmi információ halmaz potenciálisan létezik, és A, B, C, ... információ részhalmozokban aktualizálódik. Az aktualizálódást kiváltó ok, indíték a szituáció változása, alakulása által létre hozott információ szükséglet - információ hiátus -, amely tulajdonképpen nem más, mint A, B, C, ... információ részhalmozok egyensúlyának megbomlása, amely működésbe hozza az információ áramlás homeosztatisz rendszerét; és mindaddig működésben is tartja, míg az egyensúly helyre nem áll. A szituáció változása által létre hozott információ szükséglet kielégítésének igényét 'Q' strukturájú I inger jelzi. Az igény kielégítése, a hiátus feltöltése 'S' strukturájú válasz adásával történik.

Ez azt jelenti, hogy bizonyos empirikus okok miatt az információ áramlást egyszerűsíthetjük a 'kérdés - közlés'opozíciójára. Ez egyben azt is

jelenti, hogy mindaz, ami ebbe az egyszerűsítésbe nem fér bele, vagy ezen kívül esik, nem tartozik vizsgálatunk anyagához.

Feltevésünk tehát az, hogy a 'kérdés - közlés' oppozícióra épülő K4 szintaktikai strukturák mindegyikének eleme 'a' segédige, amely rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, hogy az információ áramlásban lejátszódó 'hiátus - hiátustöltés' váltakozásának megfelelően kialakítsa a szintaktikai strukturákat.

Megjegyzés: feltevésünk igaz, ha elfogadjuk, hogy K4 szintaktikai strukturák potenciálisan állandóan léteznek, és hogy bármelyik aktualizálódását a szituáció változásának megfelelő információ szükséglet idézi elő.

Tekintsük a következő példát:

S: He Ø writes a letter.

-S: He doesn't write a letter.

Q: Does he write a letter?

-Q: Doesn't he write a letter?

A fenti példa azt bizonyítja, hogy 'a' segédige a K4 szintaktikai strukturákban potenciálisan szükséges funkció, amelynek aktualizálódását egyrészt az információ áramláson belüli 'hiátus - hiátustöltés'

- 'Q - S' - egyensúlyi ingadozás idéz elő; másrészt pedig a 'kérdés - közlés' információ szakaszokon belül bizonyos tartalmi követelmények határozzák meg 'a' segédige pozitív vagy negatív töltését.

Ez a megállapítás pedig egyenesen vezet ahhoz a következtetéshez, hogy az információ áramlás egy kettős opozíción keresztül megy végbe:

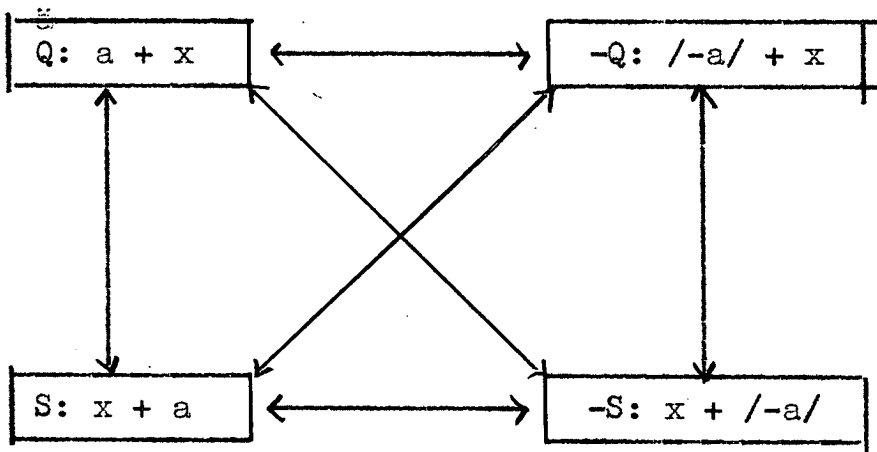
$$\text{'Q - /-Q/'} \longleftrightarrow \text{'S - /-S/'}$$

Ezeknek a körülményeknek a feltárása nélkül nem is magyarázható a DO⁸ segédige használata az angol szintaktikai strukturákban. A DO segédige megléte pedig egyben bizonyítéka feltevésünk helyességének is.

Feltevésünk helyességének bizonyításából még az a következtetés vonható le, hogy azokról a K4 szintaktikai strukturákról, amelyekben nem található aktualizált 'a' segédige, helytelen azt feltételezni, hogy 'a' segédige hiányzik belőlük /He Ø writes a letter./ . Az 'a' segédigének valamely K4 szintaktikai strukturából való hiányát akkor értelmezzük helyesen, ha azt állítjuk, hogy az információ áramlásnak abban a bizonyos szakaszában 'a' segédige aktualizálása nem szükséges. Ennek a következtetésnek levonását gondolatmenetünkhöz való következetes ragaszkodás is megköveteli tőlünk.

8/ Twaddell, W.F.: The English Verb Auxiliaries, Brown U.P., 1960, pp. 18-19.

Ezek után vállalkozhatunk arra, hogy megszerkesszük a K4 korrelációinak transzformációs modelljét:

A modell jól érzékelteti, hogy a K4 transzformációit az 'a' és az 'x' elemek lineáris disztribúciója, szukcessziója adja, amelyben motiváló szerep 'a' tényezőnek jut.

A szintaktikai strukturák közötti viszonyra a szabad - 'bármelyikből - bármelyikbe' - transzfer jellemző, amely maximálisan biztosítja strukturák közötti szabad váltakozás lehetőségét, amelyet egyetlen feltétel határoz meg: az információ áramlásban kialakuló 'hiátus - hiátustöltés' közötti ingadozás.

IV. Cselekvésindukció

Cselekvés¹ potenciálisan lehetséges térben és időben. Itt most a cselekvésnek csak a cselekvés-reláció vonatkozásaival foglalkozunk.

A cselekvéspotenciál aktualizálódhat. Az aktualizálódás azonban 'cselekvő',² meglétét feltételezi. A cselekvő meglétét tekintjük adottnak.

A cselekvéspotenciál aktualizálódása eredménye a cselekvő aktivitásának.

Tekintsük a cselekvő időben való első megjelenését a cselekvéspotenciál első aktualizálódásának. Az objektív idő végtelen. A végtelen objektív időben a cselekvő bármikor megjelenhet.

Más megközelítésben:

Vonatkoztassunk el egy adott helyzettől és tekintsük a cselekvéspotenciál lehetőségét F-nek, amely F facilitálja valamely A cselekvést. Természetesen, F akárhány cselekvés facilitálására képes, mert rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, hogy akárhány cselekvés összességénél eggyel több cselekvést facilitáljon. Mondhatjuk azt is, hogy egy bizonyos A cselekvés F-ben aktualizálódik.

Ez a megközelítés alapját képezheti további következtetéseknek:

a/ Tegyük fel, hogy egy bizonyos, a cselekvésre vonatkozó állítás érvényes A-ra.

1/ Lásd a Jegyzetet.

2/ Lásd a Jegyzetet.

b/ Fogadjuk el bizonyítottan, hogy ennek az állításnak az érvényessége kiterjed az A-t követő A'-ra is.

c/ Ebben az esetben az állítás kiterjeszhető minden A-ra. Ez azt jelenti, hogy A minden eleme rendelkezik ezzel a bizonyos tulajdonsággal, valamint azt, hogy minden ilyen tulajdonsággal rendelkező elem eleme A-nak.

A fenti a/, b/ és pontokból könnyen beláthatjuk, hogy A valamilyen örökletes tulajdonsággal rendelkezik, amely tulajdonsága öröklődik minden további A-ra. Ez pedig azt jelenti, hogy ezzel a módszerrel, amely analóg a Peano-féle teljes indukció törvényével, létrehozhatunk akárhány cselekvést.

Tehát:

$$F = A + A' = A + B$$

azaz,

$$A + B + B' = A + B + C$$

azaz,

$$F = A + B + C + \dots + N + \dots$$

Megállapíthatjuk tehát, hogy a cselekvésindukcióval akárhány cselekvés létre hozható.

Vizsgáljuk meg a cselekvésindukció törvényét
- a rákövetkezést - a cselekvés-reláció szempontjából.

Abból az állításból, hogy minden cselekvésnek van egy rákövetkezője, további következtetésre jutunk.

Mivel a rákövetkezés³cselekvés-relációk hordozója, meg kell vizsgálnunk azt is, hogy milyen cselekvés-relációk rejlenek a rákövetkezés törvénye mögött. A rákövetkezést helyettesítsük cselekvés-relációt jelölő kifejezéssel: 'rákövetkezik' jelentse azt, hogy 'utóbb van'. A rákövetkezésből természetesen adódik annak ellentéte, a 'megelőzés' és ennek analógiájára ~~az~~ az 'utóbb van' - ből természetesen következik az 'előbb van'.

Világos, hogy a teljes indukció törvényét nem matematikai értelemben kívánjuk használni, csupán az analógiát kívánjuk használni cselekvés-relációk interpretálására. Tehát célunk nem A és B összegének kimutatása, hanem annak megvizsgálása, hogy cselekvés-relációk lehetségesek A, B, C, ... elemek között. Tehát $A + B$ nem azt fogja jelenteni, hogy $2 + 3 = A$, B értékek behelyettesítése esetén -, hanem azt, hogy A valamilyen relációban van B-vel. Ez egyben azt is jelenti, hogy $A + B$ viszony értéke attól függően változik, alakul, hogy '+'-nak milyen reláció értéké-

3/ Dr. Jilly Görke: Halmazok, relációk, függvények, Tankönyvkiadó, 1969, 59-102.o.

kében állapodunk meg. Jelentse '+' a 'rákövetkezés'-t.

Mivel azonban a rákövetkezés reláción kívül egyéb relációkkal is számolnunk kell, ajánlatos célszerűbb jelek alkalmazása, amelyek egyben értelem-szerűen kiterjeszthetők valamennyi reláció interpre-tálására. Sőt arra is alkalmasak, hogy egyidejűleg kifejezzék a reláció természetét is.

1. Az R rákövetkezés - 'utóbb van' - rendezési relációt jelöljük ' \longrightarrow ' -al. Például: $A \longrightarrow B \longrightarrow C \longrightarrow$
/olvasd: A-ra következik B, B-re következik C, C-re következik ...; vagy A-nál utóbb van B, B-nél utóbb van C, C-nél utóbb van .../.

2. Az M megelőzés - 'előbb van' - rendezési re-lációt jelöljük értelemszerűen ' \longleftarrow '-al, mivel M vi-szony R viszony fordítottja. Például: $A \longleftarrow B \longleftarrow C \longleftarrow$
/olvasd: A megelőzi B-t, B megelőzi C-t, C megelőzi ...-t; vagy A előbb van B-nél, B előbb van C-nél, C előbb van ...-nél/.

Ennek megfelelően az R rendezési relációt a kö-vetkező formula fejezi ki:

$$F = A \longrightarrow B \longrightarrow C \longrightarrow \dots \longrightarrow N \longrightarrow \dots$$

A fenti formula természetesen csak egyféle meg-közelítése és kifejezése a cselekvések meghatározó rendezési relációknak. A műveletjeleket helyettesít-

hetjük tetszés szerint, sőt ajánlatos olyan jelek megválasztása, amelyek előnyösen elősegítik a viszonyok mélyebb feltárását, egyszerűbb interpretálását.

A fenti formula ugyan megragadja az R rákövetkezés rendezési reláció lényegét, de keveset fejez ki a rákövetkezésnek egy igen lényeges belső sajátosságából. Pontosabban, az A, B, C, ... sor meghatározza az elemek között fennálló egymásutániség rendjét, de keveset mond el arról, hogy valójában mindig csak két elem között létezik zártkörű kapcsolat. Ennek a zártkörű kapcsolatnak a kimutatására sokkal alkalmasabb az alábbi formula, amelyben legyen R a rákövetkezés műveleti jele:

$$F = ARB, BRC, CR \dots RN, NR \dots$$

Ez a formula pontosan ugyanazt a rendezési relációt érvényesíti, mint a fenti, de sokkal többet kifejez az elemek közötti belső összefüggésről. Felhívja a figyelmet ugyanis a rákövetkezésből kialakuló végtelen soron belüli szegmentálódásra, amely nem mond ellent a cselekvésindukció törvényének, rámutat azonban a linearitáson belül kialakítható differenciálódási lehetőségekre. Arra mutat rá, hogy az $A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow \dots$ soron belül egyéb igazságok is vannak. Például, ha a fenti sor igaz, akkor az ' $A \rightarrow C$ ' reláció is igaz, mert az implikáció törvénye megengedi ezt az általánosítást.

Ez a következtetés kiinduló pontja további általánosításoknak.

Egy adott cselekvés-soron belül bármely két cselekvést egymáshoz rendelhetünk anélkül, hogy figyelembe vennénk a köztük álló cselekvéseket. Ez az elvonatkoztatás teszi lehetővé, hogy önmagunkat - szüntelen felesleges ismételtetések nélkül - viszonyítani tudjuk a külvilág eseményrendszeréhez, hogy el tudjuk magunkat helyezni a saját cselekvéseinket is magában foglaló külvilág cselekvésrendszerében, azaz hogy pontosan meg tudjuk jelölni 'cselekvés-helyzetünket' /L: Explicit és implicit időviszonyrendszerek 66-73.o./

Az idő haladása és a cselekvéspotenciál lineáris növekedése egybeesnek. Ez azt jelenti, hogy az idő haladása magával hozza a cselekvéspotenciál lineáris növekedését, azaz a cselekvéspotenciál növekedése függvénye az idő haladásának.

Ha tehát nem tudnánk elvonatkoztatni a cselekvések rákövetkezéseiből kialakuló lineáris cselekvés-sortól, akkor valami olyan helyzetbe kerülnénk, mintha '4'-et csak a következőképpen tudnánk kifejezni:

$$1 + 1 + 1 + 1$$

/olvasd: egy meg egy meg egy meg egy/, vagy ha csak

igy tudnánk elvégezni a következő műveletet: $4 + 4$:

$$/1 + 1 + 1 + 1/ + /1 + 1 + 1 + 1/$$

olvasd: /egy meg egy meg egy meg egy/ meg /egy meg egy meg egy meg egy/.

Könnyen belátható, hogy ezzel a módszerrel nem jutnánk messzire, és még igen kis számok összeadása is komoly feladatot jelentene.

Mikor kiemelünk egy számot a számsorból - mondjuk '4' -, mindannyiunk számára természetes, hogy '4' magában foglalja a nála kisebb számokat. Jelenti tehát önmagát és mindazt, ami megelőzi. Ha még egy számot kiemelünk, és az előző mellé helyezzük, mondjuk '4, 3', még nem tudjuk, mi történik velük, mert nem ismerjük a köztük lévő reláció természetét. Ha azonban bizonyos rendezési elveknek megfelelően helyezzük őket egymás mellé - '4 + 3', vagy '4 - 3'-, világossá válik mindazok számára, akik a rendezési elvek jelzéseit ismerik, hogy egyik esetben eredményként nagyobb számhoz, a másik esetben kisebb számhoz jutunk.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a cselekvések implikációját mi másképpen értelmezzük, ugyanis a cselekvés-implikáció nem mennyiségeket fejez ki.

A cselekvés-implikáció tehát azt jelenti, hogy későbbi cselekvés feltételezi és megengedi egy korábbi cselekvés meglétét, vagy akárhány korábbi cselekvés megtörténtét, de nem összegezi őket.

Ha ezzel nem számolnánk, állandóan előről kellene kezdenünk minden eseménysor lineáris rendben való felsorolását. Mivel azonban a cselekvéspotenciál növekedése együtt halad az idővel, és igen nagy a valószínűsége annak, hogy közben újabb cselekvések történnek, soha nem lennénk abban a helyzetben, hogy utolérjük magunkat, mert mindig csak az adott események lineáris rákövetkezésének közlésére jutna időnk, azaz szüntelénül csak az aktuális cselekvések regisztrálásával tudnánk foglalkozni. Később azonban látni fogjuk, hogy még arra sem lenne elég időnk, hisz a cselekvések nemcsak lineáris rákövetkezés sorrendjében fordulnak elő.

Mivel azonban saját cselekvés-helyzetünknek a külvilág eseményeivel való szüntelen egyeztetése szükséglet, törvényszerűen kialakult egy olyan sajátos koordináta-rendszer, amelynek mindenkori 0 pontja megegyezik a beszélő⁴ nézőpontjával⁵.

A beszélő ebből adódóan sajátos helyzetben van. A beszélő maga is lehet cselekvő, de a beszélő nem-

4/ Lásd a Jegyzetet.

5/ Gyomlay Gyula: Az ugynevezett igeidők elméletéhez, NyK. XXXVII. 81.o.

csak saját cselekvéseiről beszélhet, hanem rajta kívül álló, sőt vele semmiféle kapcsolatban nem lévő cselekvésekről is. A beszélőt azonban, akár részese egy adott cselekvéssornak, akár csak mint kívülálló szemléli, mindenképpen sajátos kapcsolat fűzi az általa közölt eseménysorhoz. Ennek a kapcsolatnak az a lényege, hogy a közölt cselekvéssor összefüggésbe kerül a beszélő saját nézőpontjával. Ez a kapcsolat lehet közvetlen vagy közvetett; attól függően, hogy az adott cselekvéssor direkt vagy indirekt kapcsolatban áll-e a beszélővel. A beszélőnek a cselekvéssorral való direkt kapcsolata viszonylag egyszerű helyzeteket hoz létre; a beszélőnek a cselekvéssorral való indirekt kapcsolata rendkívül bonyolult cselekvés-relációkat eredményezhet interpretálhatóság szempontjából.

Itt szükséges felhívni a figyelmet az igeidő és az objektív idő egyik leglényegesebb különbségére. Az objektív időre jellemző a mérhetőség; az igeidőre pedig a viszonyíthatóság⁶.

Korábban már utaltunk arra, hogy az objektív idő és a cselekvéspotenciál sajátos kapcsolatban állnak egymással: ennek a kapcsolatnak a lényegét abban fogalmazhatjuk meg, hogy a cselekvéspotenciál lineáris

6/ Lásd a Jegyzetet.

növekedése függvénye az objektív idő haladásának. Valamint arra is utaltunk már, hogy cselekvés csak a cselekvéspotenciálban aktualizálódhat. Ez egyben azt is jelenti, hogy az igeidő, amelynek egyik leglényesebb tulajdonsága a viszonyíthatóság, csak a mérhető, objektív időben aktualizálódhat. Ennek megállapítására azért van szükség, mert feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy amikor azt állítjuk, el tudunk vonatkoztatni egy adott cselekvéssor lineáris rákövetkezéseitől, akkor nem arról van szó, hogy az igeidőt függetlenítjük az objektív időtől. Az igeidővel rendelkező cselekvések, valamint a cselekvések között kialakuló viszonyrendszer minden esetben az objektív időben jön létre. Az objektív időn belül azonban szükség van egy olyan reláció rendszerre, egy olyan belső törvényszerűségekkel rendelkező hierarchiára, amely alkalmas az objektív időtől való elvonatkoztatásra, amely lehetővé teszi, hogy a lineárisan - természetes egymásutániségben -, a cselekvés-indukció törvényei szerint létre jövő cselekvéssoron belüli egyes cselekvéseket, vagy rövidebb-hosszabb cselekvés-logikai egységeket alkotó cselekvéssorokat olyan rendezési relációknak megfelelően rendezzünk, hogy az a beszélő mindenkori 0 pontját, nézőpontját, minden esetben, minden kétséget kizáróan meghatározza.

A beszélő mindenkori nézőpontja annak a pontnak tekinthető, amely lehetővé teszi, hogy elvonatkoztatassunk a cselekvések indukciós sorától, hogy a cselekvéseket sajátos összefüggésekben lehessen csoportosítani.

A nézőpontnak az a tulajdonsága, hogy összefüggésben van saját cselekvéssorában, azaz annak szerkesztés része, valamint hogy indirekt módon összefüggésbe kerül rajta kívül álló cselekvéssorokkal is, a nézőpont kettősségére hívja fel a figyelmet.

Ez a kettősség abban jelentkezik, hogy egyrészt a beszélő aktuális tartózkodási helyét rögzíti időben, másrészt, hogy ehhez a ponthoz viszonyíthatunk direkt vagy indirekt módon minden rajta kívül álló cselekvést; pontosabban, vele minden nem azonos cselekvést. Ez természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy vele egyidőben több cselekvés is megtörténjen. A vele egyidőben történő cselekvés nem azt jelent, hogy az vele azonos cselekvés. Az egyidejűségről a későbbiek során még bővebben is lesz szó.

Pontosan tehát arról van szó, hogy egy adott pontból nézzük, szemléljük a többi cselekvést, de ugyanahhoz a ponthoz viszonyítjuk is a többi cselekvést. Ez a kettősség mutat rá arra a tényre, hogy a nézőpont egyben viszonyító pont is. A nézőpont

és a viszonyító pont sok esetben egybeesnek, sok esetben azonban a viszonyító pont leválhat a nézőpontról és attól eltávolodhat. Akár egybeesnek azonban, akár eltávolodik a viszonyító pont, mindenképpen visszacsatolásra épülő zárt rendszert teremtenek, alkotnak egymással. A visszacsatolás esetleges megszűnése ugyanis a reláció rendszer felbomlásához, azaz a cselekvés-relációk felbomlásához vezet. A felbomlás azért következik be ilyen esetben, mert nézőpont nélkül nem lehet megállapítani, hol tartózkodik a beszélő a cselekvéspotenciálban, azaz hogy egyáltalán beszélhetünk-e beszélő meglétéről; ugyanis a beszélő létének első feltétele annak a cselekvéspotenciálban való aktualizálódása.

Arra már utaltunk, hogy a beszélő egyidejűleg lehet cselekvő is. Ez a helyzet visszavezethető arra a megállapításunkra /L: 52.o./, hogy a cselekvő objektív időben való megjelenését a cselekvéspotenciál első aktualizálódásának tekinthetjük.

Ha elvonatkoztatunk a cselekvő szubjektív jellegétől, arra a következtetésre juthatunk, hogy a cselekvésindukció éppen úgy vonatkozik a cselekvőre, mint a cselekvésre, ugyanis a cselekvés aktualizálódása feltételezi a cselekvő meglétét. Ha következetesen kitartunk a cselekvésindukció törvényeinek érvényesítése mellett, akkor könnyen megérthetjük, hogy a beszélő nézőpontja nem más, mint a cselekvőnek a cselek-

véspotenciálban való ismételt megjelenése, azaz a cselekvés aktualizálódása. Tehát a cselekvéssorban mindig az utolsó cselekvés képviseli a beszélő nézőpontját, amelyet korábbi cselekvések megelőznek, és amelyre még további cselekvések rákövetkezhetnek.

A nézőpont legyen K:

A fenti formula a cselekvéssorban pontosan rögzíti a nézőpont helyzetét. A viszonyító pont ebben a formulában explicite nem jut kifejezésre, de belőle interpretálható.

Utalás történt már arra, hogy a cselekvéssoron belül minden esetben csak két elem, azaz két cselekvés között jöhet létre zártkörű kapcsolat /L: 56.o./

Ez pontosan azt jelenti, hogy bármilyen sok elemből áll is egy adott cselekvéssor, közvetlen kapcsolat mindig csak két elem között alakulhat ki. Ez a jelenség a rendezési relációk törvényszerűségeiből adódik. Annak magyarázatát, hogy kapcsolódik ez a két látszólag izolálódó, valójában szegmentumot képző elem az adott szituációt képviselő cselekvéssorhoz, a tranzitivitás és az implikáció törvénye adja.

A szegmentálódás a rendezési reláció érvényesülésének egyenes és természetes következménye. A rendezési reláció érvényesítése következtében kialakuló szegmentumokat a nézőpont és a viszonyító pont közötti visszacsatolási rendszer tartja össze. Ez a visszacsatolási rendszer analógiát mutat a fizikai erőterek rendszerével. Hasonlóan az anyag különböző szintű strukturáit kialakító erőterekhez, amelyek az anyagi részecskék kölcsönhatásának eredményeként kialakítják és meghatározzák az anyag legváltozatosabb mozgásformáit.

Az anyag tulajdonságait meghatározó mozgásformákhoz hasonlóan, a cselekvések is különböző belső tulajdonságokkal rendelkező strukturákba szerveződnek, annak a szükségletnek a megfelelően, hogy milyen egyszerű vagy komplex szituáció cselekvésrelációit kell tükrözniük. Az anyag szubatomiikus mozgásformáinak egyik jellemző jelensége a részecskék egymásba való átalakulása. Ennek analógiája megtalálható a cselekvések rendezési relációi által meghatározott cselekvéslogikai szegmentumokból kialakuló strukturákon belül.

V. Explicit és implicit cselekvés-reláció rend-

szerek

Ha a cselekvések természetes egymásutániségéhez ragaszkodnánk gondolat közlés közben, valójában soha nem tudnánk elmondani közlendőinket, ugyanis minden esetben annyira előlről kellene kezdenünk, hogy soha nem tudnánk eljutni tényleges mondanivalónk közléséhez.

Gondolat közlés közben azonban elvonatkoztatunk az események természetes sorrendjétől annak érdekében, hogy az eseményeket olyan sorrendbe állítsuk, amely előnyösen biztosítja a tökéletes megértést. Más megfogalmazásban: eltekintünk a cselekvések természetes sorrendjétől a pontosabb megértés kedvéért. Ezzel az események lényeges összefüggései nem hogy kárt szenvednének, hanem igen előnyös elrendezésben kerülnek továbbításra. Tehát azokat a lényeges összefüggéseket tudjuk ily módon kiemelni, egymással kapcsolatba hozni, amelyek a leírt eseményt megértését biztosítják. Minél tömörebb előadást kíván meg egy esemény, annál bonyolultabb összefüggésekben kell tálni a cselekvéseket. Ugyanez, ellentétes irányba haladva, az összefüggések egyszerűsödését eredményezi.

Minden nyelv sajátos eszközökkel rendelkezik, amelyek segítségével el tud vonatkoztatni a cselekvések természetes egymásutánjától, és amelyek segítségével a cselekvések egymásutánját más és más összefüggésekben képes tömöríteni, vagy éppen a tömörséget képes feloldani. Egy adott eseménysor cselekvéseit annak megfelelően állítjuk bizonyos időrendiséget és gyakran az időrendiségen belül azon tulmutató logikai relációkat és kölcsönhatásokat meghatározó rendbe, hogy az elmondás célja milyen szükségszerű viszonyrendszert követel meg tőlünk. Minél pontosabban és kielégítőbben megközelítjük a megértést, annál jobban és differenciáltabban teljesítjük a cél által meghatározott követelményt.

Természetszerűen vetődik fel a kérdés, hogy a nyelv sajátos eszközei képesek-e arra, hogy a cselekvések egymáshoz való viszonyát pontosan körülhatárolják. Pontosabban: vannak-e olyan nyelvi eszközök, amelyek olyan indikativ erővel rendelkeznek, amelyek a félreértés teljes kizárásával biztosítják az összefüggések leírásának pontosságát?

A válasz nem egészen egyértelmű. Ugyanis, minden nyelvnek megvannak a sajátos viszonyító eszközei, amelyek sajátos rendszert alkotnak, amely rendszeren belül kifejezésre jutnak azok a sajátos szempontok,

amelyeket az adott nyelv szemléletmódja, mentalitása lényegesnek tart a cselekvésviszonyok tisztázására, pontos meghatározására.

Rendszerint rövid vizsgálódás is elegendő azonban annak megállapítására, hogy egy adott nyelv igeidőrendszerén jelentős részek tátonganak. Ugyanakkor azonban azt is észlelnünk kell, hogy a nyelvet beszélők között csak a legritkábban támadnak időviszonyításból származó ilyen jellegű félreértések.

Ez egyben azt is jelenti, hogy az adott nyelvet beszélők kétféle képességgel rendelkeznek, amikor a cselekvéseket időben egymáshoz viszonyítják.

Az egyik ilyen képességük az, hogy interpretálni tudják a nyelvben használt időviszonyító indikátorokat.

A másik képességük ennél sokkal differenciáltabb. Ez a képességük azt feltételezi ugyanis, hogy felfogják, megértik azokat az összefüggéseket, amelyek az indikátorok mögött rejtve maradnak, morfológiailag kifejezetlenül¹. A nyelvet beszélők számára azonban ezek a jelzések is éppen olyan világosak, mint az indikált összefüggések. Hogy továbbvigyük a gondolatot: olyan jelzéseket fognak fel, amelyek explicite nem, csak implicite léteznek.

1/ Gyomlay Gyula: Az ugynevezett igeidők elméletéhez, NyK. XXXVII. 86.o.,

Ez más megfogalmazásban azt jelenti, hogy 'beleértik'² az indikált összefüggésekbe azokat, amelyek hiányoznak. Ez azonban csak úgy lehetséges, hogy feltételezünk egy másik, nem jelölt, implicit viszonyítórendszert, amely közös tulajdona - mivel mindenki tudatában létezik - az adott nyelvet beszélők közösségének.

És ily módon lehetséges, hogy explicit és implicit viszonyító rendszerek 'egymásbaértéséből' összeállnak a tényleges cselekvésviszonyok az objektív időben.

Vizsgáljuk meg ezt az implicit viszonyító rendszert, amelyet a beszélők 'beleértéssel' adnak le és fognak fel, amely végülis feltétlen velejárója az explicit igeidőrendszernek. Ennek feltételezése nélkül ugyanis azt sem tudnánk megérteni, hogyan működik egy adott nyelv igeidőviszonyító rendszere.

Induljunk ki abból a feltevésből, hogy egy adott nyelv bizonyos pontossággal indikálja az eseménysoron belüli cselekvések összefüggéseit és kölcsönhatásait. A teljes megértés teljes pontosságot követel. Az explicit viszonyító indikátorok hiányosságai miatt a beszélők 'teljes pontosságában' hiátusok támadnak, amelyeket azonban ők beleértének a közlésbe, és így a megértés teljessé válik. Ez azt jelenti, hogy a közlés egyik része a leadótól, a másik része a vevőtől

származik; mint egy kooperációban kiegyenlítik egymást. Ez további következtetést enged meg.

Különböző nyelvekben különböző mértékű lesz az explicit és implicit kifejezettség aránya. Minél kisebb az egyik, annál nagyobb a másik; de mindenképpen egyensúly van az azonos nyelvet beszélők tudatában tükröződő cselekvés viszonyító rendszert illetően. Abban a pillanatban, amint ez az egyensúly megszűnik, zavar támad a pontos megértésben. Mondhatjuk azt is, hogy a 'beleértés' mértéke pontosan megegyezik a cselekvések valódi időviszonyaiban és a nyelvi indikátorokkal kifejezésre juttatott viszonyokban mutatkozó különbséggel. A valódi összefüggések és a jelzett összefüggések közötti különbség ily módon való kimutatása tulajdonképpen meghatározza a 'beleértés' funkcióját is. A 'beleértés' funkciója tehát a fent említett különbség pótlás, a különbség formájában mutatkozó hiátus pótlása.

Az explicit és implicit strukturák arányát a következő formulák adják:

$$1. \quad Es + Is = Vr$$

amelyben Es = explicit, indikált, cselekvés viszonyokból álló struktúra; Is = implicit, 'beleértett' cselekvés viszonyokból álló struktúra; Vr = a valódi cselekvés-viszonyok időrelációi.

2. $V_r - I_s = E_s$

3. $V_r - E_s = I_s$

Az 1. tökéletes egyensúly helyzetet ábrázol.

A 2.-ban van közlés, de hiányzik a vevő 'beleértése' - a visszacsatolás -, tehát nem lehet szó megértésről.

A 3.-ban nincs leadás, tehát nem tudunk mit kezdeni az esetleg potenciálisan létező 'beleértéssel'.

A 2. és 3. egyensúly hiányt ábrázol.

Nagy a valószínűsége annak, hogy a két nyelv összevetésekor jelentős ellentmondások jönnek létre az explicit és implicit cselekvés viszonyok strukturáinak arányeltolódásaiból.

Az a helyzet ugyanis csak a legkisebb valószínűséggel feltételezhető, hogy a cél nyelv és a forrás nyelv explicit és implicit cselekvés viszonyaiból kialakuló időstrukturáinak aránya megfelelnek.

Ha egy ilyen helyzet esetleg mégis fennállna, az azt jelentené, hogy például A nyelv implicit strukturái pontosan beleillenek B nyelv explicit strukturáiba, és így a valódi cselekvés viszonyok a két nyelv kontrasztív egybevetésekor is éppen

olyan pontosan kialakulnának, mint egy nyelv esetében.

A valóságban azonban nem létezik két olyan nyelv, amelyek explicit és implicit cselekvés-viszony strukturái az előbbi feltételezésnek megfelelően, interferencia nélkül egymásba illeszkednek.

Nagy valószínűséggel feltételezhető azonban, hogy a két nyelv kontrasztív egybevetésekor a célnyelv és a forrásnyelv explicit és implicit strukturáiban mutatkozó interferenciák drasztikus formában jelentkeznek.

Feltételezhető például, hogy H nyelv explicit strukturái E nyelvben implicite léteznek, vagy fordítva; vagy éppen így is, meg fordítva is. Tiszta transzfer azonban valószínű csak a legritkább esetben található. Ha előfordul is, elhanyagolható, mert több az ilyen esetleges előfordulásban a véletlenszerűség, mint a rendszer, és ha számolunk vele, bizonyára csak zavart idéz elő.

Had@ említsek egy egyszerű példát annak illusztrálására, milyen mérhetetlen károk keletkeznek egy olyan helyzet helytelen felismeréséből, amelynek az angolul tanuló autodidakták szinte kivétel nélkül áldozataul esnek, sőt

Azonosítják a 'mult időt' a 'Past Tense'-szel. Ennek a helytelen felismerésnek köszönhető esek eset-

ben, hogy a tanulók soha vagy csak véletlenül használják helyesen a 'mult idő'-vel interferenciát mutató angol igeidőket.

Nézzünk egy példát a magyar és angol igeidők interferenciát mutató jellegére:

1. Elmentek? - Had they gone?
2. Elmentek? - Have they gone?
3. Elmentek? - Did they go?
4. Elmentek? - Will you go?
5. Elmentek? - Are you going?

/A mondatok különböző szituációkat feltételeznek./

Bár az "Elmentek?" átültetési lehetőségeinek listája nem teljes, ez a néhány példa is jól érzékelteti az explicit és implicit strukturáknak a két nyelv kontrasztív egybevetéséből keletkező drasztikus konfliktusát.

VI. Az angol ige szemantikai értéke és szintaktikai strukturája

A vizsgálat során bizonyos módszertani és didaktikai megfontolások arra készítetnek bennünket, hogy az ige szemantikai értékét és szintaktikai struktú-

ráját külön-külön vesszük vizsgálat alá¹. Az ilyenfajta szétválasztás természetesen nem jelenti azt, hogy a valóságban, tehát az élő nyelv használatában alkalmazunk ilyen önkényes elvet, megoldást. Ez nem is lehetséges. Csupán arról van szó, hogy a tudományos vizsgálatoknál olyan jól bevált módszert alkalmazunk, amely hozzásegít bennünket a lényeglátáshoz; amely segítségével olyan tények birtokában juthatunk, amelyek sajátos rendezésével általánoistásokat megengedő következtetések levonása válik lehetővé. Ez a megfontolás azonban csak egyik oldala a kérdésnek.

A másik megfontolás, amely arra bátorít bennünket, hogy végrehajtsuk ezt a vizsgálatot az, hogy az így nyert eredményeket didaktikai célokra is fel tudjuk használni.

Általános tapasztalat, hogy a nyelvtanítás folyamatában - sok esetben még a tanárok is - az ige szemantikai értékének tulajdonítanak elsőrendű jelentőséget. Ennek természetes következménye, hogy a tanulóknál felhalmozódik egy sereg szemantikai érték, a köztudatban 'szó', amivel aztán a tanulók később nem tudnak mit kezdeni.

A köztudatban nyilván azért kerül előtérbe a szemantikai értékhez, a 'jelentéshez' való ragasz-

1/ Antal László: Tartalom, jelentés, megértés, NyK.
2. 441-3.o.

ködés, mert a nyelv sajátos működésének lényegét nem ismerő köztudat a szójelentésben látja megfoghatónak a 'lényegét' - a közlés tartalmát. Annak ellenére, hogy a nyelv elsőrendű funkciója a közlés tartalmának továbbítása, a nyelvtanítás szempontjából ez a fajta szemléletmód metafizikus, és megakadályozza, hogy feltárjuk a valóságot és megismerjük a nyelv működését valóban meghatározó összefüggéseket.

A szójelentéshez való ragaszkodásnak van azonban egy másik veszélye; és a nyelvtanulásban ez a tulajdonképpeni fő veszély: a tanulók a 'megtanult szavakat' a magyar nyelvi mentalitásuknak, szemléletmódjuknak, nyelvszokásuknak megfelelően használják. Azt hiszem, szükségtelen a veszély nagyságát és jelentőségét részletezni.

A kérdés tehát így vetődhet fel:

A szemantikai értéknek vagy a morfológiai és a szintaktikai strukturának tulajdonítsunk elsőséget??

A nyelv leiró vizsgálatánál ez a kérdés fel sem vetődhet. Nyilvánvaló, hogy csakis a két szempont koexistenciájának megfontolása jöhet számításba.

2/ Palmer, F. R.: A Linguistic Study of the English Verb, Longmans, 1965, pp. 6-8.

Feladatunk azonban nem egy nyelv deszkriptív vizsgálata, hanem egyrészt egy nyelv vizsgálata olyan szempontból, hogyan lehet azt eredményesen, bizonyos időhatárokon belül idegen ajku tanulókkal elsajáttítani. Másrészt, mivel a feladat megoldására sajátos megközelítési módot választunk, a deszkriptív eljárástól eltérő módszert is kell alkalmaznunk. Ezért esett választásunk arra a megoldásra, hogy kontrasztivitás segítségével a két nyelv közötti interferenciák feloldását, transzferek kimunkálását próbáljuk meg.

A kifejezés minden módja valamilyen formához kötődik. Ez igaz a nyelv esetében is. Ez pedig azt jelenti, hogy a tartalom mindig valamilyen formában jut kifejezésre. Aki tehát hozzá akar jutni a tartalomhoz, annak ismernie kell azt a formarendszert, amelyben a tartalom megjelenik. Ennek hiánya azt eredményezi, hogy a tartalom hozzáférhetetlen, kifejezetlen marad. A nyelven kifejezett gondolat-tartalmok hozzáférhetetlenek az adott nyelv formarendszerének ismerete nélkül. Ha tehát elfogadjuk alapelvnek azt a megközelítési módot, hogy a formán keresztül juthatunk a tartalomhoz; és továbbvisszük a gondolatot, figyelembe vesszük és alkalmazzuk a fenti alapelvet az idegen nyelv tanítására is, akkor világossá válik, feladatunk megoldásához miért szükséges ezt a megközelítési módot választanunk.

A fentiekből arra a következtetésre jutunk, hogy valójában a két formarendszer vetélkedéséből származó ellentmondásokkal kell megküzdenie annak, aki el akar sajátítani egy idegen nyelvet. Más megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy kell találnunk olyan megoldást, amely lehetővé teszi olyan szemléletmód kialakítását, amelyben aktívan élnek a két nyelv formarendszere közötti átmenetek, amelyben a gondolattartam közlésének nem áll útjában az anyanyelvi szemléletmód és nyelvszokások.

Az ilyen szemléletmód tulajdonképpen nem más, mint sok nyelvi tény és a tények közötti sajátos rendezési relációk³ ismerete és ezeknek az ismereteknek az alkalmazásával kapcsolatban szerzett tapasztalatok szintézise. Az ismeretek alkalmazásához szükséges tapasztalatok csak abban az esetben vezetnek a kívánt nyelvi mentalitás, szemléletmód kialakulásához, ha a tanulók ezeket a tapasztalatokat adekvát idegen nyelvi szituáltságban és kontextuáltságban szerzik meg.

Ez a megközelítési mód szükségessé teszi, hogy a vizsgálatot több fokozatban hajtsuk végre.

Első lépésként vizsgáljuk meg a célnyelv igeidő rendszerében működő rendezési relációkat olyan

3/ Müller Antal: Anyag, struktúra, kölcsönhatási szintek, Magyar Filozófiai Szemle, 1969/2. 238.o.

sajátos szempontból, amelyből kiindulva a magyar anyanyelvi mentalitással rendelkezők könnyedén felfogják a vizsgált probléma tényeit, és könnyen behatolnak annak összefüggés rendszerébe anélkül, hogy a célnyelv tényeit az anyanyelvi rendezési relációkba akarnák kényszeríteni. Ily módon, egyben megelőzhető annak a káros nyelvtanulási szokásnak a kialakulása is, hogy a tanulók az idegen nyelvet csakis az anyanyelvre való fordítás következményeként, eredményeként érzékelik és fogják fel, és mintegy annak reciprokát tudják csak használni. Ez azt jelenti, hogy csak a nyelvtanulás igen késői időszakában lesz képes az idegen nyelvi gondolkodás kialakítására.

Második lépésként megvizsgáljuk az anyanyelv idevonatkozó részeit és összevetjük azokat a célnyelvvel.

Tegyük meg az első lépést: vizsgáljuk meg részletesen a fent vázolt probléma angol vonatkozásait.

A/ Az angol ige szemantikai értékét tekintetjük tetszőlegesnek.

B/ Az angol ige szintaktikai strukturáját négy alapvető 'potenciál'⁴ határozza meg:

4/ Close, R.A.: English as a Foreign Language, London, 1962. p. 98.

1. T /Tense/ = t_1, t_2, t_3
2. P /Perfect/ = p_1, p_2, p_3
3. D /Direction: irányhatás/ = d_1, d_2
4. C /Continuity/ = c_1, c_2

Szükséges megjegyezni, hogy a 'potenciál' elnevezést itt sajátos értelmezésnek megfelelően használjuk. A sajátos értelmezés lényege a négy 'potenciál' leírásából világosan kiderül. A 'potenciál' elnevezés látszólag a már eddig is ismert angol grammatikai terminuszok helyett áll. Valójában azonban didaktikai okokból van rá szükség. Ha ugyanis például az igeidőrendszer bevezetésekor nem fordítunk különös gondot az angol és magyar terminuszok fogalmi szintű elhatárolására, az anyanyelvi hatás eredményeként egyrészt nem kívánatos azonosítások, általánosítások alakulnak ki. Például: /mult idő/ = /Past Tense/. Másrészt az angolban morfológiai indikátorokkal megragadható szintaktikai rendezési relációk, vagyis az angol morfológiai és szintaktikai strukturák a magyarban gyakran csak körülírásos interpretálás segítségével fejezhető ki; mint például 'Perfect Tense'-ek és a 'Passive Voice'.

Éppen ezért ezek elsajátíttatása gyakran rendkívüli nehézséget okoznak.

Az 1-4. pontokban felsorolt 'potenciálok' az angol ige olyan tulajdonságait határozzák meg, amelyek alapjaiban képviselik azt a nyelvi szemléletmódot, amelyben az angolul beszélők kifejezik a cselekvéshez, valamint a cselekvésen keresztül környezetükhöz való viszonyukat /L: Cselekvésindukció, 52-65.o. és Kommunikáció 19-40.o./.

Megértését megkönnyíti, hogy a 'potenciálok' által hordozott nyelvi szemléletmód morfológiai indikáltságában is kifejezésre jut.

A 'potenciálok' morfológiai indikáltságára az indikátorok állandó megléte vagy hiánya jellemző. Könnyen belátható, hogy az indikátorok hiánya éppen úgy rendelkezik megjelölő funkcióval, mint az indikátorok megléte.

Szükséges megemlíteni, hogy a 'potenciálok' a valóságban csakis állandó kölcsönhatásban⁵ fordulnak elő.

Vizsgáljuk meg a fent vázolt kérdést részletesen.

Az a megszorítás, hogy az angol ige szemantikai értéke tetszőleges, azt jelenti, hogy J olyan halmaz, amely valamennyi angol ige szemantikai értékét tartalmazza, amelynek valamennyi angol ige valamennyi szemantikai értéke eleme.

5/ Erdey-Gruz Tibor: A világ anyagi szerkezete, Akadémia, 1965, 40-7.o.

Tehát:

$$J = j_1, j_2, j_3 \dots$$

ami azt jelenti, hogy J rendelkezhet akárhány elemmel.

Ez a megállapítás egy sajátos általánosítás eredményeként jön létre, amely lényegében nem más, mint különböző strukturaszintek elhatárolása elvonatkoztatás segítségével.

Valójában arról van szó, hogy a fent említett megfontolásból vizsgálati célra elválasztjuk a tartalmat a formától. Kivonjuk a szemantikai értéket a morfológiai és a szintaktikai strukturából, hogy ily módon alkalmunk legyen a tiszta szintaktikai összefüggések vizsgálatára:

Megállapíthatjuk:

a/ A 'P, T, D, C potenciálok' legalapvetőbb feladata bizonyos indikáló funkciók betöltése.

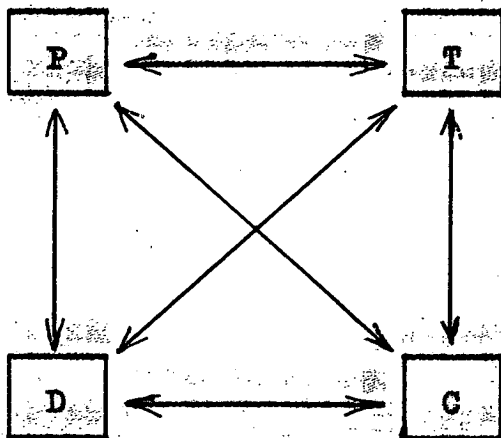
b/ A funkció betöltése morfológiai struktúrákban, morfológiai indikátorok formájában realizálódik, amely igen-nem természeténél fogva a morfológiai indikátorok megegyezését vagy hiányát jelenti.

c/ Minden egyes indikáló funkció körülhatároltan zárt, de nem független a többitől.

A 'potenciálók'-ra tehát jellemző a körülhatároltság és az, hogy kölcsönösen feltételezik egymást, azaz jellemző rájuk a kölcsönfüggés és a kölcsönhatás.

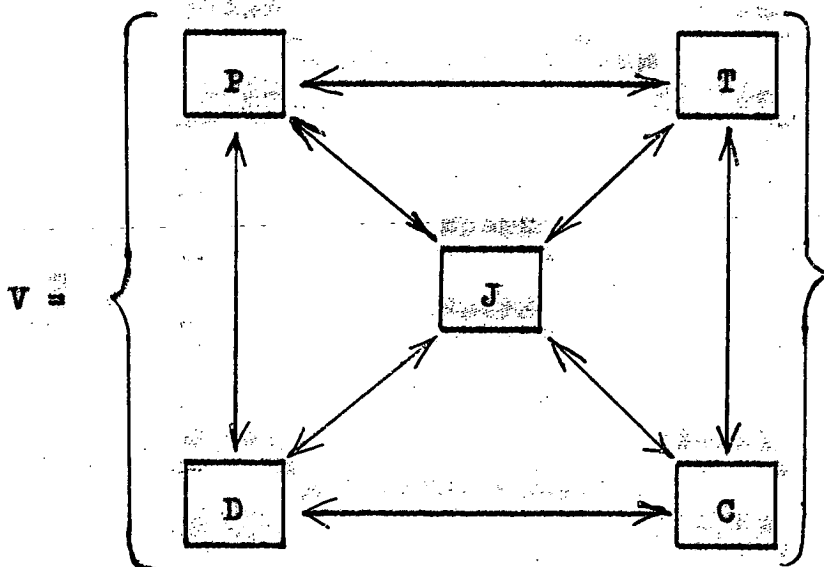
Az a megállapítás, hogy az angol ige szemantikai értéke tetszőleges $J = j_1, j_2, j_3, \dots$ továbbá, hogy az angol ige szemantikai értéke csak a négy ige-potenciálban realizálódhat, a következő modellekben jut kifejezésre:

1. Az angol ige szintaktikai strukturájának modellje:

Ez a modell nem tartalmazza az ige szemantikai értékét, csak azt ábrázolja, hogy az ige-potenciálok milyen kölcsönhatásai teszik lehetővé a szemantikai értékek realizálódását.

2. Az angol ige szemantikai értékének és morfológiai, valamint szintaktikai strukturájának összefüggéseit ábrázoló modell:

Ezek után felvetődik a kérdés, hogy milyen nyelvi tény⁶ hordozza az angol ige szemantikai értékét és a szemantikai értéket realizáló ige-potenciálok morfológiai indikátorait.

Az angol ige 'to' nélküli alakja, azaz a 'plain infinitive' - ezentúl V - rendelkezik azzal a tulajdonsággal, hogy hordozza az ige szemantikai értékét és kifejezi az ige szintaktikai potenciáljait morfológiai indikátorok segítségével.

A morfológiai szempontok tisztázása előtt azonban részletesen meg kell vizsgálni az igepotenciálokot külön-külön, és hasonló módon kölcsönhatásuk következtében kialakuló szintaktikai erőterek problematikáját is.

A cselekvés-relációkat hordozó igepotenciálok

Az angol 'plain infinitive' - V - morfológiai szerkesztettsége két egymástól eltérő, de cselekvés-relációk szempontjából egymást feltételező, egymással kölcsönhatásban álló struktúra szintre hívja fel a figyelmet. Ez a morfológiai elkülönülés egy sajátos differenciálódást jelez a szubjektumnak az objektív időhöz való viszonyában. Ez a differenciálódás oda vezethető vissza, hogy a szubjektumnak mindenkor nagy szüksége van arra, hogy pontosan meg tudja határozni időhelyzetét objektív környezetében. Így kerül sor arra, hogy a szubjektum az idő objektív, fizikai, független, mérhető tulajdonságait szembeállítja annak a maga számára feltétlenül szükséges szubjektív, grammatikai, függő, viszonyítható szemléletmódot tükröző tulajdonságaival /L: Cselekvésindukció, 52-65.o./.

A két cselekvés-reláció szint⁷ differenciálódá-

7/ J.M. Ward: The Use of Tenses in English, Longmans, 1961, pp. 70-86.

sából világosan kirajzolódik a szubjektumnak az a törekvése, hogy a lehető legpontosabban tudja meghatározni saját időhelyzetét az objektív tér-időben. A cselekvésnek az időben való elhelyezése sajátos koordináta-rendszer meglétét teszi szükségessé, amely egyben feltételezi azt is, hogy a koordináta-rendszer nemcsak a cselekvés-relációk kifejezésére alkalmas, hanem a benne kifejezésre kerülő időviszonyok a legtöbb esetben logikai összefüggéseket is tartalmaznak.

A morfológiailag is differenciáltan elkülönülő cselekvés-reláció szintekkel kapcsolatos azon megállapítás, hogy egymást feltételezik és egymással kölcsönhatásban vannak azt jelenti, hogy az egyik szint - T szint - a cselekvés-reláció rendszer alapstruktúráját képviseli; a másik szint - P szint - pedig kiegészíti ezt az alapstrukturát, függvénye ennek az alapstrukturának.

Vizsgáljuk meg ezt a kérdést részletesen. Vegyük először a T szintet⁸.

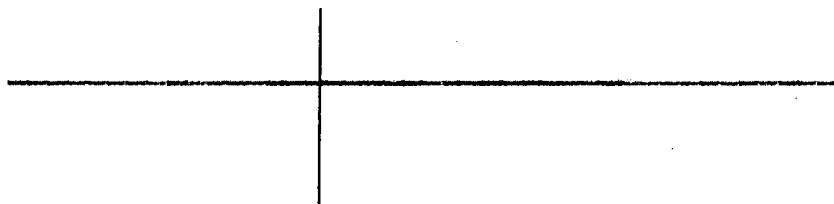
Ha az objektív időt vízszintes vonallal ábrázoljuk:

1. ábra

és T-t úgy fogjuk fel mint a szubjektumnak az objek-

⁸/ Webster's New International Dictionary, Second Edition, p. 2602.

tív időben való megjelenését, azaz a cselekvéspotenciál aktualizálódását /L: Cselekvésindukció/, akkor azt találjuk, hogy a cselekvéspotenciál aktualizálódása metszést ejt az objektív időt ábrázoló vonalon:

2. ábra

Ez a metszés képviseli a szubjektumnak az objektív időben való helyzetét, tehát azt a pontot, amely megegyezik a szubjektumnak a mindenkori tér-idő helyzetével.

Ez a megállapítás azonban csak részben állja meg a helyét. Ugyanis a szubjektum helyzetét jelölő pont együtt halad az objektív idő múlásával; tehát nem statikus, hanem dinamikus pontról van szó. A korábbi megállapításnak erre a megszorítására azért van szükség, mert a későbbiek során különös jelentősége lesz a statikus és dinamikus pont közötti különbségnek.

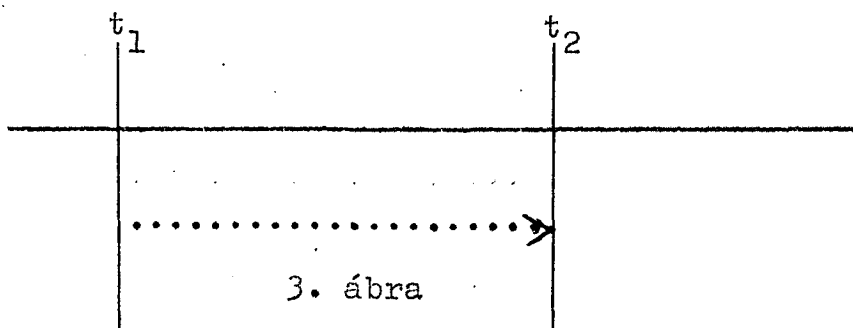
A keletkezés és az objektív idővel való egyúttaladás analógiát mutat az objektív időnek a folyamatossággal és megszakítottsággal kapcsolatos dialektikus ellentmondásával. Nem másról van szó, mint

a dinamikus pontnak az intervallumot betöltő és kijelölő funkciójáról.

A tisztánlátás és a pontosabb megfogalmazás kedvéért szükséges megemlíteni, hogy a cselekvéspotenciál aktualizálódása következtében beálló sajátos helyzet természetes következménye a mozgással kapcsolatos ~~t₁~~-idő szemlélet realizálódásának.

A 'cselekvő' /L:Jegyzet IV.2.pont./ aktivitásának eredményeként pont jön létre az idővonalon - jelöljük t_1 -gyel -, amelyet dinamikus töltése továbbtaszít az objektív időben, és amelynek mindenkori helyzete további pontokat metsz ki az idővonalból. Ezzel magyarázható az a helyzet, hogy a dinamikus pont haladása következtében kirajzolódó intervallum tulajdonképpen nem más, mint a cselekvésindukció útján létre hozott dinamikus pont aktualizálódásának sorozata.

Ebből a megfontolásból kiindulva arra a megállapításra juthatunk, hogy az ily módon indukált dinamikus pont - jelöljük t_2 -vel - rendelkezik olyan tulajdonsággal, hogy az objektív időben pontot vagy intervallumot generáljon:

3. ábra

A dinamikus pontnak ez a tulajdonsága adja a szubjektum kezébe azt az eszközt, amelynek segítségével differenciáltan képes meghatározni saját tér-idő helyzetét az objektív időben. Hogy differenciáltan képes meghatározni saját helyzetét az objektív időben, azt jelenti, hogy az objektív időben olyan szegmentumokat képes a szubjektum létre hozni, amelyeket 'időpontnak' és 'intervallumnak' nevezhetünk; és képes arra, hogy a szegmentálás eredményeként létre jött pontot vagy intervallumot viszonyítsa adott helyzetéhez, amelynek legpontosabb meghatározása: 'itt és most'. Ez az itt-és-most pont egybeesik a szubjektum nézőpontjával és viszonyító pontjával, amely azonos a mindenkori t_2 ponttal.

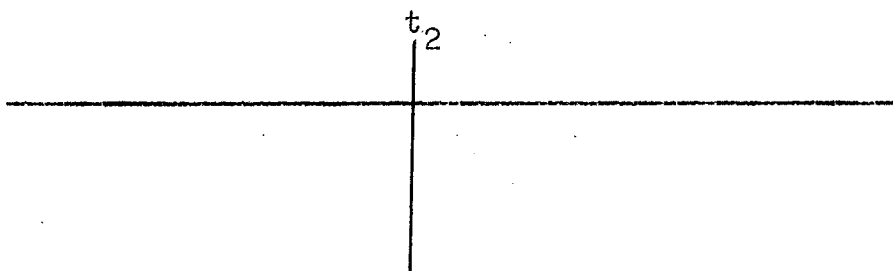
Az a jelenség, hogy a dinamikus pont rendelkezik olyan tulajdonsággal, hogy egyaránt képes időpont és intervallum létrehozására, és hogy mindegyiket képes saját nézőpontjából szemlélni, további lehetőségekre hívja fel a figyelmet.

Nevezetesen arra, hogy valószínűségi alapon megengedjen olyan feltevést, hogy a dinamikus pont haladásának nemcsak megtett, hanem megteendő utja is van. Ez a megállapítás nem más, mint a dinamikus pont generatív tulajdonságának elfogadása. A generatív elv elfogadása azonban magában hordozza a dinamikus pont realizálódási valószínűségének prognó-

zisé⁹ is. Egy ilyen prognózis tartalmazza valószí-
nőségi alapon a dinamikus pont keletkezésének és
az objektív idővel való együtthaladásának analógi-
áját is. Ez pontosan azt jelenti, hogy a dinamikus
pont előtti, még meg nem tett objektív időben ugyan-
olyan rendezési elvek érvényesíthetők, mint a már
megtett időben.

A fent vázolt helyzet összefoglalása a követ-
kező kép rögzítését teszi lehetővé.

Az itt-és-most pont a szubjektum mindenkori
nézőpontja és viszonyító pontja: t_2 :

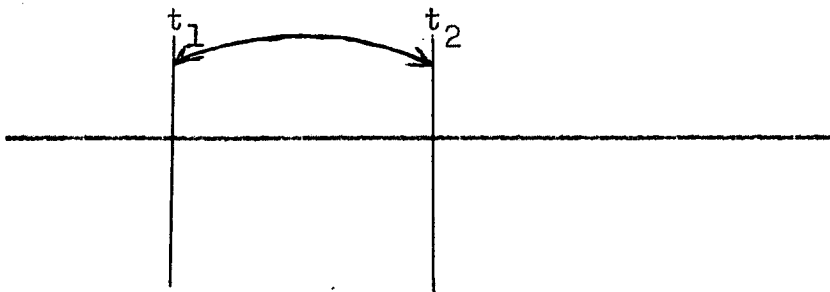

4. ábra

Az itt-és-most pont szimultán nézőpont és
viszonyító pont.

Ehhez a t_2 ponthoz viszonyíthatjuk azt a metszés-
pontot - t_1 -, amely a szubjektumnak az objektív
idővonalba való belépése következtében keletkezik,
és amelyből a t_2 dinamikus pont kilépve együttha-
lad az objektív idővel:

9/ Close, R.A.: English as a Foreign Language,
London, 1962, p. 92.

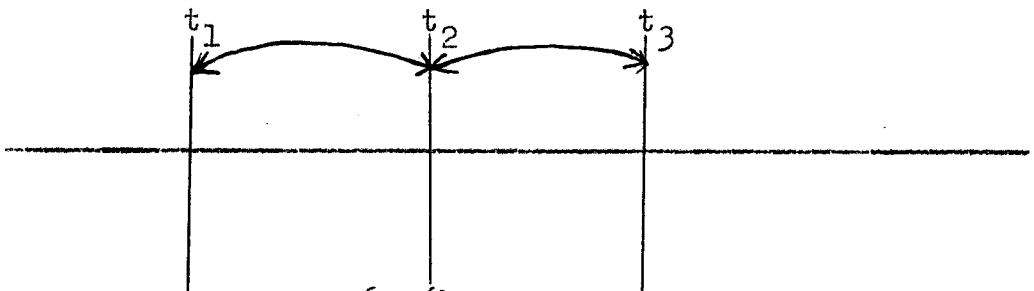

5. ábra

A t_1 pont statikus. Helyzetét soha nem változtatja, bármilyen messzire távolodik is tőle a t_2 dinamikus pont.

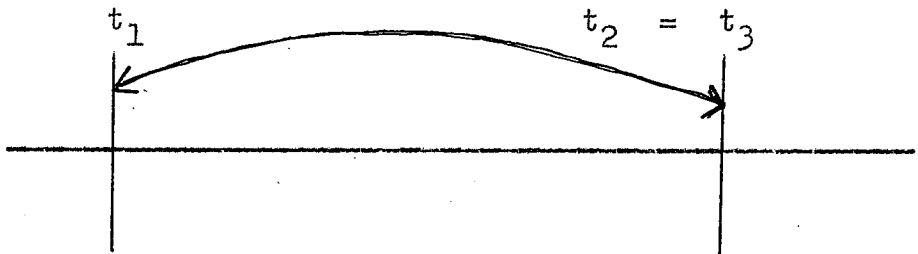
A szubjektum a t_2 -ből nézi és ugyanakkor a t_2 -höz viszonyítja a t_1 pontot. A nézőpont és a viszonyító pont összefüggésében, az összefüggés természetében benne rejlik a visszacsatolás.

A t_2 ponthoz viszonyíthatjuk azt a valószínűségi alapon feltételezett pontot is - t_3 -, amely felé a t_2 dinamikus pont halad a generatív törvény érvényesülése következtében.

6. ábra

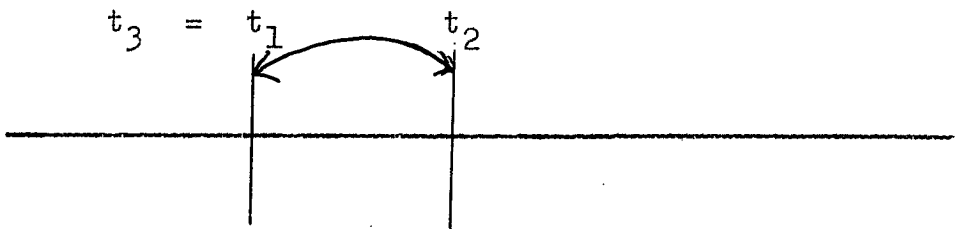
A t_3 pontnak a megléte csakis prognózis alapján feltételezhető. Az viszont könnyen belátható, hogy amennyiben prognózis alapján feltételezünk egy ilyen valószínű t_3 pontot, a dinamikus pont a megfelelő objektív idő elteltével megközelíti, átfedi - azonosul vele -, áthalad rajta, majd magamögött hagyja:

7. ábra

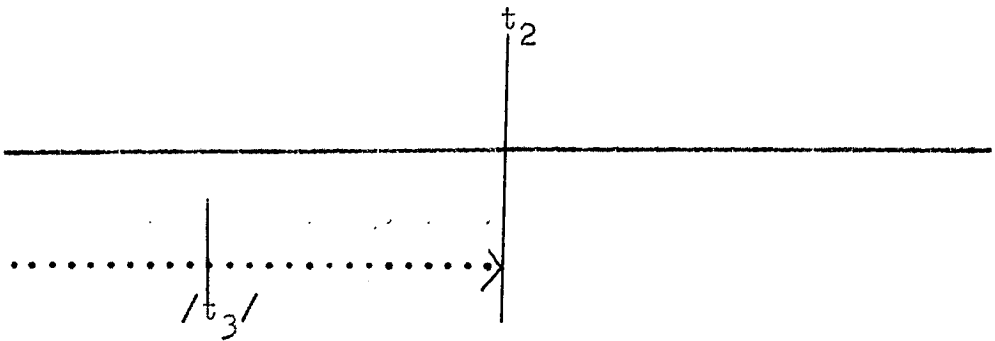
Az azonosulásakor a t_3 pont t_2 ponttá válik.

Az áthaladás után pedig - amennyiben a t_3 pont megőrzi statikus jelletét, jelöltségét - t_1 ponttá válik:

8. ábra

Ha nem őrzi meg statikus jelöltségét, akkor beleolvad a t_2 dinamikus pont által hátrahagyott pontsorozatba, intervallumba:

9. ábra

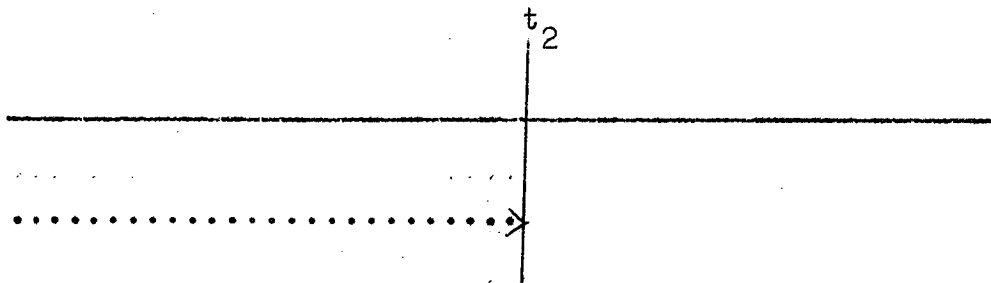
Mielőtt az intervallum kérdésének részletes vizsgálatába kezdenénk a T szinttel kapcsolatos további megállapítások szükségesek.

Könnyen belátható, hogy a t_1 , t_2 , t_3 pontok csak látszólag rendelkeznek az önállóság azonos értékével, és hogy valójában e hármas rendszer a cselekvésindukció törvényeinek érvényesülése eredményeként létrejött dinamikus pont generatív erőterében alakul ki, és hogy a hármas rendszer tartja össze, teszi működőképes zártkörű rendszerre.

A t_3 pont látszólag statikus jellege ellenére is pontenciálisan csak átmeneti kategória, olyan prognózis, amely kijelölése valószínűségi alapon történik.

Vizsgálódásunkat abból a megállapításból kiindulva folytatjuk, hogy a dinamikus pontnak az objektív idővel való együtthaladása pontsorozatból álló szegmentálható intervallumot hagy maga után¹⁰:

10/ Palmer, F.R.: A Linguistic Study of the English Verb, Longmans, 1965, p. 2.

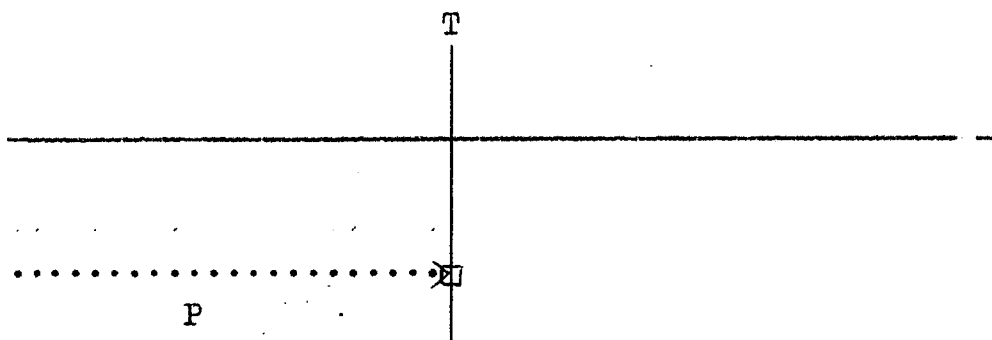
10. ábra

Ez egyben azt is jelenti, hogy a T szint vizsgálatáról áttérünk a P szint vizsgálatára.

Már korábban is történt utalás arra, hogy a két szint morfológiai szerkesztettségében eltér egymástól, bár egymással el nem választható kölcsönhatásban állnak. Ez az egymástól el nem választhatóság azonban bizonyos egyoldalúságot jelent P szint szempontjából. A T szint ugyanis teljesen önálló, míg a P szint teljes mértékben függvénye T szintnek.

Ennek a megállapításnak minden vonatkozása tisztázásra kerül a következő vizsgálatban.

Hogy a dinamikus pont pontsorozatból álló intervallumot hagy maga után, más megfogalmazásban azt jelenti, hogy a dinamikus pont a mindenkori legutolsó helyzetéhez tartozik egy P intervallum. A P intervallum azonban nem önálló; hanem függvénye T pontnak:

11. ábra

A 11. ábra konkrét indukciós helyzettől való elvonatkoztatást mutat be.

Ennek az elvonatkoztatásnak eredményeként olyan következtetéseket vonhatunk le, amelyek segítségével kialakíthatjuk sajátos szemléletmódunkat az angol ige cselekvés-relációival és időszemléletével kapcsolatban. Ennek a szemléletmódnak segítségével megvizsgálhatjuk azokat a gyakorlati kérdéseket, amelyeket a T és P szintek külön-külön és összefüggéseikben felvetnek a cselekvés-relációk és idővonatkozásaik formájában jelentkező logikai relációk és morfológiai relációk szempontjából.

A fenti szemléletmód alkalmazásának egyik legjelentősebb haszna, hogy bizonyos értelemben rámutat a generatív elv érvényesülésének problematikájára, és ily módon lehetővé válik, hogy az általánosítás eredményeként kapott T pontból és a P intervallumból álló szerkezeti egység felhasználásával megszerkesszünk bármely, az angol igével kapcsolatos cselekvés-relációt.

Ez egyben azt is jelenti, hogy T pont és P intervallum az angol ige cselekvés-relációi szerkezeti alapegységének tekinthetők.

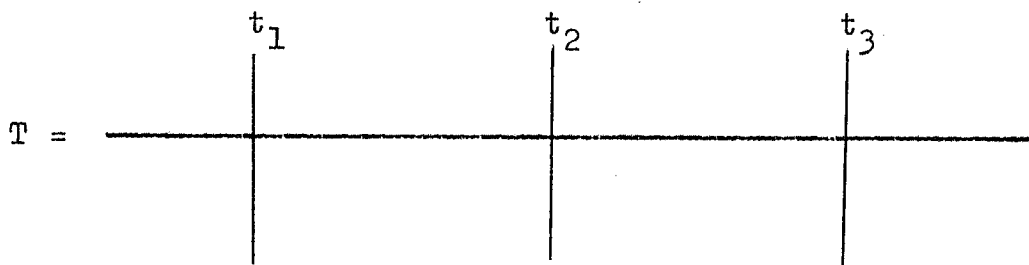
Tekintsük tehát T pont és P intervallum összefüggését olyan elvi modellnek, amely ismétlődése, azaz többszöri összeépítése, lehetővé teszi az angol igeidőrendszer megszerkesztését.

Szükséges megjegyezni, hogy a T pont és P intervallum a gyakorlatban, ilyen formában - T és P - soha nem fordulhat elő, és nem is fordul elő.

Tekintsük ezért T pontot olyan halmaznak, amelynek realizálódása csak részhalmazain keresztül:

- $T = t_1, t_2, t_3$ - lehetséges.

Grafikus ábrázolása:

12. ábra

Tekintsük P intervallumot olyan halmaznak, amelynek realizálódása csak részhalmazain keresztül - $P = p_1, p_2, p_3$ - lehetséges.

Mivel azonban P intervallum nem önálló - hozzá van rendelve T pontnak -, P halmaz részhalma-

zainak realizálódása feltétele T halmaz részhalmazaival való direkt vagy indirekt együttes realizálódásnak.

Tehát a

$$P = p_1, p_2, p_3$$

formula igaz, de nem tekinthető operatív leírásnak.

Ugyanakkor a

$$T = t_1, t_2, t_3$$

formula nemcsak hogy igaz, de bizonyos értelmezési megszorításokkal operatív is tekinthető.

Ebből az következik, hogy a P halmaz operatív leírása csak a T halmazzal való együttes leíráson keresztül lehetséges.

Tehát P halmaz hozzá van rendelve T halmazhoz:

$$P = f(T)$$

A hozzárendelést azonban még sajátos megszorítások is szabályozzák:

a/ A P intervallum 'előbb van mint' T pont.

b/ A P intervallum 'kapcsolatban áll' T ponttal.

Az a/ és b/ olyan megszorítások, amelyek egyértelművé teszik a P intervallum és a T pont közötti relációt, és lehetővé teszik a közöttük fennálló rendezési relációk értelmezését is, amely lényegében a függvényviszonyban jut kifejezésre.

Jelöljük ezért ezt a függvényviszonyt M-mel, és M jelentse egyben az a/ és b/ megszorítások együttes értelmezését:

$$P = M(T)$$

Olvasd: P M-függvénye T-nek; értelmezd: P 'előbb van mint' és 'kapcsolatban áll' T-vel.

Ezek után P halmaz operatív leírása sem okoz nehézséget:

$$\left[P = M(T) \right] = \left[p_1 = M(t_1) \right] + \left[p_2 = M(t_2) \right] + \left[p_3 = M(t_3) \right]$$

akkor ha

$$M = \left(a/ + b/ \right)$$

Az egyszerűség kedvéért legyen

$$\left[P = M(T) \right] = \left[P (T) \right]$$

és

$$\left[p_1 = M(t_1) \right] = \left[p(t) \right]_1$$

és

$$\left[p_2 = M(t_2) \right] = \left[p(t) \right]_2$$

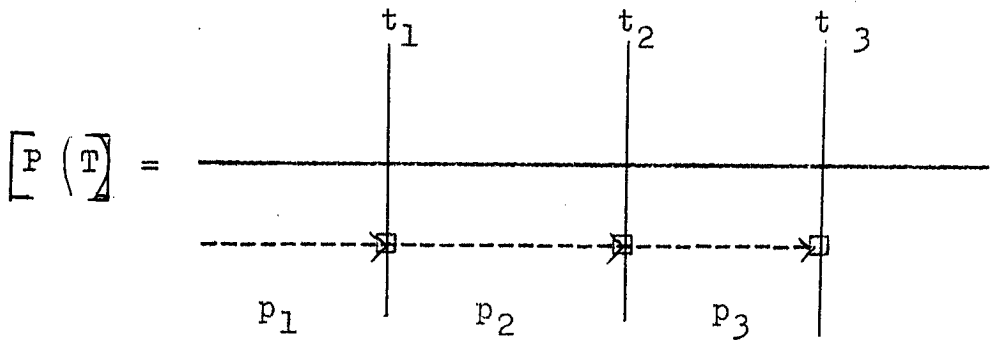
valamint

$$\left[p_3 = M(t_3) \right] = \left[p(t) \right]_3$$

azaz

$$\left[P(T) \right] = \left[p(t) \right]_1 + \left[p(t) \right]_2 + \left[p(t) \right]_3$$

Ennek grafikus ábrázolása:

13. ábra

A nem cselekvés-relációkat hordozó igeipotenciálok

A 'D potenciál' elnevezés sajátos megfontolás alapján jött létre. A két nyelv összevetésekor kiderül, hogy a passzív cselekvésszemlélet mindkét nyelvnek jellemzője. Az összevetés azonban rámutat arra is, hogy míg az angol nyelvnek direkt eszközök - morfológiai eszközök - állnak rendelkezésére a passzív cselekvésszemlélet kifejezésére¹¹, a magyar nyelvben a passzív cselekvésszemlélet - az esetek többségében - csak indirekt módon jut kifejezésre.

Az a megállapítás, hogy a magyarban csak indirekt eszközökkel fejezhető ki a passzív cselekvésszemlélet, azt jelenti, hogy morfológiai indikátorok jelzik a passzív cselekvés jelenlétét, tehát a passzív cselekvés jelenléte direkt módon kimutatható.

Az a megállapítás, hogy a magyarban csak indirekt eszközökkel fejezhető ki a passzív cselekvés, azt jelenti, hogy - az esetek többségében - nem állnak rendelkezésünkre olyan morfológiai indikátorok, amelyek direkt módon kimutatják a passzív cselekvés jelenlétét. Ez egyben azt is jelenti, hogy a magyarban többnyire csak analitikusan mutatható ki a passzív

11/ Byrne, D.: The Passive, Longmans, 1967, pp. 1-28.

cselekvés jelenléte, azaz, hogy a magyar nyelv a 'körülírás',¹² módszerét alkalmazza a passzív cselekvésszemlélet érvényesítésére.

A két nyelv összevetése során jelentkező direkt - indirekt oppozíció arra hívja fel a figyelmet, hogy jelentős interferencia okozta nehézséggel kell számolnunk az angol nyelv passzív cselekvésszemlélet kifejezőmódjának elsajátításakor.

Ezeket a nehézségeket egyértelműen jelzi a nyelvtanítási gyakorlat során összeállítható hibaanalízis is.

Feladatunk tehát nyilvánvalóan adódik. Meg kell találnunk a két nyelv közötti átmeneteket. Ehhez azonban világosan látnunk kell a passzív szemlélet lényegét.

A passzív szemlélet ugyanis közös jellemzője mind a két nyelvnek. Ezt tekinthetjük tehát a vizsgálat kiinduló pontjának is.

Vizsgáljuk meg a két nyelv passzív szemléletmódjának közös jellemzőit.

A passzív szemlélet lényegét abban lehetne egyszerűen megfogalmazni, hogy különböző okokból nem jut kifejezésre a 'cselekvő', és ennek következtében a cselekvés hatásirányában álló 'cél' különös nyomatékkal a figyelem középpontjába kerül.

12/ Temesi Mihály: Az ige, A mai magyar nyelv Rendszere, I. Akadémia, 1961. 204-5.o.

A 'cselekvő' ki nem fejezésének lehet oka az¹³, hogy

a/ a 'cselekvő' nem ismert,

b/ a 'cselekvő' kifejezésének nincs jelentősége,

c/ a 'cselekvő'-t éppen nem is akarjuk kifejezni.

Az a/ szempont kényszerítő körülmény; a passzív szemlélet érvényesítése elkerülhetetlen.

A b/ esetben feltehetően stiláris megfontolások késztetnek arra, hogy éljünk a passzív szemlélet érvényesítésével.

A c/ eset nem szorul magyarázatra.

Induljunk ki a célnyelvből, és alapállásnak fogadjuk el azt a megszorítást, hogy vizsgálatunk csak is a tranzitív igékre terjed ki. Erre a megszorításra egyéb megfontolások között módszertani okunk van.

A tranzitív igék jellemző tulajdonsága, hogy a cselekvés minden esetben egy meghatározott 'irányba' fejti ki hatását. A meghatározott irányt a cselekvés célja, a tárgy¹⁴ határozza meg. Annak okát, hogy ez a megállapítás egymástól eltérő problémákat vet fel mindkét nyelvben abban kell keresnünk, hogy mindkét nyelv grammatikai szerkesztettsége más, felépítésük teljesen eltérő.

13/ Fábrián Pál, Szathmári István, Terestyéni Ferenc: A magyar stilisztika vázlatja, Tankönyvkiadó, 1958. 237-8.o.

14/ Lásd a Jegyzetet.

Az angolra jellemző a merev kötött szórendi meghatározottság /L: 40-51.o./.

A magyar nyelvre ezzel szemben jellemző a mondatrészek egymáshoz való szabad, kötetlen szórendi viszonya, amely ellentétére csak bizonyos esetekben találunk példát.

Az angol mondat szórendi merevsége felvet egy sajátos problémát. A probléma tisztázása érdekében különbséget kell tennünk a tranzitív ige logikai tárgya - O^L - és a mondat szintaktikai tárgya - 'o' - között /L: 44.o./. Erre azért van szükség, mert az angol mondat merev szintaktikai szerkesztettsége azt a különös helyzetet teremti meg, hogy a tranzitív ige hatásirányában álló 'cél' - a logikai tárgy: O^L - a mondat két szintaktikai funkciójában is megjelenhet.

Betöltheti a mondatban a szintaktikai tárgy funkcióját; ebben az esetben egybeesésről van szó. Ugyanis a logikai tárgy és a szintaktikai tárgy egybeesnek. Ez a helyzet rendszerint akkor fordul elő, amikor a 'cselekvő' ismert.

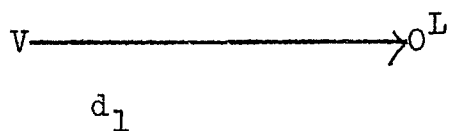
A logikai tárgy azonban betöltheti a mondatban a szintaktikai alany funkcióját is. Ez a helyzet általában akkor fordul elő, amikor a 'cselekvő' nem ismert.

A magyarban a végződés-ként használt funkció indikátorok a mondatrészek egymáshoz való hely-vi-szonyában szabad variáció lehetőségeket biztosítanak. Ebből következik, hogy a szintaktikai tárgy - /-t/ - egy grammatikailag jól szerkesztett mondatban a mondatrészek lineáris sorában - kevés kivétellel - bármelyik helyet elfoglalhatja.

A magyarban is létezik ugyan a logikai tárgy és a szintaktikai tárgy fogalma, de egy grammatikailag jól szerkesztett mondatban ez a funkcionális kettősség a morfológiai indikátorok állandó jelenléte miatt nem észlelhető, bár analitikusan a kettősség a magyar nyelvben is kimutatható. Ez a jelenség egyben bizonyítéka is annak, hogy a magyar nyelvben is elevenen él a passzív cselekvésszemlélet.

A fentiek összevetéséből kiderül, hogy az angol nyelvben a mondat grammatikai jól szerkesztettsége a mondatrészek merev helyi szekvenciáját jelenti. Ebből az következik, hogy az ige helyi pozíciójához képest a logikai tárgy két különböző helyzetet képes elfoglalni:

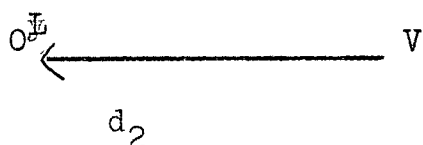
1. A logikai tárgy - O^L - a szintaktikai tárgy - 'o' - funkcióját tölti be - egybeesés. A mondatrészek lineáris sorában a logikai tárgy az ige után áll: a cselekvés hatásiránya a lineáris sor haladásával azonos irányba mutat:

14. ábra

amelyben jelöljük a cselekvésnek ezt a hatásirányát d_1 -gyel.

2. A logikai tárgy - O^L - a szintaktikai alany - 'x' - funkcióját tölti be. A mondatrészek lineáris sorában a logikai tárgy az ige előtt áll: a cselekvés hatásiránya a lineáris sor haladásával ellentétes irányba mutat:

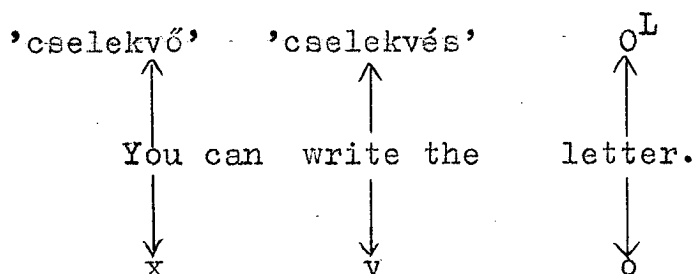
15. ábra

amelyben jelöljük a cselekvésnek ezt a visszafelé mutató hatásirányát d_2 -vel.

A fenti megállapítások könnyen beláthatók, ha a mondat részeit hozzárendeljük egyrészt az angol merev helyi szekvenciára épülő strukturájának elemeihez, másrészt a mondat kommunikatív tartalmában kifejezésre jutó logikai összefüggéseket realizáló elemekhez. Mivel a mondat részei mindkét

szinten azonosak, a szintaktikai strukturák szintje és a logikai összefüggések szintje könnyen elhatárolható.

Nézzük a hozzárendelést a 14. ábra esetében:

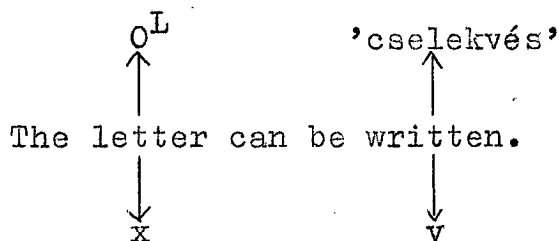
amelyben:

a/ $x = \text{'cselekvő'}$

b/ $v = \text{'cselekvés'}$ / d_1 hatásiránnyal/

c/ $o = O^L$

Nézzük a hozzárendelést a 15. ábra esetében:

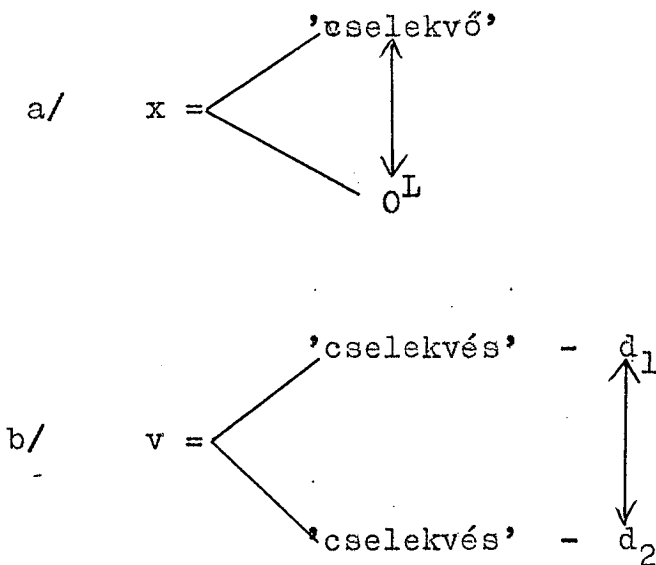
amelyben:

a/ $x = O^L$

b/ $v = \text{'cselekvés'}$ / d_2 hatásiránnyal/

c/ o = a mondat szintaktikai strukturájának
eleme hiányzik /L: 107.o. az a/, b/
és c/ pontokat/

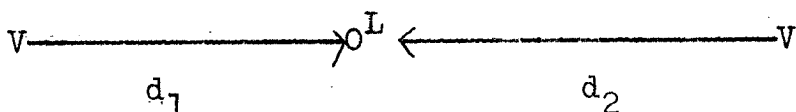
A 14. és 15. ábra a/ és b/ pontjainak egybe-
vetése szignifikáns oppozíciókra hívja fel a figyel-
met: a különbség okát a szintaktikai struktúra szint-
jének és a logikai struktúra szintjének eltérése ma-
gyarázza:

A fenti oppozíció analizisét a két nyelvben
egyaránt élő, de morfológiai és szintaktikai szer-
kesztettségükben eltérő passzív cselekvés szemlé-
let didaktikai jelentősége teszi szükségessé.

Ez a megállapítás további következtetések levonását teszi lehetővé:

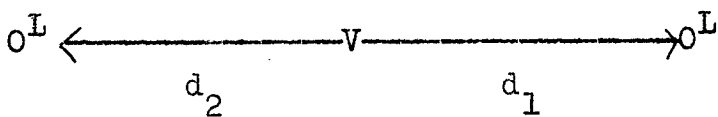
a/ Az angol igének azt a tulajdonságát, hogy mindig O^L irányába fejti ki hatását, nevezzük **CÉLKÖZPONTUSÁG**-nak:

16. ábra

b/ Az angol igének azt a tulajdonságát, hogy két különböző irányba képes kifejteni hatását, nevezzük

IRÁNYKÜLÖNBSÉG-nek:

17. ábra

Természetesnek tűnik ugyan, de didaktikai jelentősége miatt hangsúlyozni szükséges, hogy V bármely irányba fejti is ki irányhatását, szemantikai értéke - J - nem változik.

c/ Az angol igének azt a tulajdonságát, hogy bármely irányba fejti is ki irányhatását, jelentése nem változik, nevezzük **JELENTÉSAZONOSSÁG**-nak.

Az a/, b/, c/ pontok didaktikai jelentősége abban rejlik, hogy mivel a magyar nyelvből a passzív szemlélet meglétét jelző morfológiai indikátorok és a megfelelő strukturális analógiák hiányoznak, a tanulók - tévesen - azonosítják ezt a jelenséget a passzív szemlélet hiányával. Az ilyen téves szemléletmódnak rendkívül káros következményei alakulhatnak ki, amelyek vagy teljesen kizárják vagy rendkívüli módon késleltetik a helyes nyelvszemlélet kialakulását. Nem marad ugyanis más megoldás a nyelv-tanulók számára, mint olyan anyanyelvi konstrukciók gyártása, amelyek egyaránt rombolják az anyanyelvi tudatosodás alapjait és akadályozzák az angol nyelvi mentalitás kialakulását. Például¹⁵ a magyarul helyes "A levelet elküldik." vagy "A levelet el fogják küldeni." helyett ilyen fordításokkal találkozunk: "A levél el lesz küldve." vagy "A levél el lesz majd küldve."

Az a/, b/, c/ szempontok fokozatos kialakítása, tudatosítása megoldja mind a két torz jelenség problémáját.

Ezek után végezzük el a 'C potenciál' vizsgálatát is.

15/ Károly Sándor: El van ázva..., el volt ázva..., MNy. LV. 536-9. o.

A cselekvés kontinuitása sajátos problémákat vet fel, és helytelen értelmezése jelentős zürzavarhoz vezethet.¹⁶

Először is állapítsuk meg, hogy a 'C potenciál' jelentősen eltér az eddig vizsgált 'T, P, D potenciálok'-tól. Ugyanis míg a 'P/T/ potenciálok' a cselekvés tér-idő relációit realizálják, és a 'D potenciál' a 'cselekvő-cselekvés-cél' rendezési relációit facilitálja, a 'C potenciál' a cselekvés egy sajátos aspektusát ragadja meg. Hogy a 'C potenciál' a cselekvés egy sajátos aspektusát ragadja meg, azt jelenti, hogy a 'C potenciál' behatol a 'P/T/ potenciálok'-ba, és a cselekvés relációkon belül sajátos minőségi disztinkciókat hoz létre.

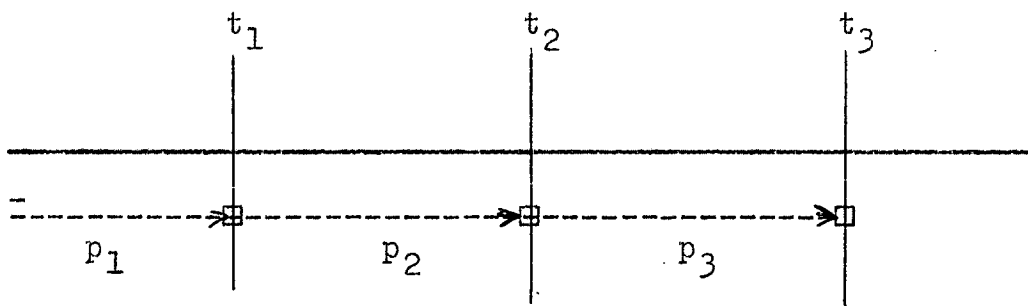
Annak érdekében, hogy a kérdést tisztázni tudjunk, kénytelenek vagyunk visszatérni a 'P/T/ potenciálok'-hoz, és kiterjeszteni azok értelmezését.

Az eddigiek során ugyanis a 'T potenciál'-t egyértelműen időponttal azonosítottuk, a 'P potenciál'-t pedig intervallummal. Ez a megközelítés inkább csak arra szolgál, hogy lényeges összefüggéseiket tekintve elhatároljuk őket egymástól.

16/ Palmer, F.R.: A Linguistic Study of the English Verb, Longmans, 1965, pp. 81-2.

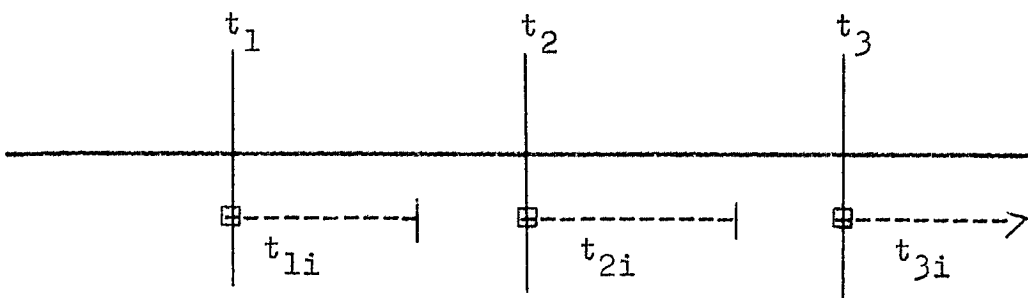
Most pedig a 'P/T/ potenciálok'-on belül további finomításokat hajtunk végre. A valóságnak megfelelően ugyanis nemcsak a 'P potenciál'-ban, hanem a 'T potenciál'-ban is lehetséges intervallum¹⁷. A 'T intervallum' és a 'P intervallum' között azonban lényeges különbség van. Ez a különbség könnyen kimutatható, ha a kétféle intervallum grafikus ábráit megtekintjük:

'P intervallum':

18. ábra

'T intervallum':

19. ábra

17/ Close, R.A.: English as a Foreign Language, London, 1962, pp. 86-89.

A 18. ábrához nincs hozzáfűzni valónk; korábban már tisztáztuk. Csupán a P és a T rendezési relációit szükséges feleleveníteni, amit az alábbi formula fejez ki világosan:

$$P = M(T)$$

Olvasd: P intervallum M-függvénye T-nek, azaz $M = [/\text{'előbb van mint'}/ + / \text{'kapcsolatban áll'}/]$

Vizsgáljuk meg ezzel szemben a T pont és T_i intervallum összefüggését, rendezési relációját a 19. ábrában.

Azt látjuk, hogy:

a/ T_i kapcsolatban áll T-vel

b/ T_i rákövetkezik T-re, azaz utóbb van mint T.

Az a/ és b/ pontok látszólag kielégítik a disztinkció követelményeit, valójában azonban nem. Ugyanis, ha a/ és b/ pontokat elfogadnánk szükséges és elegendő meghatározásnak, akkor arra kellene rájönnünk, hogy

$$\left[p_2 = M(t_2) \right] = \left[t_{1i} = M(t_2) \right]$$

Ez az egyenlőség azonban nem lehet igaz - mint ahogy nem is igaz. Ugyanis, ha igaznak fogadnánk el, azaz a/ és b/ pontokat elegendő meghatározásnak tartanánk, azt jelentené, hogy szükségtelen vagy 'P intervallum'-ról, vagy 'T_i intervallum'-ról beszélni, hiszen nem két egymástól eltérő, hanem egyetlen dologról van szó. A 18. és 19. ábrák világosan rámutatnak azonban arra, hogy két egymástól eltérő dologról van szó, még akkor is, ha az "M 'előbb van mint'" és az "R 'utóbb van mint'" rendezési relációk látszólagosan egybeesnek.

Tehát:

$$\left[p_2 = M(t_2) \right] \neq \left[t_{1i} = M(t_2) \right]$$

Ezért vezessünk be még egy megszorítást a/ és b/ pontok mellé, amely végképp tisztázza a látszólagos egybeesés kérdését.

c/ 'T_i intervallum' megközelítheti a rákövetkező 'T pontot', de soha el nem érheti.

Ugyanis ha eléri, többé nem beszélhetünk róla, mint 'T_i intervallum'-ról, mert a látszólagos egybeesés az elérés pillanatában valóságos egybeeséssé válik; azaz a 'T_i intervallum' megszűnik, és átalakul egy 'P intervallum'-má /L: 19. ábra/.

Tehát:

$$T_i = R(T)$$

Ebből következik:

$$t_{1i} = R(t_1)$$

/Olvasd: a t_{1i} intervallum hozzá van rendelve - kapcsolatban áll és utóbb van - t_1 -hez, de t_2 -t soha el nem érheti./

és

$$t_{2i} = R(t_2)$$

/Olvasd: a t_{2i} intervallum hozzá van rendelve - kapcsolatban áll és utóbb van - t_2 -höz, de t_3 -t soha el nem érheti./

valamint

$$t_{3i} = R(t_3)$$

/Olvasd: a t_{3i} intervallum hozzá van rendelve - kapcsolatban áll és utóbb van - t_3 -hoz, és - eltérően a t_{1i} -től és a t_{2i} -től, egy újabb megszorítást szükséges bevezetni, hisz nincs mit elérnie - facilitálja a dinamikus pont objektív időben való továbbhaladását./

azaz

$$\left[T_i = R(T) \right] = \left[t_{1i} = R(t_1) \right] + \left[t_{2i} = R(t_2) \right] + \left[t_{3i} = R(t_3) \right]$$

de csak akkor, ha $R = a/, b/, c/$ megszorításokkal.

Tekintsük 1. 'P intervallum' és 2. 'T_i intervallum' formulákban kifejezett különbségét:

1.

$$\left[P = M(T) \right] = \left[p_1 = M(t_1) \right] + \left[p_2 = M(t_2) \right] + \left[p_3 = M(t_3) \right]$$

/L: 18. ábra/

2.

$$\left[T_i = R(T) \right] = \left[t_{1i} = R(t_1) \right] + \left[t_{2i} = R(t_2) \right] + \left[t_{3i} = R(t_3) \right]$$

/L: 19. ábra/

Feltétlenül szükséges az 'intervallum' fogalmának kétféle értelmezése, valamint annak a kiemelése, hogy a 'C potenciál' a cselekvésnek egy sajátos aspektusát¹⁸ ragadja meg, amely a tér-idő relációkon belül minőségi disztinkciókhoz vezet. A

18/ Twaddell, W, F.: The English Verb Auxiliaries, 2nd ed. Brown U.P. 1963, pp. 9-12.

minőségi disztinkciók hangsúlyozása nélkül, könnyen az a látszat alakulhatna ki, hogy a 'C potenciál' valójában valamely cselekvés intervallumban végbemenő egyik disztinktiv aspektusa.

A 'C potenciál' - már említettük - behatol a 'P/T/ potenciálok'-ba és ezeken belül a cselekvés c_1 és c_2 aspektusában realizálódik.

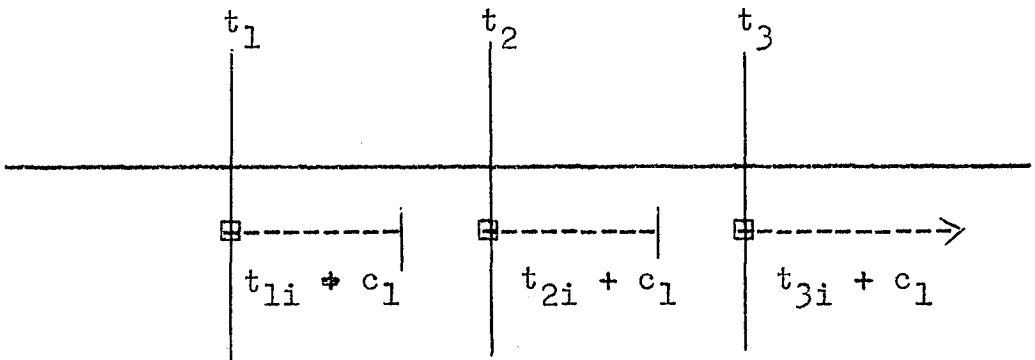
Ez azt jelenti, hogy az intervallumon belül végbemenő cselekvés két aspektusával - c_1 és c_2 - kell számolnunk.

A c_1 aspektus az intervallumon belül a cselekvés megszakítotttságát, a c_2 aspektus a cselekvés megszakítás nélküliségét, kontinuitását¹⁹ hordozza.

Más megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy a c_1 aspektus elsősorban arra irányítja rá a figyelmet, hogy a cselekvés egyáltalán megtörténik, lezajlik, és lehetséges, hogy a cselekvés intervallumon belül történik; azaz ezt nem zárja ki. A c_2 aspektus pedig elsősorban arra irányítja rá a figyelmet, hogy a cselekvés az intervallumon belül nem szakad meg.

A c_1 -re - amennyiben intervallumon belül megy végbe a cselekvés - a szakaszosság jellemző:

19/ Scheurweghs, G.: Present-Day English Syntax, Longmans, 1961, p. 319.

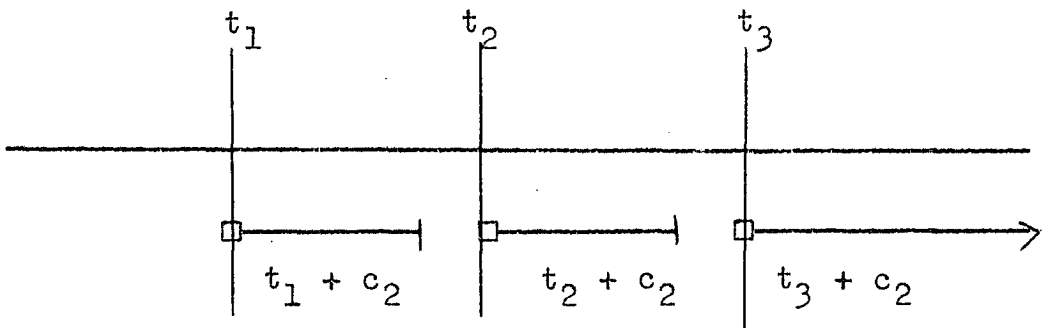
20. ábra

Ebben az esetben azonban nem szükséges külön jelölni a c_1 aspektust, ugyanis a T_i önmagában is valamely 'T'-hez rendelt szakaszos intervallumot jelöl.

Tehát:

$$T_i = [t_{1i} + t_{2i} + t_{3i}]$$

A c_2 -re pedig minden esetben a kontinuitás jellemző:

21. ábra

Ebben az esetben nem szükséges külön jelölni az 'i intervallum'-ot, ugyanis a c_2 aspektus az intervallum fogalmát is minden esetben magában foglalja.

Tehát:

$$\boxed{T+c_2} = \boxed{t_1+c_2} + \boxed{t_2+c_2} + \boxed{t_3+c_2}$$

Mivel azonban a ' T_i rendszerben' /L: 20.ábra/ nem szükséges a c_1 aspektus jelölése, nincs szükség a c_1 és a c_2 jelölésbeli elkülönítésére sem.

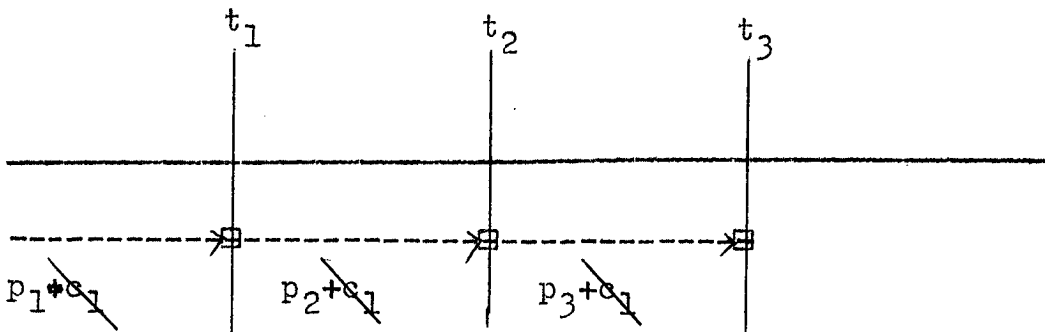
Tehát:

$$\boxed{T + c_2} = T_c$$

azaz

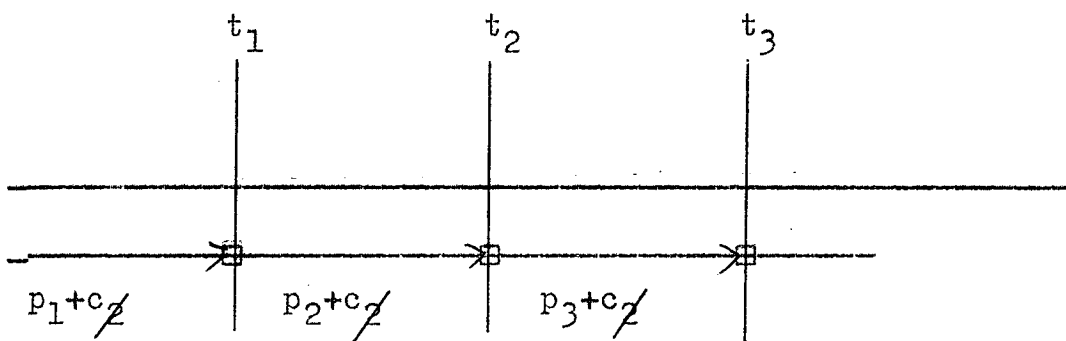
$$T_c = \boxed{t_{1c} + t_{2c} + t_{3c}}$$

Ennek megfelelően szükségtelen a ' P_{c1} rendszer' -
ben

22. ábra

a 'P intervallum' c_1 -gyel való jelölése /L: 22. ábra/;
valamint a ' P_{c_2} rendszer'-ben:

23. ábra

a 'P intervallum' c_2 -vel való jelölése /L: 23. ábra/.

Tehát:

$$P_{c_1}(T) = P(T)$$

jellemző rá az indikátorok teljes hiánya;

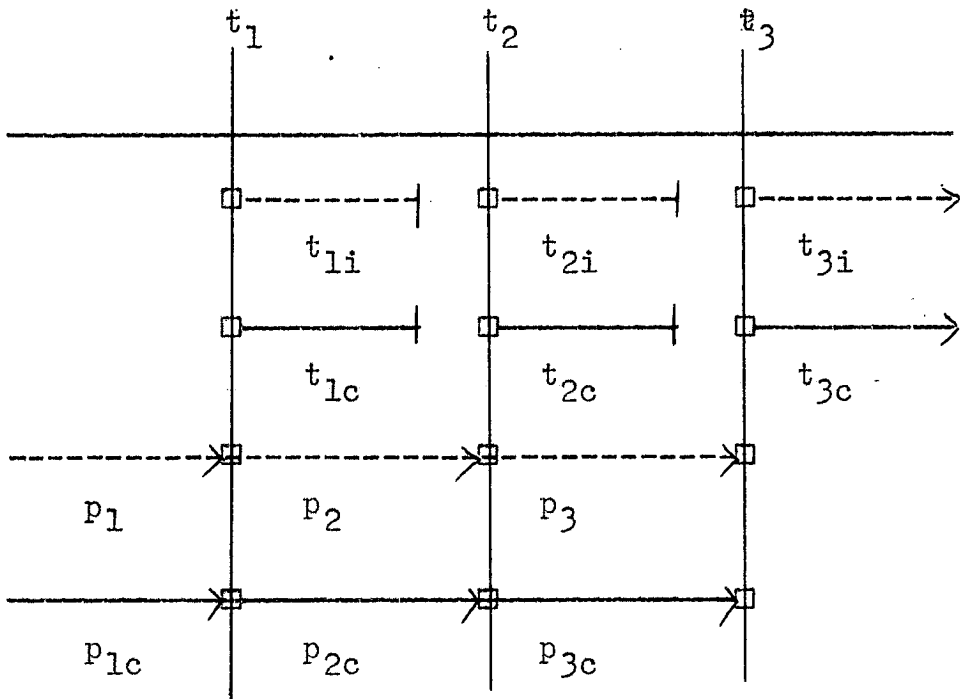
azaz

$$P_{c_2}(T) = P(T)$$

jellemző rá a 'c indikátor' megléte.

Ez a jelenség is az indikátorok 'igen-nem' elvének működésére hívja fel a figyelmet.

Az eddig megvizsgált adatokból a következő áttekinthető ábra szerkeszthető:

24. ábra

A 24. ábra szemléletesen érzékelteti a 'P/T/ potenciálok' cselekvés relációit, valamint a 'C potenciál' által a cselekvés relációkon belül létre hozott minőségi disztinkciókat, és az abból kialakuló komplex reláció-rendszert.

A 'D potenciál' ezen a rendszeren belül érvényesíti a tranzitív ige 'célközpontuságát'.

A 'D potenciál' grafikus ábrázolásától eltekinthetünk, mert mindkét vonatkozásával - d_1 , d_2 - valamennyi más potenciálban képviselve lehet; de egyikkel minden esetben képviselve is van.

/Grafikus ábrázolását lásd: 104-7.o./

A formulában való képviseléstől azonban nem tekinthetünk el.

Tehát:

$$V = J \left\{ \left[P (T) \right] + \left[D \right] + \left[C \right] \right\}$$

amelyben V - az ige szintaktikai funkciója - facilitálja J-t - az ige szemantikai értékét -, amely függvénye a 'P, T, D, C potenciálok'-nak, amelyek az angol ige szintaktikai strukturáját alkotják
/L: 81-3.o./

Ezek után rátérhetünk az angol ige morfológiai kérdésének tisztázására.

Tisztázásra vár tehát az a kérdés, hogy az angol ige szintaktikai strukturájának erővonalai milyen morfológiai indikációban jutnak kifejezésre.

Arra már tettünk utalást, hogy a 'plain infinitive' az angol mondat szintaktikai szerkesztettsége szempontjából morfológiai alapegységnek tekinthető. Felvetődhet a kérdés, milyen megfontolás készlet bennünket arra, hogy pont a 'plain infinitive'-et válasszuk egy ilyen alapegységnek.

A kérdésre adott válasz megmagyarázza, miért, és egyben igazolja választásunk helyességét is.

Mindenképpen szükséges egy olyan 'ágens' kiválasztása, amely rendelkezik olyan morfológiai tulajdonságokkal, amelyek alkalmassá teszik arra, hogy a kommunikáció folyamatában alkalmazkodni tudjon a szüntelenül alakuló szintaktikai körülményekhez. Ez egyben azt jelenti, hogy az a morfológiai egység, amely rendelkezik ilyen tulajdonsággal, meghatározza döntésünk eredményét.

A következőkben tehát az kerül bizonyításra, hogy a 'plain infinitive' valóban az a morfológiai egység, amely rendelkezik olyan tulajdonságokkal, amelyek alkalmasság teszik a fenti követelmények teljesítésére.

Szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy az angol ige:

$$V = J \left\{ \left[P (T) \right] + \left[D \right] + \left[C \right] \right\}$$

csak a K4 szintaktikai strukturákon keresztül képes jólszerkesztett mondatokban kommunikatív funkcióját betölteni:

$$K4 = \left[\begin{array}{l} Q = a + x + v + o \\ -Q = /-a/ + x + v + o \\ ===== \\ S = x + /a+v/ + o \\ -S = x + /-a+v/ + o \end{array} \right]$$

Ez pedig azt jelenti, hogy az angol nyelv kommunikatív funkcióját csak ennek a két egymásra épülő struktúra szintnek erőterén keresztül és azon belül képes ellátni.

Korábban már történt utalás arra, hogy a morfológiai indikáció az igen-nem oppozíció elvére épül. Ezt az oppozíció elvet érvényesítjük az egész vizsgálat során is.

Ennek értelmében szembenállás mutatkozik:

1. P——T

2. d₂——d₁

3. d_c——c₁

között.

Morfológiailag indikált: P, d₂, c₂.

Morfológiailag nem indikált: T, d₁, c₁.

Morfológiai értelemben megfogalmazható ez úgy is, hogy a jelöltség és a jelöletlenség között szintkülönbség jön létre.

Teljes jelöltség:

I.

have been being written

/P + d₂ + c₂/

Teljes jelöletlenség:

II.

write

$$/T + d_1 + c_1/$$

Az I. és II. a teljes jelöltség és a teljes jelöletlenség oppozíció szélsőségeit mutatják be, amit az alábbi 'igen-nem modell' jól érzékeltet:

I.

have been being written

$$/0 + 0 + 0 + J/ = V$$

II.

write

$$/ \emptyset + \emptyset + \emptyset / + J/ = V$$

amelyekben a 0 = 'igen', a \emptyset = 'nem', J = 'az ige szemantikai értéke', V = 'az ige szintaktikai funkciója'.

Az I. és II. oppozíció szélségeiből leolvasható, hogy a szélsőségek a P és T cselekvés-relációk szintjén polarizálódnak:

I.

have been being written

$$/P + d_2 + c_2/$$

$$/0 + 0 + 0 + J/ = V$$

II.

write

$$/T + d_1 + c_1/$$

$$/\emptyset + \emptyset + \emptyset + J/ = V$$

Annak ugyanis nincs semmi akadályja, hogy a D és C szinteken belüli oppozíciók akár P vagy T cselekvés relációkban váltakozva realizálódhassanak.

Hogy a potenciálok valamennyi vonatkozása a P vagy T cselekvés relációkban realizálódhat, azt jelenti, hogy mindegyik hozzárendelhető a P vagy T szinthez; ~~azzal~~ a megszorítással, hogy - és ezt az 'igen-nem modell' jól érzékelteti - akár 'igen-indikátor' - 'O' -, akár 'nem-indikátor' formájában, de minden esetben három indikáltság határozza meg J-t:

1. perfect + passive + continuons + J

$$/P + d_2 + c_2/$$

$$/O + O + O + J/$$

2. perfect + passive + non-continuous + J

$$/P + d_2 + c_2/$$

$$/O + O + \emptyset + J/$$

3. perfect + non-passive + continuous + J

/P + d₁ + c₂/
/O + ø + O + J/

4. perfect + non-passive + non-continuous + J

/P + d₁ + c₁/
/O + ø + ø + J/

5. non-perfect + non-passive + non-continuous + J

/T + d₁ + c₁/
/ø + ø + ø + J/

6. non-perfect + non-passive + continuous + J

/T + d₁ + c₂/
/ø + ø + O + J/

7. non-perfect + passive + non-continuous + J

/T + d₂ + c₁/
/ø + O + ø + J/

8. non-perfect + passive + continuous + J

/T + d₂ + c₂/
/ø + O + O + J/

9. formula nem létezik. Az ugyanis a 'non-non-perfect' lenne, de:

/non-non-perfect/ = /perfect/

és akkor a sor kezdődne előlről. Ha pedig a sor előről kezdődhetne, akkor megszűnne a különbség a P és T cselekvés relációk között. Az angol cselekvés viszonyítási rendszer pedig erre a szintkülönbségre épül; tehát nem szűnhet meg.

Tekintsük a formulák behelyettesítését:

1. formula: have been being written
2. formula: have been \emptyset written
3. formula: have \emptyset been writing
4. formula: have \emptyset \emptyset written
5. formula: \emptyset \emptyset \emptyset write
6. formula: \emptyset \emptyset be writing
7. formula: \emptyset be \emptyset written
8. formula: \emptyset be being written

Ezek után rendezzük el az ige - V = plain infinitive - morfológiai alakulatait a P és T szint

szerinti megoszlásnak megfelelően²⁰:

P szint:

1. have written
2. have been written
3. have been writing
4. have been being written

T szint:

1. write
2. be written
3. be writing
4. be being written

Nagyjelentőségű annak megállapítása, hogy az I. és II. oppozíció morfológiai szélsőségei a K4 szintaktikai strukturákban funkcionális azonosság-kat rejtenek magukban.

Ez azt jelenti, hogy a teljes jelöltség és a teljes jelöletlenség a K4 szintaktikai strukturákon belül mélyebb szintaktikai strukturát rejtenek. De nem jelenti azt, hogy ezek a mélyebb szintaktikai strukturák erőterei nem gyakorolnak hatást a K4 szintaktikai strukturák lineáris szekvenciáiban formálisan kifejezésre jutó összefüggésekre. A

20/ Ward, J.M.: The Use of Tenses in English, Longmans, 1961, p. 5.

'D potenciál'-on belül megnyilvánuló opposzió - d_2 ——— d_1 - szabad váltakozása például minden esetben kihat a K4 szintaktikai strukturák alakulására, és a d_2 érvényesülése esetén a K4 szintaktikai struktúra jólszerkesztettsége és a V célközpontu-ságából származó iránykülönbség között minden esetben belső feszültség keletkezik, amely feszültség a forma és tartalom átfedésében realizálódik és funkcionális implikációban oldódik fel. Domináns szerep azonban a strukturában kifejezésre jutó funkciónak, tehát a formának jut, amelynek legfontosabb feladata a tartalom hordozása.

Kétségtelenül érdekes jelenség hívja fel magára a figyelmet, ha következetesen kitartunk amellett a megállapításunk mellett, hogy a 'plain infinitive' - V - az a morfológiai 'alapegység', amely a K4 szintaktikai strukturában képviselheti az angol igét. Nevezetesen az a jelenség, hogy az angol ige ugynevezett 'Past Tense' alakja, második szótári alakja, kiegészítő alak.

Ez a megállapítás abból az empirikus tapasztalatból származik, amelyet a K4 szintaktikai strukturák transzformatív alkalmazásakor észlelhetünk.

A K4 szintaktikai strukturák transzformatív alkalmazása során ugyanis bizonyítást nyer, hogy az

'a' segédige potenciálisan minden esetben szerkezeti eleme K4 valamennyi szintaktikai strukturájának /L: 121.o./

Most nem is annyira szerkezeti szempontból vagyunk kíváncsiak az 'a' segédige potenciális szükségességére, mint inkább annak a megállapításnak bizonyítására, hogy a 'Past Tense' - a második szótári alak - kiegészítő morfológiai alakulat.

Ennek a bizonyításnak a reguláris igék esetében különösebb gyakorlati jelentősége nincs. Didaktikai jelentősége azonban annál nagyobb.

Annak bizonyítására, hogy a 'Past Tense' morfológiai alakulat kiegészítő, vegyük fontolóra a következő megállapításokat:

Az 'a' segédige potenciálisan minden esetben szerkezeti eleme K4 valamennyi szintaktikai strukturájának.

Kivételt képeznek látszólag a 'He \emptyset writes it.' és a 'He \emptyset wrote it.' típusu 'S' strukturájú közlések, mert:

a/ az 'a' segédige 'f' tényezőjére nincs szükség /L: 134.o./;

b/ az 'a' segédige 'T' tényezőjének funkcióját 'S' strukturájú közlések esetén 'v' elem átveszi, tehát 'a' segédige ' \emptyset ' szinten jelentkezik.

Ez azt jelenti, hogy 'v' elem szintaktikai funkciója kibővül: nemcsak az ige J szemantikai értékét hordozza, hanem átvétellel implicálja a 'T' tényezőt.

Tehát:

A t₁ tipusu - 'He ø wrote it.' - mondatra jellemző:

1. általában:

$$v \supset J^{21}$$

2. egyedien:

$$v_i \supset \left[j_i \left(t_1 \right) \right]$$

azaz

3. a 2.-ből következik:

$$v_i = \left[j_i \left(t_1 + d_1 + c_1 \right) \right]$$

A t₂ tipusu - 'He ø writes it.' - mondatra jellemző:

1. általában:

$$v \supset J$$

21/ A 'V' magában foglalja 'J'-t, de 'V' nagyobb mint 'J'.

2. egyedien:

$$v_i \supset \left[j_i (t_2) \right]$$

azaz

3. a 2.-ből következik:

$$v_i = \left[j_i (t_2 + d_1 + d_1) \right]$$

A t_1 és a t_2 típusu mondatokra egyaránt jellemző:

a/ aktuálisan az 'a' segédige 'ø' szinten jelentkezik;

b/ mindegyikben a 'J' tényező, itt j_i , kibővül egy adekvát 'T' tényezővel, azaz:

t_1 esetében:

$$j_i (t_1)$$

t_2 esetében:

$$j_i (t_2)$$

c/ a többi tényezőben - D és C - nem áll be változás.

Tehát:

t₁ esetében:

$$v_i = \left[j_i (t_1 + d_1 + c_1) \right]$$

t₂ esetében:

$$v_i = \left[j_i (t_2 + d_1 + c_1) \right]$$

Ez azt bizonyítja, hogy az 'a' segédige aktuális hiánya a K4 szintaktikai strukturából a 'plain infinitive'-re hatást gyakorol olyan értelemben, hogy az

t₁ esetében morfológiai változással:

write → wrote

veszi át az 'a' segédige 'T' tényezőjének indikálását: t₁;

t₂ esetében morfológiai változás nélkül

átveszi az 'a' segédige 'T' tényezőjének indikálását: t₂.

A fentiekből arra a következtetésre juthatunk, hogy az angol ige második szótári alakja nem más, mint a K4 szintaktikai strukturák transzformatív

alakulásainak egy 'T szempontu' megnyilvánulása. Ezt bizonyítja az a jelenség is, hogy csak az 'S' strukturáju közlések pozitív változatában tapasztalható ilyen funkció átvétel. A '-S', valamint a 'Q' és '-Q' típusu közlésekben az 'a' segédige minden esetben aktuálisan is jelen van, tehát nincs szükség a 'T' tényező funkciójának átvételére, mert 'a' segédige ezt a funkciót minden esetben természeténél fogva maga képviseli.

A morfológiai átalakulásra pedig azért van szükség, hogy a t_1 — t_2 oppozíció kifejezhető legyen.

Ez a jelenség egyben igazolja a P—T oppozíció jogosultságát, ami egyben magával hozza a 'Perfect' és a 'Non-perfect' elnevezések helyességét is. Ugyanakkor ellene szól annak a helytelen álláspontnak, amely képviseli a 'present infinitive' elnevezés helyességét.

Az 'infinitive' ugyanis nem lehet 'present', csak 'T' vagy 'P' szintű.

'T' szintű:

t_1 /

S = He ∅ wrote it.

-S = He didn't write it.

Q = Did he write it?

-Q = Didn't he write it?

$t_2/$

S = He \emptyset writes it.

-S = He doesn't write it.

Q = Does he write it?

-Q = Doesn't he write it?

$t_3/$

S = He will write it.

-S = He won't write it.

Q = Will he write it?

-Q = Won't he write it?

A fenti példák azt bizonyítják, hogy nem igaz a 'present infinitive' elnevezés, mert a 'non-perfect infinitive' 'T' szinten 'tense'-telen specifikus értelemben. Pontosabban, nem rendelkezik egy meghatározott - t_1 vagy t_2 vagy t_3 - 'T' tényezővel. Ugyan- is bármely közlés K4 szempontú megfontolása arra hívja fel a figyelmet, hogy a 'T' faktort - általánosított értelemben: minden esetben - az 'a' ségédige képviseli /L: 134.o./

Ezt bizonyítja még az is, hogy a 'present' elnevezés a 'T' szint szempontjából csak t_2 -t képviseli. Ez pedig azt jelentené, hogy t_1 -ben és t_3 -ben K4 valamennyi szintaktikai strukturájában más morfológiai egységre lenne szükség.

A 'P' szinten másképp alakul a helyzet. Ennek magyarázatát az adja, hogy 'P' szint potenciálisan függvénye 'T' szintnek: 'P/T/'

Ez azt jelenti, hogy 'P' szint bármelyik variánsa - p_1 , p_2 , p_3 - minden esetben implikálja - legalábbis megengedi a feltevést - az adekvát 'T' variánst. Ezeket a hozzárendeléseket

$$\left[P (T) \right] = \left[p_1 (t_1) \right] + \left[p_2 (t_2) \right] + \left[p_3 (t_3) \right]$$

könnyen érthetővé teszi a rendezési relációknak a 'nézőpont—viszonyító pont' /L: 88-89.o./ szemléletű megfontolása.

Vizsgáljuk meg ezt a kérdést a 'P' szint K4 szempontu levezetésében:

$p_1/$

S = He had written it.

-S = He hadn't written it.

Q = Had he written it?

-Q = Hadn't he written it?

p₂/

S = He has written it.

-S = He hasn't written it.

Q = Has he written it?

-Q = Hasn't he written it?

p₃/

S = He will have written it.

-S = He won't have written it.

Q = Will he have written it?

-Q = Won't he have written it?

A p₃-ban a 'T' szint strukturális analógiája világosan felismerhető: /a + v/; azzal a megszorítással, hogy ebben az esetben 'v' = 'perfect plain infinitive'.

Ez az analógia azonban minden esetben észlelhető, ha a 'perfect plain infinitive'-et 'a' ségédige előzi meg. Hasonló a helyzet akkor is, ha bármely "'komplex' infinitive"-et valamely 'a' ségédige - 'can, may, must, should, would, stb. - előzi meg.

Minden egynél több elemből álló 'v' -t "'komplex plain infinitive"-nek nevezünk, mint például: 'be written', 'ha written', stb. /L:126.o./

A 'komplex plain infinitive'-re még az is jellemző, hogy a K4 szintaktikai strukturákban egyik elemük - 'be' vagy 'have' - átveszi az 'a' segédige 'f' funkciójának ellátását is a 'T' faktor indikativ funkciójának ellátása mellett.

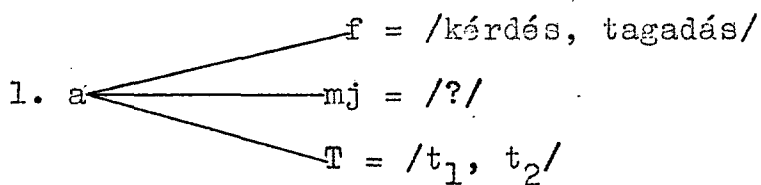
Ezt láthatjuk a p_1 és p_2 esetében is /L: 136.o./

VII. A segédigék¹

Az 'a' segédigének a K4 szintaktikai strukturákban való viselkedését akkor értjük meg teljesen, ha megvizsgáljuk összetevőiket külön-külön, majd azt, hogyan érvényesülnek az összetevők integráltan a K4 szintaktikai strukturáinak lehetőségein belül.

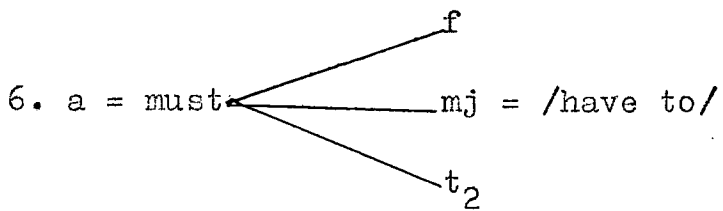
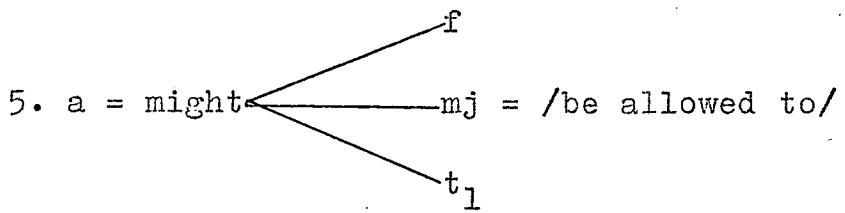
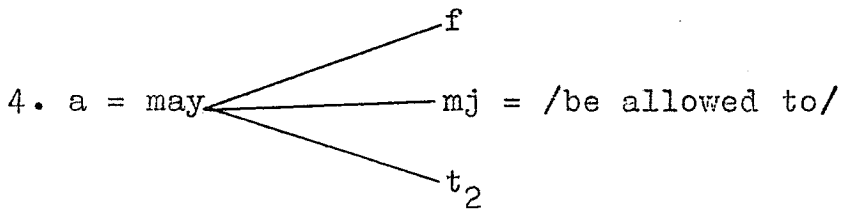
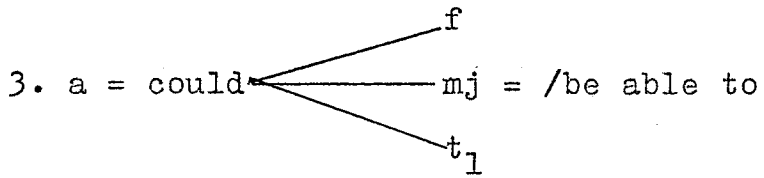
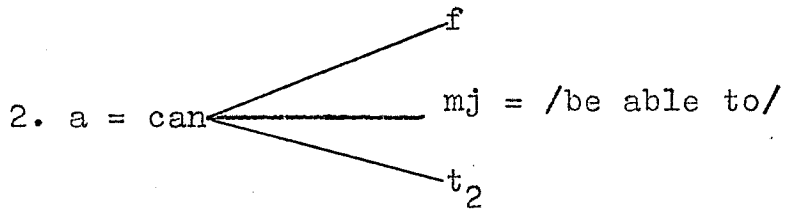
Az 'a' segédige rendelkezik egy 'f' funkcióval /kérdés és tagadás/; valamint egy 'mj' faktorial /módosító jelentés/; valamint egy 'T' faktorial², amely lehet: t_1 , t_2 vagy t_3 . Bár t_3 értéke érdekesen alakul az 'a' segédige esetében.

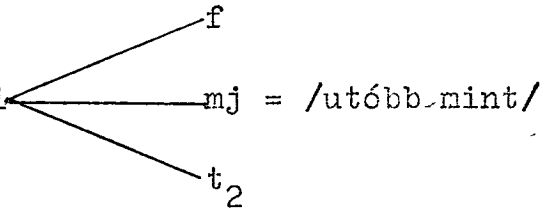
Tehát:

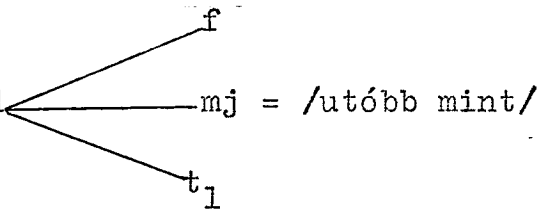

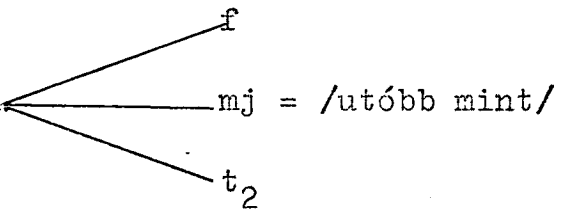
1/ Lásd a Jegyzetet.

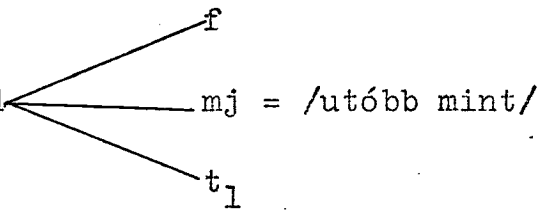
2/ Palmer, F.R.: A Linguistic Study of the English Verb, Longmans, 1965, p. 69.

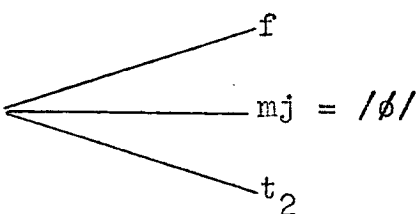

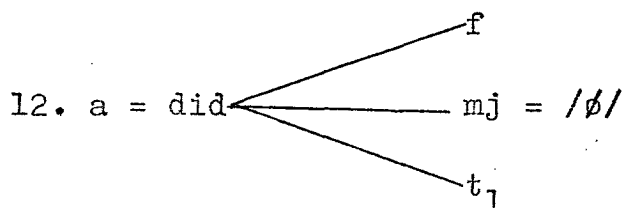
7. a = shall

8. a = should

9. a = will

10. a = would

11. a = do

A vizsgálat kimutat bizonyos azonosságokat és különbségeket.

Megállapítható:

1. Valamennyi segédige 2-12. rendelkezik 'f' faktorrall³.

Tehát minden angol segédigének egyik alapvető tulajdonsága, hogy képes az 'f' funkció ellátására.

2. Valamennyi segédige 2-12. rendelkezik valamilyen 'T' faktorrall⁴.

Tehát minden angol segédigének egyik alapvető tulajdonsága, hogy képes megjelölni az igeidőrendszeren - cselekvés-reláció rendszeren - belül saját helyzetét. Ezzel egyidejűleg meghatározza az ige - V - helyzetét is a cselekvés-reláció rendszerben, vagy határozott formában utal arra. Ez egyben annak is bizonyítéka, hogy az angol ige potenciálisan nem rendelkezik 'T' faktorrall; legfeljebb adott esetben átveszi valamely 'T' faktor indikáló funkcióját /L: 129-135.o./.

3/ Heaton, J.B., Stocks, J.P.: Overseas Students' Companion to English Studies, Longmans, 1966. p. 46.

4/ u.o.

Külön említést igényelnek a segédigék 7-10. Ezek ugyanis eltérően a többi segédigéktől bizonyos kettősséget mutatnak saját morfológiailag meghatározott helyzetüket és a módosító jelentésük által hordozott viszonyító képességüket illetően a cselekvés-reláció rendszeren belül, amennyiben az utóbbi a cselekvés igeidőrendszeren belüli helyzetére vonatkozik, azaz azt meghatározza.

3. Valamennyi segédige 2-10. rendelkezik módosító jelentéssel: 'mj' . A módosító jelentések szemantikai értékükben eltérést mutatnak.

4. A segédigék 11-12. nem rendelkeznek módosító jelentéssel. Rendelkeznek azonban az 'f' faktorral és a 'T' faktorral.

Ez a jelenség arra enged következtetni, hogy az 'a' segédige 'f' funkciójának ellátásán és a cselekvés helyzetének meghatározásán kívül más feladat elvégzésére nem alkalmasak.

Ez azonban egyben azt is jelenti, hogy a 'DO' és a 'DID' segédigék tekinthetők egyedül 'tisztá' - abszolút - segédigéknek.

5. A 'T' faktor szempontjából a segédigék párokba rendezhetők:

- a/ can /t₂/ - could /t₁/
- b/ may /t₂/ - might /t₁/
- c/ shall /t₂/ - should /t₁/
- d/ will /t₂/ - would /t₁/
- e/ do /t₂/ - did /t₁/
- f/ MUST /t₂/ - /pár nélkül marad/

Ez a jelenség újabb kérdést vet fel. Ez a kérdés azonban kiterjeszthető a párokba rendezett segédigékre is.

A párokba való elrendezés ugyan nagyon látványos, de nem ad magyarázatot arra, hogy miért hiányzik a t₃-as variánsa kivétel nélkül valamennyi segédigének, mikor

$$T = \left[t_1 + t_2 + t_3 \right]$$

sőt ebben a megközelítésben a MUST-nak két variánsa is hiányzik.

Feltehetően azért, mert a nyelv saját ökonomiáján belül más megoldást talált a t_3 -as variáns kifejezésére.

Ez valóban így is van.

Tulajdonképpen minden egyes segédige rendelkezik egyfajta kettősséggel a cselekvés-relációk meghatározása szempontjából.

Minden segédige morfológiai szerkesztettsége immanensen hordoz cselekvés-reláció meghatározó tulajdonságot.

Ez azt jelenti, hogy minden egyes segédige morfológiai szerkesztettségénél fogva megjelöli saját helyzetét a cselekvés-reláció szekvenciájában.

Ugyanakkor azonban minden segédige rendelkezik olyan töltéssel, amelynek dinamikája a cselekvés-reláció rendszeren belüli potenciális erőterben tranzitivitás formájában realizálódik. Ez a tranzitivitás energia szükségletét a cselekvésindukció generatív potenciáljából nyeri.

Ez pontosan azt jelenti, hogy minden segédige saját 'T' faktorának megfelelő alapállásból kiindulva rendelkezik olyan tranzitív tulajdonsággal, amely a t_3 -as variáns irányába fejti ki hatását; sőt azon túl, ugyanis minden cselekvés rendelkezik

egy olyan tulajdonsággal, hogy lehet rákövetkezője
/L: Cselekvésindukció, 52-65.o./

A segédigék által hordozott 'rákövetkezés'
sajátos módon jelentkezik a cselekvés-reláció rend-
szerben.

Vannak olyan segédigék, amelyek 'T' faktoron
belüli tranzitivitása bizonyos kontextuális körülmények között érvényesül.

Egyik ilyen kontextuális helyzet az időhatá-
rozókkal determinált rákövetkezés: 'utóidejűség'.

Jelöljük az 'utóidejűséget' " \longrightarrow "-al.

2. can / $t_2 \longrightarrow t_3$ /
4. may / $t_2 \longrightarrow t_3$ /
6. must / $t_2 \longrightarrow t_3$ /
11. do / $t_2 \longrightarrow t_3$ /

Ehhez hasonló kontextuális helyzet áll elő a
'sequence of tenses' esetében is, amikor a morfoló-
giai egyidejűséget megfelelő időhatározók utóidejű-
séggé módosítanak.

3. could /t₁→t₂→t₃/
5. might /t₁→t₂→t₃/
12. did /t₁→t₂→t₃/

Vannak olyan segédigék, amelyek morfológiai szerkesztettségükben immanensen rejltő helyzetüktől eltérő helyzetet vagy cselekvés-relációkat indikálnak. Más megfogalmazásban: kétféle indikáló kapacitással rendelkeznek. Az egyik morfológiai szerkesztettségükben jut kifejezésre. A másikat pedig módosító jelentésük hordozza.

Ez egyben azt is jelenti, hogy 'jövő idő' morfológiai szerkesztettség szintjén nem is található. Nem létezik olyan morfológiai tény, amely önmagában, morfológiai szerkesztettségénél fogva 'jövő idejű' lenne. Jövő idő tehát csak kontextuálisan, időhatározók segítségével állítható elő, vagy a segédigék módosító jelentésében fordulhat elő.

A segédigék módosító jelentése: 'utóbb mint'.

Az 'utóbb mint' értelmezése: "az 'utóbb mint' módosító jelentés az adott segédige morfológiai szerkesztettségében immanensen jut kifejezésre és in-

dikálhatja a segédige cselekvés-relációon belüli helyzetét."

Az 'utóbb mint'-féle cselekvés-relációon belüli tranzitivitás bizonyos értelemben önálló. Nincs szüksége kontextuális támogatásra, nincs szüksége időhatározók által kifejezett 'utóidejűsége'. Ezt az utóidejűséget módosító jelentéséből adódóan képes kifejezni.

Jelöljük az önálló tranzitivitást ' \implies ' -al.

7. shall $/t_2 \implies t_3/$

9. will $/t_2 \implies t_3/$

Értelmezésük: SHALL és WILL morfológiai szerkesztettségüknél fogva t_2 helyzet értékűek, módosító jelentésük azonban a t_3 helyzet értékének felel meg, azaz t_3 -ban realizálódik.

8. should $/t_1 \implies t_2 \implies t_3/$

10. would $/t_1 \implies t_2 \implies t_3/$

Értelmezésük: SHOULD és WOULD morfológiai szerkesztettségüknél fogva t_1 helyzet értékűek, módosító

sító jelentésüket azonban a 'sequence of tenses' törvénye hatására a tranzitivitás törvénye alapján kiterjesztik a t_1 és a t_3 közötti intervallum bármely pontjára.

Az a megállapítás, hogy valamennyi segédige rendelkezik 'f' tényezővel, valamint hogy valamennyi segédige rendelkezik valamilyen 'T' tényezővel, következtetés levonását teszi lehetővé.

A K4 formula értelmében 'a' és 'v' elemek kölcsönhatásban predikatív funkciót töltenek be. A predikatív funkción belül 'a' elemre vár a szintaktikai strukturák motiválása a kommunikációs folyamaton belüli információ áramlás szükségleteinek megfelelően. Ez a szükséglet állandó, tehát az 'a' elem funkcionálására is állandó szükség van.

Az 'a' funkció ellátására azonban egy segédige elegendő, azaz több 'a' elem egymásmelletti előfordulása 'a' funkció ellátását nem hogy elősegíti, hanem inkább zavarja.

Tehát az 'a' funkció ellátását egy adott szintaktikai strukturában csak egyetlen egy segédige végezheti el.

Ez alól a szabály alól még az az eset sem ki-

vétel, ha több segédige módosító jelentése egymás mellett több segédige előfordulását tenné szükségessé. Ilyen esetben a másodlagos módosító jelentés 'plain infinitive' formában jut kifejezésre.

Ez a jelenség azonban egyben azt is jelenti, hogy bizonyos segédigék - azok, amelyekhez 'plain infinitive' formában kifejezhető módosító jelentésük van - rendelkeznek olyan tulajdonsággal, amely segítségével morfológiai fluktuálásra képesek, azaz tartalmi követelmények hatására morfológiailag átalakulnak egymásba. Mindig abban a morfológiai jellemzőjükben jelennek meg, amely a kommunikáció tartalmát a leghatásosabban tudják képviselni. A morfológiai átalakulás minden esetben a K4 szintaktikai strukturák működését biztosító szabályok előírásai szerint megy végbe. Ez a képességük teszi tulajdonképpen lehetővé a segédigék 'f' és 'T'faktorainak a minden körülmények között való érvényesülését. Enélkül lehetetlen lenne megfogalmazni azt a megállapítást, hogy a K4 szintaktikai strukturákban az /a+v/ reláció predikatív funkció ellátására képes.

A módosító jelentés 'plain infinitive' formában való jelentkezése és ilyen módon való felhasználása további lehetőségekre hívja fel a figyelmet.

Abból a helyzetből kell kiindulnunk, amellyel korábban már találkoztunk. Egyrészt, hogy a párokba rendezett segédigék arra hívják fel a figyelmet, hogy valamennyinek hiányzik a t_3 -as variánsa. Másrészt, hogy a MUST-nak hiányzik mind a t_1 -es, mind a t_3 -as variánsa.

Ha azonban megfontoljuk az egész 'P/T/' cselekvés-korrelációt, arra a megállapításra jutunk, hogy a segédigék eddigi elemzése csak a 'T' szintre terjed ki, azaz, hogy teljes mértékben hiányzik a 'P' szint ilyen értelmű elemzése.

A 'P' szint elemzése kettősségre mutat rá. Egyrészt arra, hogy a módosító jelentés előfordul 'perfect plain infinitive' formában is. Ez teljes egészében morfológiai szempont. Másrészt, hogy a segédigékkel 'perfect plain infinitive' is képezhez predikativ kapcsolatot, de ebben az esetben nem a segédige hordozza a 'P' szint cselekvés-relációját.

Tehát:

can] + /perfect plain infinitive/
may	
must	

Ebben az esetben azt is mondhatnánk, hogy ez a morfológiai jelenség a 'T' és 'P'szintek 'hibridje'. Valójában ugyanis morfológiailag egyik szint sem válik dominánsá. Beszélhetünk azonban morfológiai kettősségről. Ilyen szempontból funkcionális 'összeférhetőség' jellemzi őket.

Beszélhetünk azonban tartalmi egységről is, amely tulajdonképpen nem más, mint egyféle morfológiai kompromisszum, amely a tartalom integráló hatására jön létre. Az ilyenféle tartalmi integráló hatás érvényesülése a nyelv működés egyéb területein is észlelhető.

Érdekes felfigyelni arra, hogy a morfológiai differenciáltság és a tartalmi integrálódás kompromisszuma minden esetben gazdagítja a nyelv struktúra tartományát, amely növeli a nyelvi kifejezés pontosságát, árnyaltságát, és nagymértékben elősegíti a nyelv fejlődésének további lehetőségeit.

Vizsgáljuk meg a 'plain infinitive' formában kifejezhető módosító jelentéssel rendelkező segédigék 'P' szintű viselkedését.

A módosító jelentés 'P' szintű morfológiai megfelelését jelöljük '::' jellel.

1. can = /be able to/ :: /have been able to/

2. may = /be allowed to/ :: /have been allowed to/

3. must = /have to/ :: /have had to/

A módosító jelentések 'P' szinten alkalmazott 'perfect plain infinitive' formában jelennek meg:

a/

$$p_1 = \begin{bmatrix} /had\ been\ able\ to/ \\ /had\ been\ allowed\ to/ \\ /had\ had\ to/ \end{bmatrix}$$

b/

$$\begin{bmatrix} t_1 \Rightarrow t_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} /should/would/ + /have\ been\ able\ to/ \\ /should/would/ + /have\ been\ allowed\ to/ \\ /should/would/ + /have\ had\ to/ \end{bmatrix}$$

c/

$$p_2 = \begin{bmatrix} /have\ been\ able\ to/ \\ /has\ been\ able\ to/ \\ /have\ been\ allowed\ to/ \\ /has\ been\ allowed\ to/ \\ /have\ had\ to/ \\ /has\ had\ to/ \end{bmatrix}$$

$$d/ \quad p_3 = \left[\begin{array}{l} /shall/will/ + /have been able to/ \\ /shall/will/ + /have been allowed to/ \\ /shall/will/ + /have had to/ \end{array} \right]$$

Az 'f' faktor szempontjából külön figyelmet érdemelnek a/ és c/ pontok. A K4 szintaktikai strukturákban ugyanis a 'perfect plain infinitive' indikátora - HAVE - átveszi a segédigei 'f' faktor funkciójának ellátását. Ez azonban nem tér el az egyébként is alkalmazott szabálytól. Hasonló jelenség észlelhető ugyanis nemcsak a módosító jelentést hordozó 'perfect plain infinitive'-ek esetében, hanem valamennyi 'komplex infinitive' esetében is /L: 137.o./.

Nincs szükség ilyen funkció átvételre a b/ és a d/ pontok esetében, mert segédigével komplettálódnak; mindkét esetben nyilvánvaló az 'utóidejűség' /L: 136-7.o./.

JEGYZET

Bevezetés:

3/ 3.o.: Palmer, F.R.: A Linguistic Study of the English Verb, Longmans, 1965. p. 1.

"The most difficult part of any language is usually the part that *d*eals with the verb. Learning a language is to a very large degree learning how to operate the verbal forms of that language, and, except in the case of those that are related historically, the patterns and structure of the verb in each language seem to differ very considerably from those in every other language. Most of us, as native speakers of a language, are as a result reasonably convinced that our own language has a fairly straightforward way of dealing with the verbs and are rather dismayed and discouragad when faced with something entirely different in a new language.

The verbal patterns of languages differ in two ways, first of all formally, in the way in which the linguistic material is organized, and secondly in the type of information carried."

6/ 6.o.: Ruzsinczky Éva: Az igeképzők, A mai magyar nyelv rendszere, I. Akadémia, 1961. 357-9.o.

"Régi nyelvünkben a szenvedő ige eléggé közkeletű volt, irodalmi nyelvünkben még a múlt században is meglehetősen gyakran járta. Ma a már cselekvő értelművé vált SZÜLETIK igről kivül csak néhány - részben cselekvő értelművé lett - szenvedő igealak van általánosan elterjedve: ...

Nyelvművelésünk egy ideig egyetemesen kárhoztatta: elavult, idegenszerű eszköznek mondta, Mindamellet a HIVATALI nyelv, a SZÓNOKI nyelv s a TUDOMÁNYOS próza személytelenségre törekedve, ha az alany ismeretlen, illetőleg ha az alany megnevezése szükségtelen vagy kényelmetlen, itt-ott ma is HASZNÁL szenvedő igrét. Ezt nem is hibáztatjuk; különösen olyan igrékét nem, amelyek abban a használati körben már-már állandó kifejezéssé váltak: ...

A mai szépirodalmi nyelv inkább csak STILUSESZKÖZÜL használja a szenvedő igrét, a régies, a hivatali, illetőleg a szónoki nyelv elemeként: ...;

Bár az említett körben, illetőleg stilusrétegben helyénvaló a szenvedő ige használata, tul gyakran mégsem ajánlatos élnünk vele. Különösen a beszélt nyelvben ügyeljünk rá, hogy szükségtelenül ne

használjuk, sőt a hivatali nyelvben is inkább a TUDTÁRA ADJUK, JÓVÁHAGYJUK, KIHIRDETJÜKféle személyes formákat alkalmazzuk helyette. Ha a cselekvő személyt megnevezzük, akkor mindig helytelen a szenvedő ige használata."

II. fejezet:

8.a/ 21.o.: Ullmann, S.: Semantics: An Introduction to the Science of Meaning, New York, ?, p. 19.

"Language exists in a potential state: it is a system of signs stored away in our memories, ready to be actualised, translated into physical sound, in the process of speech."

13/ 28.o.: Károly Sándor: A mondatfajták vizsgálata a funkció és forma szempontjából. NyK. LXVI. 1.

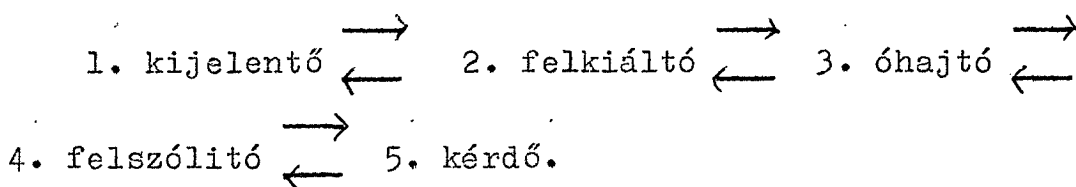
"Rugalmasabb felosztáshoz jutunk, ha a beszélő, a hallgató és a valóság szempontjának az érvényesítése közben e szempontokat nem tekintjük egyszersminőt kategória alkotónak, hanem azt nézzük, hogy e három szempont együttes alkalmazása alapján milyen különböző mondattípusok jönnek létre. Figyelembe vesszük ezek szerint a beszélő lelki indítékát, a hallgatónak a beszélő szándéka szerinti magatartását, a mondat tartalmának a valósághoz való viszonyát. Így

megkapjuk külön kategóriának mindazt az öt mondatfajta, amely - ahogy később látni fogjuk - a grammatikai - formális elemzés révén is elkülönül.

A nyelv három dimenzióját említettük: a valóságot, a beszélőt és a hallgatót. Ha a beszéd folyamat vizsgálatából teljesen kikapcsoljuk a valóság mozzanatát, kikapcsoljuk a beszélő konkrét indítékát és a hallgató magatartását, és csupán azt nézzük, hogy a beszédnek, a mondatnak aktív vagy passzív szerepe van-e a beszélő és a hallgató kölcsönös beszédtevékenységében, hogy a mondat vár-e beszédbeli reakciót vagy nem, akkor megkülönböztethetünk KÖZLŐ és KÉRDŐ mondatokat. Ebben az esetben az összes többi mondatfajta szemben áll. Az osztályozás szempontja itt is a beszélő és a hallgató viszonya, de csupán technikai szempontból. A felelet a kérdés korrelatív párja, tehát a kérdő mondathoz csatlakozik, másrészt a beszélő és a hallgató viszonya, de pusztán technikai szempontból. A felelet a kérdés korrelatív párja, tehát a kérdő mondathoz csatlakozik, másrészt a közlő mondat alfaja, mint amely nem kíván beszédbeli reakciót. Formája, esetleges sajátos grammatikai jellege a korrelatív szerepét domborítja ki." /72.o./

"A KÉRDŐ MONDAT a beszélő egyéni indítékai felől nézve akarati és értelmi tevékenység kifejező eszköze: a tudás bizonytalansága és kielégítésének vágya hozza létre, s van benne felszólító mozzanat is, feleletadásra hívja fel a hallgatót. Több-kevesebb érzelem is kíséri, elsősorban a kíváncsiság logikai érzelme. Így lelki indítékait tekintve a kérdő mondat a legbonyolultabb mondatfajta. ...

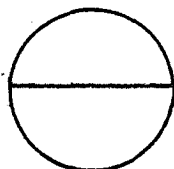
Az elmondottakból az derül ki, hogy ha a mondatfajtákat az egymással való rokonság szerint állítjuk sorba egymás után, a következő sort kapjuk, ahol minden mondatfaj az előtte és az utána következővel van a legszorosabb kapcsolatban.

Sőt, ha tekintetbe vesszük, hogy a kérdő mondat elsősorban értelmi tevékenységünkkel kapcsolatos érzelemből, a kíváncsiságból ered és a vele szoros vonatkozásban álló felelet többnyire kijelentő mondat, s ha azt is figyelembe vesszük, hogy eldöntendő kérdés a kijelentő állítás és tagadás között van, akkor a kérdő mondatot ismét közelíthetjük a kijelentőhöz, a mondatfajtákat kölcsönös összefüggésük alap-

ján egy kör területén ábrázolhatjuk. Ha kérdő mondatot mint félkört állítjuk szembe a többivel, akkor a közlő-kérdő szembenállást érzékeljük:

KÖZLŐ
KIJELENTŐ, FELKIÁLTÓ, ÓHAJTÓ, FELSZÓLÍTÓ

KÉRDŐ /76-7.o./

III. fejezet:

5/ és 6/ 44.o.: Az 'a mondat alanyának funkciója' és 'a mondat tárgyának funkciója' megszorítás azért szükséges, hogy a tranzitív ige logikai tárgyát elkülöníthessük a szintaktikai tárgy funkciótól, azaz a 'cselekvő'-t a szintaktikai alany funkciótól.

Az angolul tanuló magyarok számára ennek az elkülönítésnek rendkívül nagy jelentősége van. A magyar nyelvben ugyanis - bár van szenvedő igealak - csak kivételes esetekben használatos. Ugyanakkor azonban a szenvedő szemlélet jelentős szerepet tölt be a nyelv életében /L: 99-109.o./

IV. fejezet:

1/ 52.o.: A dolgozatban 'cselekvésnek' nevezünk minden olyan 'cselekvést, történést, létezést, állapotot' kifejező nyelvi elemet vagy összefüggést, amely a mondatban predikativ funkciót tölt be.

2/ 52.o.: A dolgozatban 'cselekvő'-nek tekintünk minden olyan nyelvi elemet, vagy kontextuális helyzetet, amelyről direkt vagy indirekt módon kiderül, hogy motiválja a 'cselekvés' kialakulását, létrejöttét vagy megtörténtét.

4/ 59.o.: A dolgozatban a 'beszélő' kifejezést egyaránt használjuk a leadó vagy felfogó jelölésére. Ezt annál is inkább megtehetjük, mert a kommunikációs folyamat /L: 19-40.o./ elemzése során már megegyeztünk abban, hogy az információ továbbítása feltételezi a leadó és vevő kölcsönös visszacsatolására épülő rendszerének meglétét.

6/ 60.o.: Szvigyerszkij, V.I.: Tér és idő, Gondolat, 1959, 36.o.

"Tehát a mozgás mint az anyag létezési módja abszolút, de a mozgás valamennyi konkrét megnyilvánulása viszonylagos."

VI. fejezet:

14/ 101.o.: Didaktikai szempontból jelentős előnyökkel jár az 'object - prepositional object'-féle /L: Scheurweghs, G.: Present-Day English Syntax, Longmans, 1961, pp. 11-18. valamint: Zandvoort, R.W.: A Handbook of English Grammar, Longmans, 1962, pp. 53-54./ szemlélet elfogadása.

Ennek a szemléletnek az elfogadását lehetővé teszi az a megállapítás, hogy a cselekvés mindig a 'cél' irányába fejti ki hatását, és ez nem mond ellent a magyar nyelv szintaktikai szerkesztettségének sem.

Arra azonban szükséges felhívni a figyelmet, hogy a magyar nyelv szempontjából ez azt jelenti, hogy az 'irányhatás' kapcsolatot minden esetben valamilyen végződés realizálja, de nem minden esetben a '-t' tárgyrag.

Tekintsünk meg néhány példát:

- a/ Ez/t a problémá/t meg kell oldani.
- b/ Er/re a problémá/ra gondolni sem szabad.
- c/ Ez/en a problémá/n még gondolkozni kell.
- d/ Ez/zel a problémá/val még foglalkozni kell.

Valamennyi esetben a 'probléma' szó a 'cél', amely irányába a különböző szemantikai értékű igék kifejtik hatásukat.

Értelmezésük a 'cél' szempontjából:

a/ A 'megoldás' a 'problémá'-ra irányul. A 'megoldás' → 'probléma' közötti kapcsolatot a '-t' végződés biztosítja.

b/ A 'gondolás' a 'problémá'-ra irányul. A 'gondolás' → 'probléma' közötti kapcsolatot a '-ra, -re' végződés biztosítja.

c/ A 'gondolkozás' a 'problémá'-ra irányul. A 'gondolkozás' → 'probléma' közötti kapcsolatot az '-n' végződés biztosítja.

d/ A 'foglalkozás' a 'problémá'-ra irányul. A 'foglalkozás' → 'probléma' közötti kapcsolatot a '-val, -vel' végződés biztosítja.

Ez a morfológiai különbségekben és funkcionális azonosságokban jelentkező szintaktikai strukturákban való gondolkodás nagyon leegyszerűsíti a tanulók számára a passzív szemléletmód megértését és alkalmazását. Ennek a szemléletmódnak az előnyeit az angol passzív strukturák megértésénél és alkalmazásánál figyelhetjük meg.

- a/ This problem has to be solved.
- b/ This problem may not even be thought of.
- c/ This problem should be meditated upon.
- d/ This problem will have to be dealt with.

Könnyű a velük való bánásmód elsajátítása, mert a funkcionális szemléletmód leegyszerűsíti a transzferek előállítását a K4 szintaktikai struktúrák /L: 44.o./, valamint a CÉLKÖZPONTUSÁG és az IRÁNYKÜLÖNBESÉG /L: 107.o./ segítségével.

VII. fejezet:

1/ 137.o.: Vizsgálatunk nem terjed ki a 'be' a 'have', az 'ought to', a 'need', a 'dare' és a 'used to' segédigékre.

A 'be' és a 'have' a komplex plain infinitive-vel kapcsolatban kerülnek vizsgálatra mint indikátorok /L: 137.o./.

IRODALOM

- Abercrombie, D.: Problems and Principles. Longmans, 1957.
- Ákos Károly: Idegrendszerünk. Gondolat, 1963.
- Antal László: A formális nyelvi elemzés. Gondolat, 1964.
- Antal László: Tartalom, jelentés, megértés /NyK. LXV. 2. 441-3./
- Békési Imre: A nyelv létezésének kérdéséről /Magyar Filozófiai Szemle, 1965/5. 845./
- Bloomfield, L.: Language. London, 1965.
- Brain, R.: The Neurology of Language /Brain, 1961, 84, p. 145./
- Byrne, D.: The Passive. Longmans, 1967.
- Carroll, J.B.: Language and Thought. Englewood Cliffs, 1964.
- Chomsky, N.: Aspects of the Theory of Syntax. The M.I.T. Press, 1965.
- Close, R.A.: English as a Foreign Language. London, 1962.
- Erdey-Gruz Tibor: Filozófiai tallózás a természet-tudományokban. Kossuth, ?.

- Erdey-Gruz Tibor: A világ anyagi szerkezete. Akadémia, 1965.
- Fábián Pál, Szathmári István, Terestyéni Ferenc: A magyar stilisztika vázlatja. Tankönyvkiadó, 1958.
- Gleason, H.A.: Introduction to Descriptive Linguistics. New York. 1965.
- Gyomlay Gyula: Az ugynevezett igeidők elméletéhez /NyK. XXXVII. 13. valamint 81./
- Halliday, M.A.K., McIntosh, A. and Strevens, P.: The Linguistic Science and Language Teaching. Longmans, 1964.
- Heaton, J.A., Stocks, J.P.: Overseas Students' Companion to English Studies. Longmans, 1966.
- Hebb, D.O.: The Organization of Behavior. New York, 1949.
- Károly Sándor: El van ázva ..., el volt ázva ... /MNy. LV, 536-9./
- Károly Sándor: A mondatfajták vizsgálata a funkció és forma szempontjából /NyK. LXVI. 1. 76-7./
- Katz, J.J.: The Philosophy of Language. New York, M.I.T. Press, 1966.
- Katz, J.J., Fodor, J.: Mi a baj a nyelvfilozófiával? /Magyar Filozófiai Szemle, 1967/4. 682-3./

Lilly Görke: Halmazok, relációk, függvények.

Tankönyvkiadó, 1969.

Mihályi József: A magyar mondatmodellek kérdéséhez.

A magyar nyelv története és rendszere. Nyelvtudományi értekezések, 58.

Müller Antal: Anyag, struktúra, kölcsönhatási szintek /Magyar Filozófiai Szemle, 1969/2. 238./

Neuman János: A számológép és az agy. Gondolat 1964.

Palmer, F.R.: A Linguistic Study of the English Verb. Longmans, 1965.

Rethlingshafer, D.: Motivation as Related to Personality. New York, 1963.

Rovenszkij - Ujemov - Ujemova: A gép és gondolkozás. Kossuth, 1964.

Rubinstein, Sz.L.: Az általános pszichológia alapjai. Akadémia, 1967.

Ruzsiczky Éva: Az igeképzők /A mai magyar nyelv rendszere, I. Akadémia, 1961. 357-8./

Saussure, F.: Bevezetés az általános nyelvészetbe. Gondolat, 1967.

Scheurweghs, G.: Present-Day English Syntax. Longmans, 1961.

Szvigyerszkij, V.I.: Tér és idő. Gondolat, 1959.

Temesi Mihály: Az ige /A mai magyar nyelv rendszere, I. Akadémia, 1961. 204-5./

- Thorndike, E.L.: Man and his Work. Cambridge, Mass.,
1943.
- Tompa József: Az igeidők /A mai magyar nyelv rendszere,
I. Akadémia, 1961. 491./
- Twaddell, W.F.: The English Verb Auxiliaries. Brown,
University Press, 1960.
- Ullmann, S.: Semantics: An Introduction to the
Science of Meaning. New York, ?.
- Ward, J.M.: The Use of Tenses in English. Longmans,
1961.
- Webster's New International Dictionary, Second
Edition.
- Young, P.T.: Motivation and Emotion: A Survey of
the Determinants of Human and Animal Activity.
New York, 1961.
- Zandvoort, R.W.: A Handbook of English Grammar.
Longmans, 1962.